ନେପାଳ ପଥେ

ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ

ନେପାଳ ପଥେ

ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ

ପଥିକ ପ୍ରକାଶନୀ
ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୯୯୯

ନେପାଳ ପଥେ

ଲେଖକ
ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ
(ବିଶ୍ୱନୀଡ଼ମ୍) ୮୩ /ଏ, ବାପୁଜୀ ନଗର
ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭୫୧୦୦୯

ପ୍ରକାଶକ
ଭାଗ୍ୟଧର ସାହୁ
ପଥିକ ପ୍ରକାଶନୀ
ଏଲ୍/୧୬୬ : ଜିଜିପି କଲୋନୀ
ରସୁଲଗଡ଼, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭୫୧୦୧୦
ଅକ୍ଷର ସଜ୍ଜା ଓ ମୁଦ୍ରଣ
ଓଁକାର
ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବିହାର, ଭୁବନେଶ୍ୱର
ପ୍ରଚ୍ଛଦ ଅଙ୍କନ
ରମେଶ ଗୁମାନସିଂହ
ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ
୧୯୯୯
ମୂଲ୍ୟ : ୩୦.୦୦

NEPALA PATHE

Chitta Ranjan Das
(Biswa Nidam) 83/A, Bapuji Nager
Bhubaneswar-751009

Second Eddition
1999
Publisher :
Bhagyadhara Sahoo
Pathika Prakashani
L/166, GGP.Colony, Rasulgarh
Bhubaneswar-751010, India
Printed at
Omkar
Acharya Vihar, Bhubaneswar
Price : Rs 30.00

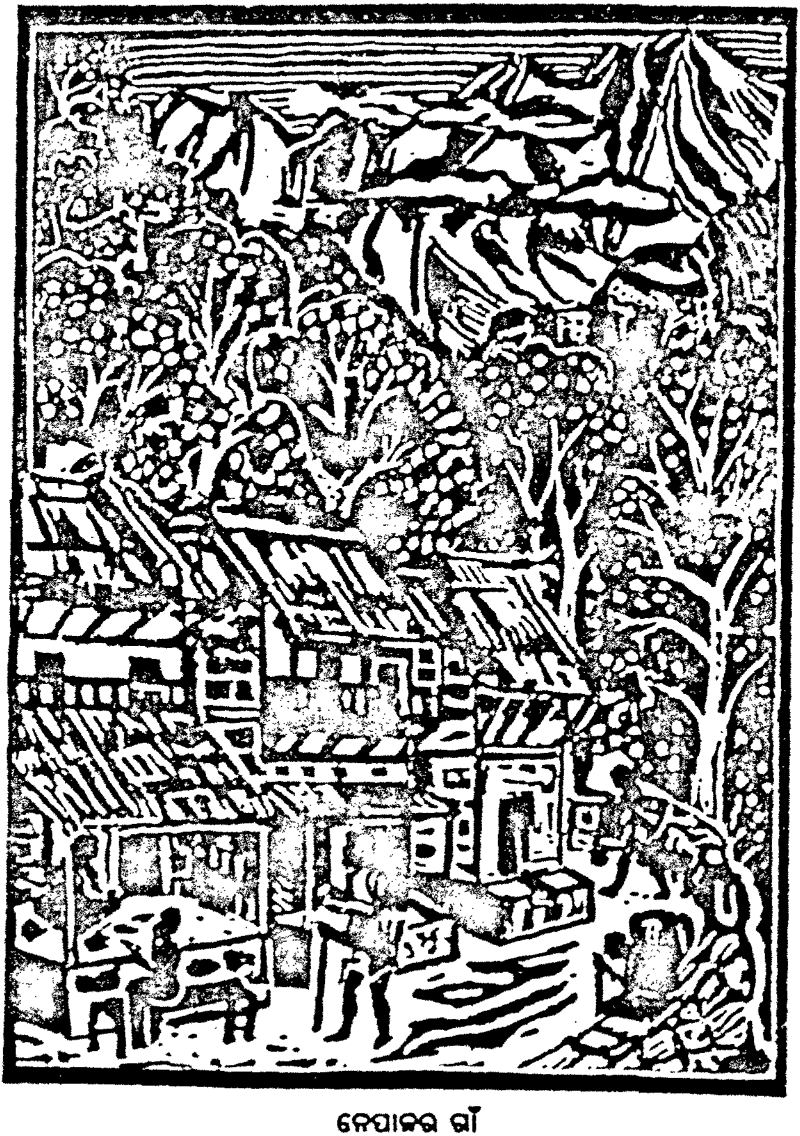

ନେପାଳର ଗାଁ

କାଠଖୋଦାଇ

-ଶିଳ୍ପୀ-

ରାମମନୋହର, ଶାନ୍ତି ନିକେତନ

ମୂଳରେ ପଦେ

ମଣିଷର ମନକୁ ଯଦି ଦୁଇ ଭାଗରେ ଭାଗ କରି ଦିଆଯାଏ, ତେବେ ଗୋଟିଏ ହେବ ତାର ପୋଷାକୀ ମନ, ଆଉ ଗୋଟାଏ ଆଠପହରୀ। ପୋଷାକୀ ମନଟା ବିଚିତ୍ର ସଂସାରର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ନାନା ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରି ବୁଲେ, ଆଉ ଆଠପହରୀ ମନ ତାକୁ ତରାଜୁରେ ଓଜନ କରି ତାର ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରେ। ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାର ସାହାଯ୍ୟରେ ଜଗତର ଯାବତୀୟ ଘଟଣାକୁ ଆପଣାର କରି ନେଇ ଆସିବା ହେଉଛି ପ୍ରଥମର କାମ, ଏଇ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନକୁ ମାପିଚୁପି ନିହିତ ସତ୍ୟକୁ ଅବଧାରଣ କରିବା କାମ ହେଉଛି ଦ୍ୱିତୀୟର। ପ୍ରଥମଟି ପିପାସୁ, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଜିଜ୍ଞାସୁ। ପିପାସୁ ମନ ସବୁ ରସାଶୟରୁ ରସପାନ କରି ବୁଲେ, ଯାଯା ଅଯାଯାର କୌଣସି ତାରତମ୍ୟ ସେ ରଖେ ନା। ସେ ସବୁ ଅଜାଡ଼ି ଦିଏ, ଜିଜ୍ଞାସୁ ମନ ସେଥିରୁ ସାରତତ୍ତ୍ୱ ବାଛି ନିଜ ଭିତରେ ଧାରଣ କରି ରଖେ।

ଏଇ ପୁସ୍ତିକାଟିର ପୃଷ୍ଠା ଉପରେ ଯାହାସବୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଯାଇଛି, ସେ କେବଳ ଏଇ ପିପାସୁ ମନର ରସଗ୍ରହଣର ଇତିହାସ; ଧାରଣ କରିବା ଆଗରୁ ଚାରଣ ପରି ସେ କେବଳ ତା'ର ରସାସ୍ୱାଦନର ଅଭିଜ୍ଞତାମାନ କହି ଯାଇଛି। ନେପାଳ ଦେଶର ସେଇ କେତୋଟି ଦିନ ଭିତରେ ଯେଉଁଠି ଯାହାସବୁ ତା' ଉପରେ ଯେପରି ଛାପ ପକାଇଛି, ସେ କେବଳ ସେଇ ଛାପଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଷାର ଭୂଷଣ ଦେଇ ପାଠକକୁ ପରିବେଷଣ କରିବାରେ ଆନନ୍ଦ ପାଇଛି।

ଆଗ କାଳର ଇତିହାସର ସନ୍ଧାନ ମିଳେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏଇ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀରେ। ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ ସମସାମୟିକ ଇତିହାସ ଲେଖିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସେ ଯୁଗରେ ଅତି ବିରଳ। ଜ୍ଞାନପ୍ରାପ୍ତି, ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର ଓ ଦୌତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ବିଦେଶକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଯାତ୍ରାବିବରଣୀରୁ ହିଁ ତତ୍କାଳୀନ ସମାଜ, ଧର୍ମ ଓ ରାଜ୍ୟଶାସନର ଇତିହାସ ଜଣାଯାଏ।

ଏ ପୁସ୍ତିକାଟି ମଧ୍ୟ ଭ୍ରମଣକାହାଣୀ; କିନ୍ତୁ ଭବିଷ୍ୟତର ବଂଶଧର ପାଇଁ ଇତିହାସ ଲେଖି ରଖିବା ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ।

ଲୋକ ଆଖିରେ ନେପାଳ ଆଜିଯାଏ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ରହସ୍ୟମୟ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏଇ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳଟିର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାନା ମନଗଢ଼ା ଗପ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚିରଦିନ ଚକିତ କରି ଆସିଚି । ପଶୁପତିନାଥ ମନ୍ଦିରର ଶିବବିଗ୍ରହରେ ପର୍ଶୁପଥର ଥିବାର କଳ୍ପିତ କାହାଣୀ କାହାକୁ ଅବିଦିତ ନୁହେଁ । ଅନେକେ ନେପାଳକୁ ଏକ ଶସ୍ୟ ଓ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ରାଜ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିଥାନ୍ତି, ଏଠିକା ଲୋକେ ଦୁଧ ଘିଅ ପ୍ରଭୃତି ପୁଷ୍ଟିକର ଖାଦ୍ୟ ଖାଇ ବେଶ୍ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତି ବୋଲି ଅନେକଙ୍କର ଧାରଣା ।

ନେପାଳରେ ନବଜାଗରଣର ପର୍ବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଚି । ନେପାଳର ଗୁର୍ଖା ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖାଲି ରାଜଭକ୍ତ ସିପାହୀ ସାଜି ହୁକୁମ ତାମିଲ କରି ଆସୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଜି ସବୁ ଉପଜାତି ମିଳି ନିଜକୁ 'ନେପାଳୀ' କହିବାର ଜାତୀୟ ଚେତନା ସେଠି ନୂତନରୂପେ ଜନ୍ମଲାଭ କଲାଣି । ନେପାଳରେ ମଧ ଭୋକୀ ଉପାସୀ ଅଛନ୍ତି, ନେପାଳର ଗାଁଗହଳଦରାର ୬୨୦୦୦ ଅଧିବାସୀ ମଧ ଭବିଷ୍ୟତର ସମୃଦ୍ଧ ଯୁଗପାଇଁ ଅଣ୍ଟାଭିଡ଼ି ବାହାରିଲେଣି । ଏଇ ଆସନ୍ନ ବିପ୍ଳବର ସୈନିକ ରୂପେ ନେପାଳୀ ମଧ ଭାରତୀୟ ସାଙ୍ଗକୁ ଗୋଟିଏ ଶିବିରର ସେନାପରି ନିଜକୁ ସଜ୍ଜିତ କଲାଣି । ଆଗାମୀ ସଂହାରଯୁଗରେ ନେପାଳ ଓ ଭାରତର ପରିଚୟ ଅତି ନିକଟର ହୋଇଯିବ ।

ସଂହାର ପରେ ଯେଉଁ ସୃଷ୍ଟିପର୍ବ ଆସିବ, ସେଥିରେ ମଧ ନେପାଳର ସ୍ଥାନ ଭାରତର ପାଖେ ପାଖେ ରହିବ । ଅତୀତରେ ଭାରତର ଧର୍ମ, ଆଚାର ଓ ସମାଜନୀତି ନେପାଳର ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନକୁ ନାନାଭାବେ ଗଢ଼ିଆସି ଆସିଚି । ଆଗାମୀ କାଳରେ ଏଇ ଆଦାନପ୍ରଦାନର ସମ୍ପର୍କ ଆହୁରି ନିବିଡ଼ ହେବ ।

ସେଇଥିପାଇଁ, ଜଣେ ଭାରତୀୟ ହିସାବରେ ନେପାଳକୁ ଜାଣିବା ଓ ତା'ର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରାଣଶକ୍ତିକୁ ଠାବ କରି ରଖିବାରେ ମୁଁ ଏତେ ଉତ୍ସାହ ଓ ଆନନ୍ଦ ପାଇଚି । ବନ୍ଧୁଜଣଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହ ଓ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ପାରିଲେ ଜଣକର ଉତ୍ସାହ ଓ ଆନନ୍ଦ ବଢ଼େ ସିନା, କିନ୍ତୁ କମେ ନା । ସେଇ ଆଶାରେ ହିଁ ଏଇ ପୁସ୍ତିକାଟି ଲେଖାଯାଇଚି ।

ପ୍ରକାଶକୀୟ

ସବୁ ମଣିଷ କେବେହେଲେ କାହାଣୀଟିଏ ଲେଖିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜୀବନକୁ ଭଲଭାବେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଉଥିବା ମଣିଷ ଯଦି ଇଚ୍ଛା କରେ ହୁଏତ ସେ ତା'ର ଅଙ୍ଗେନିଭା ଅନୁଭବଗୁଡ଼ାକୁ ନେଇ କାହାଣୀଟିଏ ଲେଖିଦେଇପାରେ । ଆଉ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ଲେଖିବା ତ ଅନେକ ଦୁରୂହ ବ୍ୟାପାର । ସଂସାରରେ କେତେ ମଣିଷ କେତେ କେତେ ସ୍ଥାନକୁ ଭ୍ରମଣରେ ଯାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିବା ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକୁ ଦେଖି ଦେଖି ସେମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ଏମିତି ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଯାଆନ୍ତି ଯେ ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିବା ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକରୁ ଆଉ କୌଣସି ରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନେ ସାରା ଜୀବନ ଏମିତି ସଂସାର ବଜାରରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥାଆନ୍ତି ସତ, ହେଲେ କାହିଁକି କେଜାଣି, ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିବାରୁ ସେମାନେ କେବେହେଲେ ସେଇ ଭ୍ରମଣରୁ କୌଣସି ଆନନ୍ଦ ପାଇପାରୁ ନଥାଆନ୍ତି ।

ଆଉ ଏମିତି ବି ଥୋକେ ମଣିଷ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ କି ନିଜର ଏକାଧିକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମଧ୍ୟଦେଇ ଏ ସଂସାରର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ରସ ଆସ୍ୱାଦନ କରିପାରନ୍ତି । ତାଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ସ୍ୱୟଂ ନିଜେ ଯେ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଅନ୍ତି, ସେ କଥା ନୁହେଁ; ବରଂ ସେଇ ରସଆସ୍ୱାଦନର କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଦେଇ ସେମାନେ ଅନେକ ମଣିଷଙ୍କର ଜୀବନରେ ଆନନ୍ଦର ଲହରୀ ଖେଳାଇ ଦିଅନ୍ତି ।

ଏଇପରି ଜଣେ ମଣିଷ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ବା ଚିତ୍ତ ଭାଇ । ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଏଇଟି ହେଉଛି ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ । ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ଛାତ୍ରବୟସରେ ସେ ଭାରତବର୍ଷର ପଡ଼ୋଶୀ ଦେଶ ନେପାଳଦେଶର କାଠମାଣ୍ଡୁ ସହରକୁ କେତୋଟି ଦିନପାଇଁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଇ କେତୋଟି ଦିନର କାହାଣୀ ହିଁ ହେଉଛି ଏଇ "ନେପାଳ ପଥେ"ର କାହାଣୀ । ଚାରି ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀରୁ ଅଧିକ ବର୍ଷ ତଳର କାହାଣୀ ଏଇଟି । ଏବେ ଚାରି ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ପରେ ନେପାଳଦେଶର ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ତଥା ମଣିଷର ନିତିଦିନିଆ ଜୀବନଚଳଣରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲାଣି । ତଥାପି ପୁସ୍ତକଟିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ନେପାଳଦେଶର ଭୌଗୋଳିକ, ଐତିହାସିକ ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଶ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ପାଠକଲେ ପାଠକକୁ ମନେହେବ ସତେ ଯେପରି ସ୍ୱୟଂ ସେ ନିଜେ ନେପାଳ ପରିଭ୍ରମଣରେ ବାହାରିଛି ।

ଚିତ୍ତଭାଇଙ୍କର ଏଇ ପ୍ରଥମ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀଟିକୁ ପୁନର୍ମୁଦ୍ରିତ କରି ଆଜି "ପଥିକ ପ୍ରକାଶନୀ" ନିଜକୁ ଖୁବ୍ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଆଶା କରୁଛି ଯେ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଯଦି କିଛି ମୁଦ୍ରଣଗତ ତ୍ରୁଟି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ତାହା ଆପଣମାନେ ଦୟାକରି ଆମକୁ ଜଣାଇଲେ ଆମେ ଆପଣମାନଙ୍କ ନିକଟରେ କୃତଜ୍ଞ ରହିବୁ ।

ଭୁବନେଶ୍ୱର

ନେପାଳ ପଥେ

ନେପାଳ ଭାରତର ବାହାରେ । ଭୂଗୋଳ, ଇତିହାସ, ରାଜ୍ୟଶାସନ ଓ ସମାଜବ୍ୟବସ୍ଥା, ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ନେପାଳ ଭାରତଠାରୁ ଅଲଗା ହୋଇ ରହିଛି । କୋଉ କାଳେ ହୁଏତ ଆମ ଦେଶର ଜୀବନ ସାଙ୍ଗରେ ନେପାଳର ଖୁବ୍ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା, ଆମ ଦେଶର ସମାଜ ଓ ଧର୍ମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଦଳବଦଳର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହୁଏତ ନେପାଳ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ପକାଉଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଆଜି ଲୋକମୁଖରୁ ସେସବୁ ପାସୋର ଗଲାଣି ।

ନେପାଳ ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କର ମିତ୍ରରାଜ୍ୟ । ନେପାଳର ରାଜା ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜା, ଶାସନକ୍ଷେତ୍ରରେ ନେପାଳ ଭାରତର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ଏଇ କାରଣରୁ ଏତେ ପାଖରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ଆଜିଯାଏ ନେପାଳ ଗୋଟାଏ ରହସ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି । ଭାରତର ଚିନ୍ତାଧାରା, ଭାରତର ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଗତି ସହିତ ଅନେକ ଦିନରୁ ତା'ର ସମ୍ବନ୍ଧ ତୁଟି ଯାଇଛି ।

ନେପାଳ ବିଷୟରେ ନାନା ଗଳ୍ପଗୁଜବ ଶୁଣାଯାଏ,— ଠିକ୍ କାମାକ୍ଷା କାମରୂପର ଅଜବ କଳ୍ପିତକଥା ପରି । ନେପାଳର ପଶୁପତିନାଥ, ସେଠିକା ରାଜା ଓ ମହାରାଜା ଏ ଦେଶରେ ଚିରଦିନ ରହସ୍ୟ ପରି ରହିଆସିଛନ୍ତି । ନେପାଳ ଯିବାଲାଗି ଖଣ୍ଡେ ଭଲ ରାସ୍ତା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତିଆରି ହୋଇନାହିଁ । ସେଠିକି ଯିବାକୁ ହେଲେ ନେପାଳ ସରକାରଙ୍କର ଅନୁମତି ଲୋଡ଼ା — ଏଇସବୁ କାଇଦାକଟକଣା ନେପାଳକୁ ଆହୁରି ଅନ୍ଧାରରେ ପକାଇ ରଖିଛି ।

ଅବେ ନେପାଳ ବୁଲିଆସି ଏସବୁ ରହସ୍ୟ ଭେଦ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ଅନେକ ଦିନରୁ ଥିଲା । ସବୁଠୁଁ ବେଶୀ ଯିଏ ମୋତେ ସେଇ ଆଡ଼କୁ ନିୟତ ଟାଣି ନେଉଥିଲା, ସେ ହେଉଛି ହିମାଳୟର ସାନ୍ନିଧ । ପିଲାଟି ଦିନରୁ ପଢ଼ିଛି ଉଚ୍ଚପର୍ବତରେ ବରଫ ପଡ଼େ, ବଡ଼ ହୋଇ କାବ୍ୟ କବିତା ଓ ଭ୍ରମଣକାହାଣୀରେ ହିମାଳୟର ଅପରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ସହିତ ମଧ୍ୟ ପରିଚୟ ଘଟିଛି; କିନ୍ତୁ କିପରି ଆଖି ଆଗରେ ସେଇ ଧବଳ ବରଫସ୍ତୂପକୁ ପାଇପାରିବି, ସେଥିଲାଗି ମନ ଅନେକ ଦିନରୁ ଉନ୍ମନ ହେଉଥିଲା ।

॥ ୮ ॥

ଭାରତବର୍ଷକୁ ଯଦି ଗୋଟିଏ ପରିବାର ପରି ଧରାଯାଏ, ତା'ହେଲେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ତା' ଭିତରେ ପିଲାଙ୍କର ଖେଳଘର ପରି । କବିଗୁରୁଙ୍କ ସାଧନା ଫଳରେ ସବୁ ପ୍ରଦେଶରୁ ପିଲାଏ ଆସି ଏହି କ୍ରୀଡ଼ାତୀର୍ଥରେ ଏକତ୍ର ହୋଇଚନ୍ତି, ଖେଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜୀବନର ବିସ୍ତୃତତର ଖେଳଲାଗି ନିଜକୁ ତିଆରି କରୁଚନ୍ତି । ଏଠିକାର ସାଙ୍ଗମେଳ ଭିତର ଦେଇ ନାନା ପ୍ରଦେଶର ଗାଁ, ନଈ ନାଳ, ବଣ ପାହାଡ଼ ଏବଂ ମଣିଷଙ୍କର ନିକଟ ପରିଚୟରେ ଆସିବା ସୁଯୋଗ ଏଇଠାରେ ମିଳେ । ଛାତ୍ରାବାସର ଗୋଟିଏ ଘରେ ହୁଏତ ଉତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମ ପୂର୍ବର ମିଳନ ହୁଏ । ନାନା ଗଳ୍ପ ଓ ନାନା ଗୀତର ଭିତର ଦେଇ ସାରା ଦେଶର ଦୂରତା ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଏକକରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ ।

୧୯୪୬ ଜୁଲାଇ ମାସ । ଗ୍ରୀଷ୍ମଛୁଟି ସାରି ନୂଆବର୍ଷର ପାଠ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଯେଉଁଦିନ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପହଞ୍ଚିଲି, ସେଦିନ ଜଣେ ନେପାଳୀ ପିଲା ସାଙ୍ଗରେ ଗୋଟିଏ ଘରେ ରହିବାକୁ ମୋତେ ଆଦେଶ ହେଲା । ପିଲାଟି ଗୋରଖପୁରରୁ ମାଟ୍ରିକ୍ ପାସ୍ କରି ଏଠି କଲେଜ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସିଥାଏ । ଗୋରା ଦେହ, ନିଶ ଦାଢ଼ି ଉଠିନାହିଁ, ଆସ୍ପତାର ଶବଗୁଡ଼ିକ ବି ଭଲକରି ଠଉରେଇ ହେଉନାହିଁ । ତା'ରି ସହିତ ଏ ବର୍ଷଟା ରହିବାକୁ ହେବ । ଧୀରେ ଧୀରେ ପରିଚୟ ହୋଇଗଲା, ପରିଚୟରୁ ଆଳାପ ଓ ଆଳାପରୁ ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଗଢ଼ି ଉଠିବାକୁ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଦିନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

ନେପାଳର ରାଜଧାନୀ କାଠମଣ୍ଡୁରେ ତାଙ୍କର ଘର । ତେଣୁ ହଠାତ୍ ଦିନେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରି ବସିଲି, ଆସନ୍ତା ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଛୁଟିରେ ତା' ସଙ୍ଗରେ ମୁଁ କାଠମଣ୍ଡୁ ଯିବି । ସେ ରାଜି ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସରକାରଙ୍କର ଅନୁମତି ତ ଲୋଡ଼ା । ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ କାଠମଣ୍ଡୁର ଚିଫ୍ ସାହେବଙ୍କ (Commander-in-Chief) ପାଖକୁ ଦରଖାସ୍ତ ଗଲା । ଦଳରେ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ପିଲା ପାଞ୍ଚଜଣ । ମାସେକ ପରେ ଯାଇ ଜବାବ ଆସିଲା । ଏତେ ଡେରି ହେବାରୁ ଆମେ ନେପାଳ ଯିବାର ଆଶା ପ୍ରାୟ ହରାଇ ବସିଥିଲୁ । ଚିଫ୍ ସାହେବଙ୍କର ଅନୁମତି ଓ ନେପାଳ ଯିବାପାଇଁ ରାସ୍ତା ଓ ରହଣିର ଏକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିକା ପାଇଁ ମନ ପୁଣି ମାତି ଉଠିଲା । ଅନୁମତି ମିଳିବାର ଗୋଟିଏ ସର୍ତ୍ତ ଥିଲା ଯେ ଆମେ ନେପାଳରେ କୌଣସି ବକ୍ତୃତା ଦେଇ ପାରିବୁ ନାହିଁ । ସେଠି କୌଣସି ସଭାସମିତିରେ କହିବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଆଗରୁ ସରକାରଙ୍କର ସୁପାରିଶ୍ ଲାଗି ବକ୍ତୃତାର ଗୋଟିଏ ନକଲ ପଠାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅବଶ୍ୟ ଆମର ସେସବୁ ମତଲବ ନ ଥିଲା । ସୁନାପୁଅଟି ପରି ଯାଇ, ସବୁ କଥା ଦେଖି, ପୁଣି ସୁନାପୁଅଟି ପରି ବାହାରି ଆସିବାକୁ ଆମେ ବିଲ୍‌କୁଲ ରାଜି ଥିଲୁ । ତେଣୁ ପୁଣି ଗୋଟାଏ ଚିଠି ଲେଖି ଦିଆଗଲା ଯେ ଆମେ ମେ' ମାସ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ କାଠମଣ୍ଡୁ ଯାତ୍ରା କରିବୁ ।

॥ ୯ ॥

ଏପ୍ରିଲ ମାସର ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷା ପରେ ଯିବାର ଠିକ୍ ହେଲା । କୌଣସି ହଠାତ୍ ଅସୁବିଧା ହେତୁ ଆମର ଅଧ୍ୟାପକ ଯାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଯାତ୍ରୀ ବାକୀ ରହିଲେ ପାଞ୍ଚଜଣ, ପାଞ୍ଚୋଟି ପ୍ରାନ୍ତ ଓ ଚାରିଟି ଭାଷାର ପ୍ରତିନିଧି । ଅଯନ ବାହାଦୁର ନେପାଳୀ ପିଲା, ରାମମନୋହରର ଘର ଜବଲପୁର ସହରରେ, କୁମାରିଲ ହେଉଛି ହାଇଦ୍ରାବାଦୀ, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରର ଘର କୃଷ୍ଣନଦୀ କୂଳର ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ଗାଁଆରେ । ପଞ୍ଚମ ମୁଁ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶା ବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦେଶର ଲୋକ ।

ପରୀକ୍ଷା ସରିଲା ଏପ୍ରିଲ ମାସ ଚବିଶ ତାରିଖରେ । ଆଉ ବେଶୀ ଡେରି କରିବାକୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସହିଲା ନାହିଁ । ସେଇଦିନ ରାତିରେ ଛାତ୍ରାବାସର ସାଥିମାନଙ୍କର ଉଲ୍ଲସିତ ହୁଲ୍ଲାର ବିଦାୟ ସମ୍ଭାଷଣ ଗ୍ରହଣ କରି ଆମେ ବୋଲପୁର ଷ୍ଟେସନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାହାରିଲୁ ।

ରାତି ଦଶଟାରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଏକ୍ସପ୍ରେସ ଆସିଲା – ମାଲପତ୍ର ସହିତ ଗୋଟିଏ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବାରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେବାକୁ ହେଲା । ଡବାରେ ବସିବା ପାଇଁ ଏତେ ଟିକିଏ ଯାଗା ନ ଥାଏ । ଆମେ ଯାଇ ଅଧିକ ଭିଡ଼ କରିଦେଲୁ ବୋଲି ଯାତ୍ରୀମାନେ ଆମଆଡ଼କୁ କଟମଟ କରି ଅନାଇଥାନ୍ତି । କିଏ ହୁଏତ ଟିକିଏ ଯାଗା କରି ଶୋଇବାକୁ ଯାଉଥିଲା, ଆମ ପରି ଅନାହୂତମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଆମ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ନିଦ୍ରାଳସ ଦୃଷ୍ଟି ପକାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ବୀରଭୂମିର ଉତ୍ତମ ରାତି – ତା' ଉପରେ ମଣିଷ ଓ ମାଲପତ୍ରର ଏ ଅସମ୍ଭବ ଭିଡ଼,– ଡବା ଭିତରୁ ରୀତିମତ ବାମ୍ଫ ବାହାରୁଥାଏ । ଆମେ ଅବଶ୍ୟ ଆଗରୁ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଆସିଥିଲୁ, ତେଣୁ କିଛି ଖରାପ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

ଗାଡ଼ି ଚାଲିଛି, ସମୟ ବି ଚାଲିଛି । ସମୟ ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ରାତିର ଅନ୍ଧକାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ଗଛପତର ଓ ଗାଁଆଗଣ୍ଡା ଘୋଡ଼ାଇ ଦେଇ ଗୋଟାଏ ଚିରନ୍ତନ ଶୂନ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଆମର ଆଖି ନିଦରେ ଢୁଳୁଢୁଳୁ, ଏଣେ ପୁଣି ଗୋଟାଏ ଯାଗାରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିବାର ଅସ୍ୱସ୍ତି । ତଥାପି ଆମେ ଶିକ୍ଷିତ ପିଲା, ତେଣୁ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ରବୀନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସୂତ୍ରହୀନ ଦାର୍ଶନିକତା ମନକୁ ଖୁବ୍ ନିଶା ଯୋଗାଇ ଏ ଯାତ୍ରାକଷ୍ଟରୁ ଆମକୁ ନିର୍ଲିପ୍ତ କରି ରଖିଛି ।

ରାତିରେ ଆଉ ଜଣା ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ପାହାନ୍ତିଆ ହେଲା କି କ'ଣ, ଦୂରର ଚଢ଼େଇ ସବୁ ନିଦରୁ ଉଠିଲେ । ଅଜଣା ସାଗରରେ ହଠାତ୍ ସଙ୍ଗୀତ ଧ୍ୱନି ହେଲା ପରି ଅନ୍ଧାର ଭିତରୁ ଦୂର ଓ ନିକଟରୁ ଏକାଠି କରି ସେମାନଙ୍କର କାକଳୀର ଧ୍ୱନି ଖେଳିଗଲା । ଝାପସା ଆଲୁଅରେ ଗଛ ପତର, ହିଡ଼ ବିଲ ବାରି ହୋଇଗଲା । ଗୋଟିଏ ରାତିର ନୀରବ ଚିନ୍ତନ ପରେ ଭୋର ଶିଳ୍ପୀ ଗୋଟାଏ ନୂଆ ପୃଥିବୀ ଗଢ଼ି ଥୋଇଦେଲା ପରା ! ଆମର ସଂସାରରେ ଦିନରେ କଟେଇ, ରାତିରେ ଛୁଟି । ଜଗତ୍‌ଶିଳ୍ପୀର କାରଖାନାରେ

ରାତିରେ କାମ, ଦିନରେ ଛୁଟି । ଏଇ ରାତିକ ଭିତରେ କଢ଼ ଫୁଲ ହୋଇ ଫୁଟେ, ଶୁଖିଲା ଘାସ ଉପରେ ଶିଶିର ପଡ଼େ, ଏଇ ରାତିର ମଧୁଭାଣ୍ଡରୁ ମଧୁ ଖାଇ ସକାଳକୁ ଜୀବସୃଷ୍ଟି ନୂଆ ହୋଇ ଜନ୍ମ ହୁଏ । ଚଢ଼େଇଛୁଆ ଗତଦିନର ଝଡ଼ବର୍ଷା ଭୁଲି ଯାଇଥାଏ, ମଣିଷଶିଶୁ ଗତଦିନର ଭୁଖା, ଝୁମାଣ ଓ କାନ୍ଦ ପାସୋରି ପକାଇଥାଏ । ନିତି ସକାଳେ ସେମାନଙ୍କର ନୂଆ ଉଡ଼ିବା ଓ ନୂଆ ଖେଳିବା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।

ପଶ୍ଚିମ ଦିଗନ୍ତରେ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ — ବିନ୍ଧ୍ୟଶ୍ରେଣୀର ପରିବାରଭୁକ୍ତ ରାଜମହଲ ପର୍ବତ । ସେତେବେଳକୁ ବଙ୍ଗ ଦେଶର ସୀମା ଯାଇ ବିହାର ପଡ଼ିଲାଣି, ଆମେ ସାହେବଗଞ୍ଜ ଷ୍ଟେଶନର ପାଖାପାଖି ହୋଇଗଲୁଣି । ବୀରଭୂମି ଆଉ ଭାଗଲପୁର — ଦୁଇ ଅଞ୍ଚଳର ଭୂଚିତ୍ରରେ ଅନେକ ପାର୍ଥକ୍ୟ । ବୀରଭୂମିର ଟାଙ୍ଗର ନାଲିମାଟି, ଡେଙ୍ଗା ତାଳଗଛ ଆଉ ଶୁଷ୍କ ପ୍ରାନ୍ତରକୁ ଆମେ କେତେ ପଛରେ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଆସିଲୁଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଙ୍ଗାନଈର କୂଳେ କୂଳେ ଗାଡ଼ି ଯାଉଛି — ଉର୍ବର କଳା ମାଟି, ଧାନ ଓ ଆଖୁର ସରସ ଖେତ । ବହୁଦୂରବ୍ୟାପୀ ବିଲ ମଝିରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ତୋଟାର କୃଷ୍ଣଛଟା । ବେଳେବେଳେ ଦୂରରୁ ଗଙ୍ଗାନଈର ବାଲି ଓ ଜଳସ୍ରୋତ ଦିଶିଯାଉଚି ।

ସକାଳ ହେଲା । ଆମ ଡବାର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଯାତ୍ରୀମାନେ ଲାଳ ନେଙ୍ଗରା ପୋଛି ନିଦରୁ ଉଠିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁଖ ବିକୃତ — କଟମଟ ଆଖି ଦୁଇଟା ସତେ ଯେମିତି ସମସ୍ତ ମୁହଁଟାକୁ ଅବୋରି ରଖିଚି । ସହଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ନିରୀଖି କରି ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା । ସମସ୍ତେ ପଶ୍ଚିମାଯାତ୍ରୀ ଫେରୁଚନ୍ତି ପୁରୀରୁ । ବେକରେ ପୁରୀଭଳିର ସ୍ମାରକମାଳା— ସାଥିରେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାର ସୂଚକ ଅସଂଯତ ଭାବେ ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ପୁଡ଼ା ପୁଟୁଳୀ । ମାଇପେ ମିଣିପେ, ପିଲା ଓ ବଡ଼ ହୋଇ ଆମେ ଯେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ମଣିଷପ୍ରାଣୀ ଗୋଟିଏ ଡବାରେ ରାତି କଟାଇଚୁ, ଦେଖି ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । ଆମ ଦେଶର ରେଳଗାଡ଼ିରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପୃଥକ୍ ଡବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଚି । ପୁରୁଷମାନେ ସେ ଡବାରେ ପଶି ପାରିବେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଡବାରେ ଯାଇପାରିବେ । ଏ ନାରୀର ସ୍ୱାଧୀନତା ନା ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅଜ୍ଞାନତା ।

ଗାଡ଼ି ଚାଲିଥାଏ— ଯାତ୍ରୀ ଯେତିକି ଓହ୍ଲାଉଥାନ୍ତି, ପୁଣି ସେତିକି ଭର୍ତ୍ତି ହେଉଥାନ୍ତି । ଭିଡ଼ ଭିତରେ ହଠାତ୍ ମାନସମ୍ମାନ ହାନିରେ କେତେ ଝଗଡ଼ା ଓ ଯୁଦ୍ଧଯୁଝି ଚାଲିଥାଏ, କୋଉଠି ଖଇନୀ ଓ ନାସର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ହେଉଥାଏ । ସକାଳ ହେଲାରୁ ଯେଝାର ସୁବିଧା ଦେଖି ସମସ୍ତେ ମୁହଁ ହାତ ଧୋଇଲେ । ତା'ପରେ ଗଣ୍ଠିଲିମାନ ଫିଟିଲା । ଛତୁଆ, ଲୁଣ, ପିଆଜ ଓ ଶୁଖିଲାଗୁଡ଼ର ଜଳଖିଆ ପର୍ବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା ।

ଦିନ ବାରଟାର ଗରମ ଦି' ପହରେ ଆମେ ପାଟ୍ନାରେ ଓହ୍ଲାଇଲୁ । ଗଙ୍ଗାନଦୀର ଜାହାଜ ଧରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏକା ଗାଡ଼ିରେ ଦିଘାଘାଟ ବାହାରିଗଲୁ ।

ଘାଟରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଜାହାଜ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଡେରି ଅଛି । ଗଙ୍ଗାନଈରେ ମାମୁଲି ସ୍ନାନସାରି କିଛି ଜଳଖିଆ ଖାଇନେଲୁ । ତିନିଟା ବେଳକୁ ଜାହାଜ ଛାଡ଼ିଲା ଆରପାରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ଗଙ୍ଗାନଈର ଏପାରି ସେପାରି;— ଏପାରିରେ ପାଟନା ସହର, ଆରପାରିରେ ରଜତଶୁଭ୍ର ବାଲିଶଯ୍ୟା, ଅନେକ ଦୂରରେ ନୀଳ ଦିଗନ୍ତ । ପାଞ୍ଚଟା ବେଳକୁ ଜାହାଜ କୂଳ ଧରିଲା । ଏପାରିରେ ପଲେଜାଘାଟ, ସେପାରିରେ ପାଟନା ସହରର ଦୂର ନିଦର୍ଶନମାନ । ହୁ, ହୁ କରି ଗରମ ପବନ ବହୁଥାଏ— ସବୁ ବାଲିଗୁଡ଼ାକ ମୁହଁରେ ଦେହରେ ପିଟି ହୋଇ ଯାଉଥାଏ । ନଈପଠାରେ ଆଗରୁ ଆସି ରେଳଗାଡ଼ି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ଆମେ ଯାଗା ସୁବିଧା କରି ପୁଣି ସେଇ ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ବସିଲୁ ।

କିଛି ସମୟ ପରେ ସିଆଡୁ ଗୋଟାଏ ଗାଡ଼ି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ନାଁ ହେଉଚି "ମିଥିଳାର ରାଣୀ" । ସାଜସଜ୍ଜା ଚାକଚମକରେ ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ଦେଉଚି, ଆମ ନୂଆ ସରକାରଙ୍କର ନମୁନା ଗାଡ଼ିଠାରୁ ବି ଭଲ । ରେଳବାଇ କମ୍ପାନୀକୁ ଏଖଣ୍ଡିକ ଦାନ କରିଚନ୍ତି ରାଜର୍ଷି ଜନକଙ୍କର ଉତ୍ତରପୁରୁଷ ଦରଭଙ୍ଗାର ହିନ୍ଦୁ ମହାରାଜା । ଖବର କାଗଜରୁ ପଢ଼ିଥିଲି, ଏବେ ପୁଣି ସେ ଆୟୁର୍ବେଦର ଗବେଷଣା ପାଇଁ କାଶୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ କେତେ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦେଇଚନ୍ତି— ସେ ପୁଣି କୁଆଡ଼େ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ଜଣେ ରସଗ୍ରାହୀ ପ୍ରେମିକ । ବିଜ୍ଞାନର ଆଣବିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ଯୁଗ ଶେଷ ହୋଇନାହିଁ । ଏ ଦେଶରେ ଉଦାର ରାଜାରାଜୁଡ଼ା ନଥିଲେ ସେଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଯୁଗକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଥାନ୍ତା କିଏ ? ରାଜା ହେବା, ବଡ଼ ଲୋକ ହେବା, ମଣିଷ ଚରାଇବା ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ସଉକ, ମଣିଷ ଓ ମଣିଷର ସାହିତ୍ୟକୁ ଭଲ ପାଇବା ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଗୋଟାଏ ସଉକ; ଠିକ୍ ଓଡ଼ିଶା ରାଜାମାନଙ୍କର ଶିକାର ଓ ସର୍କସ-ସଉକ ପରି । ନ ହେଲେ ମଣିଷ ପାଳିବାକୁ ଖଜଣା ନେଇ ସେମାନେ ଖେଦା କରି, ଭାଲୁ ନଚାଇ, ସାହିତ୍ୟ ପାଳି ବୁଢ଼ା ହେଉଥାନ୍ତେ କାହିଁକି ?

ଆମର ପୁରୁଣା ରେଳଗାଡ଼ି ଖଣ୍ଡକ ଛାଡୁଛାଡୁ ସଞ୍ଜ ହୋଇଗଲା । ନଈତଳୁ କଣିଆକୁ ଉଠିବାକୁ ଇଞ୍ଜିନ୍‌ର ବଳ ପାଇଲା ନାହିଁ, ତେଣୁ ଗାଡ଼ିରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଇଞ୍ଜିନ୍ ଖଞ୍ଜିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ନଈଉପରକୁ ଉଠିଲାପରେ ତ୍ରିହୁତ୍ ସବ୍‌ଡ଼ିଭିଜନ୍‌ର ଗାଁମାନ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା । ନଈପଠାରେ ଭାଙ୍ଗ ଗଛଗୁଡ଼ାକ ଆମ ଅଞ୍ଚଳର କନିଅରି ଗଛ ପରି ଅରମା ହୋଇରହିଚି । ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ଚାଷୀମାନେ ଗହମ ଅମଳକରି ଖଳାକୁ ଆଣିଥାନ୍ତି, ଛୋଟ ଛୋଟ 'ବଖାରି' (ଗହମଗଦା) ଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଦେଖା ଯାଉଥାଏ । ଗହମଚାଷର ଅବସର ହେତୁ କିଆରୀରେ ପୋଟଳ ଓ କଲରା ଫସଲ କରାହୋଇଥାଏ ।

ଆମ ଡବାରେ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଭଦ୍ରଲୋକ ଥା'ନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତିପୁର ପୋଲିସ୍ ଇଲାକାରେ ସିପାହୀକାମ କରନ୍ତି । କେତେଦିନ ତଳେ ଏଇ ଅଞ୍ଚଳରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୁସଲମାନ ମାରି ନୋୟାଖାଲୀ ହିନ୍ଦୁହତ୍ୟାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେଇଥିଲେ । ସେଇ କଳଙ୍କିତ ଇତିହାସର ଅନେକ ଗୁହାଇ ଏଇ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କଠାରୁ ମିଳିଲା । ତାଙ୍କର ଆଠ ବର୍ଷର ଝିଅଟିଏ ଏଇ ଜାତିପ୍ରୀତିର ଶିକାର ହୋଇ ହାଣ ଖାଇଥିଲା । ତାକୁ ହିନ୍ଦୁ ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କିଆବଣ ଭିତରେ ପକାଇ ଦେଇ ପଳାଇଥିଲେ ।

ଆମଗାଡ଼ି ସୋନପୁରଠି ଲାଗିଲାବେଳକୁ ରାତି ୭ଟା– ଏଇଠାରେ ଓହ୍ଲାଇ ରାତି ଏଗାରଟାରେ ଗୋରଖପୁର ଗାଡ଼ି ଧରିବା କଥା । ଅନେକ ସମୟ ଥିବାରୁ ମନଆରାମରେ ଏଇଠି ଗାଧୁଆପାଧୁଆ ଓ ଖିଆପିଆ ହେଲା । ଗୋରଖପୁର ଯିବାଲାଗି ଗାଡ଼ିକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ମୁଷାଫିରଖାନାରେ ବସିଚୁ, ସେଇଠି ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହେଲା । ଆମର ଭ୍ରମଣଯୋଜନା ଶୁଣି ସେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବସିଲେ । ଗୋରଖପୁର ଯିବାବାଟରେ କୁଶୀନଗର ଦେଖିଯିବାକୁ ହେବ । ଚବିଶଶହ ବର୍ଷତଳେ ଗୌତମବୁଦ୍ଧ ସେଇଠି ଦେହତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଚାରି ତୀର୍ଥଭିତରେ ଏଇଟି ଅନ୍ୟତମ । ବୁଲାମନର ଯୋଜନା ଆହୁରି ଲମ୍ବିଗଲା, ସମସ୍ତେ ଠିକ୍ କଲୁ, ଡେରି ହେଉପଛକେ ବାଟରେ ଓହ୍ଲାଇ ଏଇ ଯାଗାଟି ଅବଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ହେବ ।

ଠିକ୍ ସମୟରେ ଗାଡ଼ି ଆସିଲା । ଲକ୍ଷ୍ନୌ ଏକ୍ସପ୍ରେସ୍‌ର ତୃତୀୟ ଶ୍ରେଣୀ ଡବା ପୁରୀ ଗାଡ଼ିଠାରୁ ବେଶୀ ଭିଡ଼ । ରାତିଟାସାରା କବାଟ ପାଖରେ ଠିଆହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଠିକ୍ ପାହାନ୍ତା ବେଳକୁ ଗାଡ଼ି ଡେଉରିଆରେ ପହଞ୍ଚିଲା– ସେଇଠାରେ ଓହ୍ଲାଇ ଆମମାନଙ୍କୁ ମଟରରେ କୁଶୀନଗର ଯିବାକୁ ହେବ । ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଗାଆଁଆଡ଼େ ତିନି ଚାରି ମାଇଲ ବୁଲି ବାହାରିଗଲୁ । ଗୋଟିଏ ମଶାଣି ପାଖରେ ଯୋର ଖଣ୍ଡିଏ ଥିଲା, ସେଇଠି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରି ଫେରିଆସିଲୁ । ସାତଟାବେଳେ ମଟର ବାହାରିବାର କଥା, ବାହାରିଲା ଦଶଟାରେ । ଏପ୍ରିଲ୍ ମାସ, ଆକାଶରେ ମେଘ ଘୋରା ଘୋରା କରିଚି, ଝାଳସର ଗୁଳୁଗୁଳି ପରି ଦେହରୁ ମାଉଁସ ଛିଣିପଡୁଥାଏ । ବତିଶମାଇଲ ବାଟ ଯିବାପରେ କସିଆ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ମଫସଲ ଟାଉନ୍‌ରେ ମଟର ଅଟକିଲା । ସେଇଠାରୁ ଦୁଇଟି ଏକ୍କା କରି ଆମେ କୁଶୀନଗର ବାହାରିଲୁ । ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ମାଇଲ ଯାଏ ଏକ୍କାଗାଡ଼ିର ଝେଟାକୁଟା ଖାଇ ଗଲାପରେ ବୌଦ୍ଧତୀର୍ଥ କୁଶୀନଗରରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ ।

ଧର୍ମାନୁରାଗୀ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କପାଇଁ ଭାରତର ଜଣେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ଲୋକ ବିର୍ଲାସାହେବ ଏଠି ଚମତ୍କାର ଧର୍ମଶାଳାଟିଏ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ଦେଶର ବଡ଼ ବଡ଼ ଯାଗାରେ ତାଙ୍କରି କୀର୍ତ୍ତି ନାନାରୂପର ବୈଚିତ୍ର୍ୟରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କୋଉଠି ଦେଉଳ, କୋଉଠି

ମୁଖଶାଳା, କୋଉଠି କାରଖାନା, ଦେଶସାରା ତାଙ୍କରି କାରବାର ବ୍ୟାପି ରହିଚି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ଚୌଦ୍ଵାରେ ତାଙ୍କରି କାଗଜକଳ ଅଛି । କେତେ କୁଲିଙ୍କୁ ସେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇନାହାନ୍ତି ?

ସେଇ ଧର୍ମଶାଳାରେ ଓହ୍ଲାଇଲୁ । ଜଗୁଆଳିଟିର ନାଁ ହେଉଚି ମହନ୍ତ । ଗ୍ରାମସୁଲଭ ସରଳତା ଭିତର ଦେଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାରେ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଫୁଟିଉଠୁଚି । ଆମପାଇଁ ନିଜହାତରେ ରୋଷାଇ କରିଦେବ ବୋଲି ତା'ର ଅତି ଉସାହ । କୁଅମୂଳେ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ ସାରି ଆମେ ବୌଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତିମାନ ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଗଲୁ ।

ଆଗେ ଏଇ ସ୍ଥାନରେ ଖୁବ୍ ବଡ଼ ତୋଟାଟିଏ ଥିଲା । ଚୀନ ପଣ୍ଡିତ ହୁଏନ୍‌ସାଂ ଏଇ କୁଶୀନଗରକୁ କି-ଉ-ଶି-ନା-କି-ଇ-ଲୋ ନାଁ ଦେଇ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଚନ୍ତି । ଏଇଠି ନିରଞ୍ଜନା ନଦୀ କୂଳରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ନିର୍ବାଣପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ସେ ଲେଖିଚନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ନଈଟି ପୋତି ହୋଇ ପଡ଼ିଲାଣି, କିନ୍ତୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ଅନେକ ବଡ଼ ବଡ଼ ତୋଟା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଚି । ସେଦିନର ସେଇ ଉରଳା ଉନ୍ମୁକ୍ତ ପବନର ସ୍ମୃତି ମନରୁ ଯାଇନାହିଁ ।

ପରିନିର୍ବାଣ ସମୟରେ ଭଗବାନ ବୁଦ୍ଧ ଭକ୍ତ ଆନନ୍ଦକୁ କହିଯାଇଥିଲେ ଯେ ଏଇ ସ୍ଥାନଟି ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଏକ ପବିତ୍ର ସ୍ମୃତିତୀର୍ଥ ହୋଇ ରହିବ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଉତ୍ଥାନପତନର ନାନା କାଳର ନାନା କୀର୍ତ୍ତି ଏଇ କୁଶୀନଗରରେ ରହିଚି । କେତେଦିନ ତଳେ ଏସବୁ ଅବହେଳିତ ଭାବେ ମାଟିତଳେ ଲୁଚି ରହିଥିଲା— କେବଳ ଭଙ୍ଗାପୁରୁଣା ଇଟାମାନ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଏଣେତେଣେ ପଡ଼ିଥିଲା । ୧୮୫୭ ଠୁଁ ୧୯୧୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକାଧିକବାର ଖନନକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ପରେ ସମସ୍ତ ତୀର୍ଥଟି ଲୋକଚକ୍ଷୁକୁ ଆସିଲା ।

ପ୍ରଥମେ ଆମେ ମହାପରିନିର୍ବାଣ ସ୍ତୂପ ଦେଖିବାକୁ ଗଲୁ । ବୌଦ୍ଧସନ୍ନ୍ୟାସୀର ନିର୍ବାଣ ପରେ ତା'ର ସମାଧିଉପରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୂପ ନିର୍ମାଣ କରିବାର ପଦ୍ଧତି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଳିଆସୁଚି । ସ୍ତୂପ ହେଉଛି ଏକ ଘଣ୍ଟାକାର ମୃଦାଦେଉଳ । ଏହା ଭିତରେ ନାନାପ୍ରକାର ଧାତୁଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ଦେହାବଶେଷ ଭସ୍ମ ସାଇତା ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଏହାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ନାଁ ହେଉଛି ଚୈତ୍ୟ । କୁଶୀନଗରର ବୁଦ୍ଧ-ପରିନିର୍ବାଣ ସ୍ତୂପ ବୋଧହୁଏ ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟର— ଅବଶ୍ୟ ପରେ ଅନେକବାର ଏହାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ହୋଇଚି । ସ୍ତୂପ ଆଗକୁ ପରିନିର୍ବାଣ ମନ୍ଦିର, ଏଇଟି କୁଶାଣରାଜା କନିଷ୍କଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ କାଳର; କାରିଗର ହେଉଚନ୍ତି ମଥୁରାର ହରିବଳ । ଏଇ ମନ୍ଦିରଭିତରେ ଗୌତମବୁଦ୍ଧଙ୍କର ପରିନିର୍ବାଣକାଳୀନ ଶାୟିତ ମୂର୍ତ୍ତି ରହିଚି । ମୂର୍ତ୍ତିଟି ୨୫ଫୁଟ ଲମ୍ବ ଓ ୬ଫୁଟ ଓସାର । ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତିର ଦୁଇ ପାଦ ଭିତରେ ପଦ୍ମ ଓ ଗୋଡ଼ତଳେ ଚକ୍ର ଖୋଦାଯାଇଚି । ସିଂହାସନତଳେ ଭକ୍ତ ଆନନ୍ଦ, ପରିବ୍ରାଜକ ସୁଭଦ୍ର ଓ କୁଶୀନଗରର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା

ବଜ୍ରପାଣିଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ରହିଚି । ଏଇ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଖୁବ୍ ପୁରୁଣା ହୋଇ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଥିଲା । ୧୮୭୭ ମସିହାରେ ସରକାରୀ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ବିଭାଗଦ୍ୱାରା ଏହାର ପୁନର୍ନିର୍ମାଣ ହୋଇଚି ।

ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ାରୁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ ବୌଦ୍ଧବିହାରର ଭଗ୍ନାବଶେଷମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ବୌଦ୍ଧସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କର ତପସ୍ୟାଲାଗି ଏଇସବୁ ବିହାର ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ବିହାରଗୁଡ଼ିକ 'ପରିବେଣ' ନମୁନାର– ମୋଟା କାନ୍ଥ, ଝରକା ନାହିଁ ଏବଂ ବିହାର ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କୂଅ । ଅନୁଲେଖରୁ ଏସବୁ ବିହାରର ନାମ 'ପରିନିର୍ବାଣ ବିହାର' ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ବିହାର ଖୋଳାହେଲାବେଳେ ସାରିପୁତ୍ରଙ୍କର ଯେଉଁ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ମିଳିଚି, ସେଥିରେ 'ସଙ୍ଘ ସାରିପୁତ୍ରସ୍ୟ' ବୋଲି ଲେଖା ହୋଇଚି । ସେଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ ସମସ୍ତ ବିହାରଟି ସାରିପୁତ୍ରଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ନାମରେ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । କାନ୍ଥଘିତ ଇଟାର ସମୟନିର୍ଣ୍ଣୟରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଚି ଯେ ଉତ୍ତରପାଖ ବିହାରଗୁଡ଼ିକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୨୦୦ ସାଲ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଶୋକଙ୍କ ସମୟରେ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣପାଖ ବିହାରଗୁଡ଼ିକ ୬୦୦-୭୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ।

ବିହାରରୁ କିଛିଦୂର ଗଲେ 'ମାଥାବାବା' ମନ୍ଦିର । ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ 'ମାଥାକୁଅଁର' । ୧୮୫୨ ସାଲରେ ସରକାରୀ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ବିଭାଗ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମେ ଏ ସ୍ଥାନ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ 'ମାଥାବାବା' ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ୱତ୍ଥମୂଳରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଗୟାରୁ ଅଣାଯାଇଥିବା କଳାମୁଗୁନିପଥରରେ ତିଆରି । ମୂର୍ତ୍ତିସହିତ ସିଂହାସନଟି ୧୧ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ, ମୂର୍ତ୍ତିରେ ବୋଧିଦ୍ରୁମତଳେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ତପସ୍ୟାମଗ୍ନ ହୋଇ ବସିଚନ୍ତି ।

ଏଠୁଁ ପ୍ରାୟ ଅଧମାଇଲ ଦୂରରେ ଆଉଗୋଟିଏ ଡୋଗାରେ 'ରାମାଭାର' ସ୍ତୂପ ବା ଅଙ୍ଗାରସ୍ତୂପ । ଏଇଠି ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ନିର୍ବାଣାନ୍ତ ଶରୀରର ଦାହକ୍ରିୟା ସମାହିତ ହୋଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଠି ଜଣେ ଚୀନା ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ରହନ୍ତି ।

ସ୍ଥାନଟିର ନିର୍ଜନତା ପ୍ରକୃତରେ ସମସ୍ତ ତୀର୍ଥକୁ ପୁଣ୍ୟମୟ କରି ରଖିଚି । ଏଠାରେ ଜଣେ ବୌଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ରହି ପରିନିର୍ବାଣ ମନ୍ଦିରର ପୂଜା, ନୀତି ଚଳାନ୍ତି । ନାଁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଭିକ୍ଷୁ; ଘର ବ୍ରହ୍ମଦେଶର ଆରାକାନ ଜିଲ୍ଲାରେ । ସାଙ୍ଗରେ ଆଉ ଚାରିଜଣ ଭିକ୍ଷୁଣୀ ଅଛନ୍ତି । ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ରହିବାଘରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ମର୍ମରନିର୍ମିତ ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ମଠଭିତରୁ ବାହାରି ଆସିଲାବେଳକୁ ହଠାତ୍ ଦେଖିଲି ଭିକାରୀଟିଏ ପଇସାଟିଏ ପାଇଁ ହାତ ପତେଇଚି । ରୋଗୀ ଓ ଭିକାରୀ ଦେଖି ଯେଉଁ ରାଜପୁତ୍ର ମୁକ୍ତିର ଭିକାରୀ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ, ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ଅଢ଼େଇ ହଜାର ବର୍ଷପରେ ବି ସେ ଯୁଗର ଭିକାରୀ ସେଇ ଭିକାରୀ ହୋଇ ରହିଚି ।

ସବୁ ଦେଖି ଧର୍ମଶାଳାକୁ ଫେରିଲୁ । ବିର୍ଲା ସାହେବ ଏଠି 'ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ନିଶୁଳ୍କ ପାଠଶାଳା' ନାମରେ ଗୋଟିଏ ହାଇସ୍କୁଲ ବସାଇଛନ୍ତି । ଧର୍ମଶାଳାକୁ ଫେରିଲାବେଳକୁ ମହନ୍ତ ରୋଷେଇବାସ ସାରି ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥିଲା । ଅରୁଆଭାତ, ହରଡ଼ ଡାଲି ଆଉ କଦଳୀ ଭଜାର ସାଧାସିଧା ରୋଷେଇ ଖୁବ୍ ରୁଚିକର ଲାଗିଲା । ତା'ର ଏଇ ଅଯାଚିତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଅତିଥି ସତ୍କାରରେ ସେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କିଣି ନେଇଥିଲା । ଖାଇସାରି ଧର୍ମଶାଳା ଭିତରକୁ ବୁଲି ବାହାରିଲୁ । ବୌଦ୍ଧତୀର୍ଥର ଧର୍ମଶାଳାଟି ନାନା ପ୍ରକାର ରୁଚିର ସାଜସଜ୍ଜାରେ ପୂରିଚି । ମଝିରେ ଲମ୍ବା ଚଉଡ଼ା କକ୍ଷ,– ମର୍ମର କାନ୍ଥ ଉପରେ ନାନା ରଙ୍ଗୀନ୍ ଚିତ୍ର ଭିତରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ମୋକ୍ଷସୂତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଲେଖା ହୋଇଚି । ମଝିରେ ସିଂହାସନ ଉପରେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ମର୍ମର ମୂର୍ତ୍ତି । ଅଜ୍ଞାନଯୁଗର ସୁଯୋଗ ନେଇ ସୁନାଲୋଭୀ ଯକ୍ଷ ମଧ ମଣିଷର ଧର୍ମଉପରେ ଆଖି ପକାଇଲାଣି । ସେଇଥି ପାଇଁ ହୁଏତ ଘରଛଡ଼ା, ରାଜ୍ୟଛଡ଼ା, ମୁକ୍ତିପାଗଳ ତଥାଗତଙ୍କର ସ୍ମୃତିକୁ ମାର୍ବଲ ପଥର ଭିତରେ ବନ୍ଦକରି ରଖି ଏ ଯୁଗର ଧର୍ମଲୋଭୀ ଧନୀ ଧର୍ମ ଉପାର୍ଜନ କରୁଚି । ପ୍ରତିମାଭିତରେ ପ୍ରକୃତରେ ଯଦି ଜୀବନ ଥିବ, ତେବେ ସେ ଏହି କଳଙ୍କିତ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାକୁ ଯେ କି ଆକୁଳ ଆତୁର ହେଉଥିବ, ତାହା କିଏ କହିପାରିବ ? ମନ, ବିବେକ ଓ ସାଧନା – ପ୍ରଧାନ ବିଦ୍ରୋହୀ ଧର୍ମକୁ ଟଙ୍କା, ସୁନା ଓ ମଣିମୁକ୍ତାରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାର ବାହାଦୂରୀ କେବଳ ଏଇ ଧର୍ମହୀନ ଯୁଗରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରୁଚି ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ସେତେବେଳକୁ ମୁଣ୍ଡଉପରୁ ଖସି ସାରିଲେଣି । ଦୂର ପାହାଡ଼ର ସେପାଖରୁ ଖରତପ୍ତ ବାଲିକଣା ନେଇ ବୈଶାଖମାସର ଝାଞ୍ଜି ପିଟୁଥାଏ । ରାସ୍ତାକଡ଼ରେ କିଛିସମୟ ଅପେକ୍ଷା କଲାପରେ ମଟର ମିଳିଲା । ଆଗରୁ ଖବର ପଠାଇ ଆମପାଇଁ ମଟରରେ ସ୍ଥାନ ରଖାଯାଇଥିଲା ।

ଗୋରଖପୁର ଜିଲ୍ଲାର ପଲ୍ଲୀ ଓ ପ୍ରାନ୍ତର ଦେଇ ମଟର ଚାଲିଯାଉଥାଏ । ଅନେକଠି ରାସ୍ତାର ଦୁଇପାଖରେ ଆଖୁକ୍ଷେତ । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ସାଧାରଣତଃ କୂଅ ଓ ନଳକୂଅଦ୍ୱାରା ଜଳସେଚନ କାର୍ଯ୍ୟ କରାହୁଏ । ବଡ଼ ପୋଖରୀ ବା ନଈ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ଆଖିରେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଅନେକ ଦୂର ଗଲାପରେ ଯୁକ୍ତପ୍ରଦେଶ ସରକାରଙ୍କର କୃତ୍ରିମ ଶାଳ ଓ ସାଗୁଆନ ଜଙ୍ଗଲ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରଦେଶର ବନ୍ୟସମ୍ପଦ ବଢ଼ାଇବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ବୃଷ୍ଟିପାତର ବୃଦ୍ଧି କରାଇବା ସରକାରଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ମଟରର ଯାତ୍ରୀ ସମସ୍ତେ ଗାଉଁଲୀ । ମକଦ୍ଦମା ମାମଲା ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଅନେକ ଗୋରଖପୁର ଯାଉଥାନ୍ତି । ଟିକେଟ ହେଲାବେଳେ କଣ୍ଡକ୍ଟର ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କର ବଚସା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଲା,– 'ନା, ଆମେ ସବୁଦିନେ ପାଞ୍ଚସୁ'କା ଦେଇ ଆସୁଚୁ, ଆଜି ଦେଢ଼ଟଙ୍କା ଦବୁ କାହିଁକି ?

'ସବୁଦିନେ ଚାଉଳ ଟଙ୍କାରେ ଆଠସେର ଥିଲା, ଆଜି କାହିଁକି ତିନିସେର ହେଲା ?' ତା'ପରେ ଦୁଇପକ୍ଷ ଚୁପ୍ । ଗରିବର ଜୀବନରେ ଏଇ ଅଣାପଇସାର ହିସାବ ନିତିଦିନ ଲାଗିଥାଏ । ଖାଇ ନିଗାଡ଼ି, ଭାତରୁ କାଟି ସେ ପଇସାଏ ଅଧଲାଏ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ କି ନିର୍ବୋଧ ଚେଷ୍ଟା କରେ, ଠିକ୍ ଚିରା ଲୁଗାରେ ସହସ୍ର ତାଳି ପକାଇଲାପରି ।

ସଞ୍ଜ ସାତଟା ବାଜୁ ନ ବାଜୁ ଆମେ ଗୋରଖପୁରଠି ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଏଇଠି ଜଣେ ଭୂତପୂର୍ବ ଭାରତମନ୍ତ୍ରୀ ଆମେରୀଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଦେଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଲାଗିରହିଥିବାଯାଏ ଦେଶ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ସବୁଦିନେ ସୁମରି ହେଉଥିବ । ଷ୍ଟେସନ ପାଖାପାଖି ବୁଲାବୁଲି କରି ରାତି ଦଶଟାରେ ଗୋଣ୍ଡା ଗାଡ଼ିପାଇଁ ଆମେ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଲୁ । ଗାଡ଼ିରେ ଖୁବ୍ ଭିଡ଼, ମଇଳା କମ୍ପାର୍ଟିମେଣ୍ଟରେ ସେଦିନର ନିଶୀଥ ଅଭିଜ୍ଞତା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସ୍ୱସ୍ତିକର ଲାଗୁଚି । ବାଟରେ କେତେଟା ଷ୍ଟେସନ ପଡ଼ିଲା, କେତେଟା ଯାଗାରେ ଗାଡ଼ି ଅଟକିଲା, ଏସବୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର ମନ ସେତେବେଳେ ନଥିଲା । ବାହାରେ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଆଉ ବୈଶାଖରାତିର ମନମତାଣିଆ ପବନ; କିନ୍ତୁ ଗାଡ଼ିଭିତରର ଭିଡ଼ରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ସେସବୁ ଉପଭୋଗ କରିବା ଏକାବେଳକେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ଯାହାହେଉ ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇଲା ବେଳକୁ ରାତି ପ୍ରାୟ ତିନିଟା,– ଷ୍ଟେସନଟିର ନାଁ ଶୋହରତଗଡ଼– ଭାରତସୀମା ଏଠୁଁ ଆଉ ମୋଟେ ଛଅ ମାଇଲ ଦୂର । ରାତାରାତି ଦୁଇଟା ଏକ୍କା କରି ଆମେ ଖୁନ୍ୱା ଆସିଲୁ । ସକାଳର ଅଧାଅନ୍ଧାରୀ ଆଲୁଅରେ ରାସ୍ତା ଦୁଇପାଖର ଝୁଣା ଓ ଦେବଦାରୁ ଗଛମାନ ଧୂଳିଆ ଭୂତପରି ଠିଆ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଆମର ମୁଣ୍ଡଉପରେ ଗଛଗହଳର ସବୁଜଭିତରେ ଧୂସର ଆକାଶର ଅଣଓସାରିଆ ପଥଟି ଗାଡ଼ିତଳର ଗୋଡ଼ି ରାସ୍ତା ସହିତ ସମାନ୍ତର ହୋଇ ଚାଲିଥାଏ ।

ହଠାତ୍ ଶୀତ ପଡ଼ିଲା; କେତେ କେତେ ଗହନ ଭିତରୁ ଚଢ଼େଇଗୁଡ଼ାକ ଏକସମୟରେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲେ । ପାହାନ୍ତା ସମୟ ହେଲା; ଭାରତର ସୀମା ଖୁନ୍ୱାରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ପ୍ରାୟ ସକାଳ । ସେଇଠୁ ପଦବ୍ରଜେ ଯିବାକୁ ହେବ ନେପାଳ ଭିତରକୁ । ବୋହିଆ ଯୋଗାଡ଼ କରୁ କରୁ ସଫା ସକାଳ ହୋଇଗଲା । ସକାଳ ଆକାଶର ଧୂଳିପଟଳ ଭିତରେ ହଠାତ୍ ପୂର୍ବସାଗରରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଗୋଲକ ଉଠିଆସିଲା । ଉଦୟ ଉତ୍ସବର ପରିପାଟୀ ନାହିଁ କି କିରଣଛଟାର ଆୟୋଜନ ନାହିଁ । ନିତିଦିନର ପୁନରାବୃତ୍ତି ପରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଆଲୋଟି ଯେପରି ଦିଗ୍‌ବଳୟଉପରେ କ୍ଳାନ୍ତ କଳେବର ନେଇ ଖାଲି ଠିଆ ହୋଇରହିଚି । ବାଟ ଚାଲିବା ପଥରେ ଛ'ଟି ଗାଁ' ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଏଆଡ଼ର ପ୍ରଧାନ ଚାଷ ଧାନ । ଖଳାମାନଙ୍କରେ ଧାନଗଦାର ସମ୍ପଦସ୍ୱପ୍ନ ଭରିରହିଚି । ଏଣିକାଲୋକେ ବେଙ୍ଗଳା ପକାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ମେରିରେ ବଳଦ ବାନ୍ଧନ୍ତି ନାହିଁ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତିର ଘଷିଭାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଦେଖିବାର ବିଷୟ । ଛୋଟ ଛୋଟ ଚାରିକୋଣିଆ ଘଷିଗୁଡ଼ିକ ଇଟାଭାଟିପରି ଅତିଯତ୍ନରେ ସଜଡ଼ା ଓ ସାଇତା ହୋଇ ରଖାଯାଇଚି । ଏ ଅଞ୍ଚଳର ମାଇପିମାନେ ବୋଧହୁଏ ବେଶୀ ଗହଣା ପିନ୍ଧିବାକୁ ଭଲପାନ୍ତି— ଗୋଡ଼ଠୁଁ ମୁଣ୍ଡଯାଏ ଓଜନିଆ ରୁପା ଗହଣାରେ ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ପୂରିଥାଏ । ରାସ୍ତାରେ ଅନେକ ଶଗଡ଼ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା, ବଳଦ ସାଙ୍ଗରେ ଷଣ୍ଢ ମଧ ଶଗଡ଼ ବୁହେ । ଶୁଣିଲି, ନେପାଳ ତରାଇରେ ବି ଷଣ୍ଢକୁ ଏଇ କାମରେ ଲଗାଯାଏ । ଶୈବ ନେପାଳରେ ଶିବପ୍ରିୟ ଷଣ୍ଢକୁ କାମରେ ଲଗାଇବା କଥା ଶୁଣି ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା । ରାସ୍ତାରେ କେତୋଟି ପକ୍କାପୋଖରୀ ପଡ଼ିଲା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୋଖରୀ ମଝିରେ ଶାଳକାଠର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦୀପସ୍ତମ୍ଭ ପୋତା ହୋଇଚି ।

ମେଦିନୀପୁର କୋରାପୁଟ ପ୍ରଭୃତି ସୀମାଅଞ୍ଚଳରେ ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କର ଚୋରା କାରବାର ପରି ଏଠି ମଧ ରାସ୍ତାରେ ତାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖିଲି । ଦୁଇଜଣ ମୁସଲମାନ ବେପାରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆଳାପ ହେଲା, ଯୁକ୍ତ ପ୍ରଦେଶରୁ ଲୁଗା ନେଇ ସେମାନେ ନେପାଳରେ ବିକ୍ରିବାକୁ ଯାଉଥାନ୍ତି । ବ୍ୟବସାୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଦଲାଲର ଏଇସବୁ ଅନଧିକାର ଉପାର୍ଜନ,— ଏଯୁଗର ଅର୍ଥନୀତି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏ କଥାଟା ଯେପରି କାରବାରରେ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱୀକୃତ ଅଙ୍ଗ ହୋଇଗଲାଣି । ଜିନିଷକୁ ଏ ହାତ ସେ ହାତ କରି ବିନା ପରିଶ୍ରମରେ ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର କରିବାଟାକୁ ସମାଜରେ କେହି ଆଉ ପାପ ବୋଲି ବିଚାରୁନାହାନ୍ତି ।

ଆମେ ଆସିଚୁ ନେପାଳ-କୁଲି, ଆମସାଙ୍ଗରେ ବିଛଣା, କମ୍ବଳ, ଚମଡ଼ାର ସୁଟ୍‌କେଶ୍ । ଆମ କୁଲି ଦୁଇଜଣ ଆମ ପଛେ ପଛେ ସେସବୁ ନେଇ ଚାଲିଥାନ୍ତି । ଜମିଚାଷ କରି ଖନ୍‌ଓ୍ୱାର୍ ଚାଷୀ ପେଟ ପୂରାଇ ପାରେ ନା, ସେଥିପାଇଁ ମାଲ ବୋହି ଦୁଇଅଣା ଉପାର୍ଜନ କରିବା ଲାଗି ଯାତ୍ରୀ ପଛରେ ତାକୁ ବଉଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼େ । ଗୋଟିଏ କୁଲି ଉପରେ ଆଖିପକାଇ ଦେଖିଲି, ଆଣ୍ଠୁଏ ଝାଳ ବୋହି ପିଟାଉପରର ଲୁଗାଖଣ୍ଡିକ ବି ଚିରିସାରିଲାଣି । ପିଠି ଘୋଡ଼ାଇବାର କୁରୁତା ଖଣ୍ଡେ— ବୋଧହୁଏ କୋଉ ବାବୁ ଦେଇଯାଇଚନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ସହସ୍ରବାର ସିଲେଇ ହୋଇ ବାବୁଙ୍କର ଦେଇଥିବା କୁରୁତାଟିର ଚିହ୍ନ ପ୍ରାୟ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଗରିବ ମଣିଷକୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ବେଶୀ ସମୟ ଲାଗେ ନା । ଭୂଗୋଳ, ରାଜନୀତି ଓ ସଂସ୍କୃତିର ସମସ୍ତ ବାଧା ଏଡ଼ାଇ ଏମାନଙ୍କର ଆପଣା ରୂପ ସବୁଠି ପରିଷ୍କାର ରୂପେ ଧରାପଡ଼ିଯାଏ । ଏମାନଙ୍କର ସଂସାର ସବୁଠି ବୈଚିତ୍ର୍ୟହୀନ । ଓଡ଼ିଆ ଗରିବ, ବଙ୍ଗାଳୀ ଗରିବ ବା ନେପାଳୀ ଗରିବ ବୋଲି ଚଉରେଇବାର କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । ଦେଶ ଓ କାଳଭେଦରେ ଗୋରୁଗାଈ, ଘୋଡ଼ା ଓ ଗଧଭିତରେ ମଧ ଭେଦ ରହିଚି; ପାର୍ଟି, ପୋଷାକ ଓ ପୃଷ୍ଠରଭେଦରେ ସବୁଦେଶରେ

॥ ୧୮ ॥

ନେତା ଓ ଦାତାମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବି ନାମ ଓ ଭେକର ବିଭେଦ ରହିଚି । କିନ୍ତୁ ଗରିବ ସବୁଠାରେ ସମାନ— ଖାଲି ଗରିବ ଛଡ଼ା ସେ ଆଉ କିଛିନୁହେଁ । କଟକ ମାରୱାଡ଼ୀ ପଟିର ରବିବାରିଆ ଭିକାରୀ ଦଳପରି ସେମାନଙ୍କର ଜାତି, କୁଳ ବା ଶ୍ରେଣୀ କିଛି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିନେବାକୁ ମଧ୍ୟ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ସମୟ ଲାଗେନାହିଁ । ଅପରିଚିତ ଯାଗାରେ ନିଜର ବୋଝ ମୁଣ୍ଡାଇ ନେଇଯିବାକୁ କୌଣସି ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କୁ ଏ ଯୁଗରେ କେବେହେଲେ ମୁଣ୍ଡ ଘୁରାଇବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ବିଜ୍ଞାନର କୁଚକାଓ୍ୱାଜ ଆଉ ଯୁଦ୍ଧର ଅସ୍ତ୍ରରଣନପରି ଏଇ ଦାରିଦ୍ର୍ୟଟା ଗୋଟାଏ 'Social phenomenon' ଏକ ସାମାଜିକ ଉଦ୍ଭବ, ଯାହା ଭିତରେ କି ସବୁ ଦେଶର, ସବୁ ଧର୍ମ ଓ ସବୁ ଜାତିର ମୁଣ୍ଡସୁମାରି ହୋଇପାରିବ ।

ଆମେମାନେ ଆସୁଚୁ ବୋଲି ଖବର ପାଇ ଅୟନର ବାପା ବାଟକୁ ମଣିଷ ପଠାଇଥିଲେ । ବାଟରୁ ଟଟୁଘୋଡ଼ା ଭଡ଼ା ନିଆଗଲା, ମୁଁ କିନ୍ତୁ ସାଥିମାନଙ୍କୁ ଅନେକ ପଛରେ ପକାଇ ଚାଲି ଚାଲି ଅନେକ ଆଗେଇ ଗଲି । ସେଇ ବିଦେଶୀ ଯାଗାରେ ବିଚିତ୍ର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧି ଏକୁଟିଆ ଯିବାକୁ ସେଦିନ ଏତେ ଉତ୍ସାହ କାହିଁକି ଯେ ଆସୁଥିଲା, ମୁଁ କହିପାରୁନି । ଚଉଲିହାଓ୍ୱାରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ସାଧୁଆବେଳ ହୋଇଗଲା । ଟାଇଁ ଟାଇଁ ଖରାରେ ଖୁନ୍‌ୱାଠାରୁ ଛଅ ମାଇଲ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଏଇ ଚୌଲିହାଓ୍ୱାରେ ଅୟନର ବାପା ଚାକିରୀ କରନ୍ତି । ନେପାଳ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନରେ । ତାଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ପହିଲେ ସଭିଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ପରିଚୟ ହୋଇଗଲା । ଗାଧୋଇବା ପରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଥାଳିଆରେ ଜଳଖିଆ ସଜଡ଼ାହୋଇ ଆସିଲା । ସେତକ ଖାଇ ସମସ୍ତେ ନିଘୋର ନିଦରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲୁ । ଦୁଇ ଦିନର ବିଶ୍ରାମହୀନ ଅବାବଯିତି ପରେ ଶରୀରର ବିଧାତା ପୁରୁଷ ଗାଢ଼ନିଦ୍ରାର ସାରଦେଇ ଶକ୍ତିର କ୍ଷତିପୂରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦୁଇଟାବେଳେ ପୁଣି ଖାଇବାକୁ ଡାକରା ଆସିଲା । ଚଟ୍‌ପଟ୍ ଖାଇଦେଇ ନିଦଲୋଭୀ ଶରୀର ପୁଣି ବିଛଣା ଧରିଲା ।

ଦିନଯାକ ସୁଁ ସୁଁ କରି ଗରମ ପବନ ବହୁଥାଏ— ଖରାତାପ ଓ ଧୂଳରେ ଚମଡ଼ାଉପରଟା କଇଁଆ ପଡ଼ିଗଲା ପରି ଲାଗୁଥାଏ । ସଞ୍ଜବେଳକୁ ଆମେ ଗାଆଁ ଡେଇଁ ଖୋଲା ବିଲ ଓ ପଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ବୁଲି ବାହାରିଲୁ । କେତେ ଆଡ଼ର କେତେ ଆମ୍ବ ତୋଟାରେ କେତେ କେତେ ତାପସନ୍ତପ୍ତ କୋଇଲି ବସନ୍ତ ବିଦାୟର କରୁଣ କୁହୁ ଅଡାଡ଼ି ଦେଉଥାନ୍ତି । ବିଲମଝିରେ ଶୁଖିଲା କଣ୍ଟାବୁଦା ଉପରେ ନିତିବୈରାଗୀ କଜଳପାତି ତା'ର ପୁଚ୍ଛ ନଚାଉଥାଏ । ଏତିକିବେଳେ ଧୂଳିପଟଳ ଭିତରେ ଦୂରଚକ୍ରବାଳ ଉପରେ ନିରାଡ଼ମ୍ବର ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ଶେଷ ହୋଇଗଲା । ଚାରିଆଡ଼ର ପ୍ରାନ୍ତର ରାତ୍ରିର ଶୀତଳ ଅନ୍ଧକାରକୁ ଅନାଇ ରହିଲା । ଯେଉଁ ପର୍ବତ ଦେଖିବାକୁ ବିକଳହୋଇ ନେପାଳ ଆସିଥିଲି, ଉତ୍ତରଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲି, ସେ ପର୍ବତର କୌଣସି ଚିହ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି ନାହିଁ ।

॥ ୧୯ ॥

ରାତିର ଖିଆପିଆ ଖୁବ୍ ଚଞ୍ଚଳ ସରିଗଲା । ଡ଼ିକି କୁଟା ସରୁ ଅରୁଆ ଚାଉଳ ଭାତ, ହରଡ଼ଡ଼ାଲି, ଚଟଣୀ ଓ ତରକାରୀ । ଆସନ ହିସାବରେ ଖଣ୍ଡିଏ କରି କାଠର ପିଢ଼ା । ନେପାଳୀ ଘରର ସାଜସଜାରେ ନିରାଡ଼ମ୍ବର ସୁଚାରୁତାର ପରିଚୟ ପାଇଲି । ଅତ୍ୟଧିକ ଜିନିଷପତ୍ର ଅନାବଶ୍ୟକ ଭାବରେ ରହି ଘରର ପବନକୁ ନିର୍ବାସିତ କରି ଦେଉନାହିଁ । ହାଣ୍ଡି, ମାଠିଆ, ରୋଷେଇ ସରଞ୍ଜାମ ଯେଉଁ ଯାଗାରେ ଯିଏ ଥିଆହୋଇଛି । ବାଟଘରେ ମାଟିନେଣା ଖୋଲରେ ଚାଉଳ ସାଇତା ରହିଛି । ଉପର ମହଲାରେ ଶୋଇବା ଓ ବସିବା ଘର । ଖାଇବା ସମୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଅଯଥା ତଳମାହାଲାକୁ ଆସିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ ।

ନେପାଳୀ ଘରର ଆତିଥ୍ୟ ମୋର ଚିରଦିନ ମନେ ରହିଥିବ । ଅତିଥି ଆସିଲେ ଆମଆଡ଼ର ଭଦ୍ରପରିବାର ପରି ସେମାନେ ଅତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ତା' ପାଇଁ ଅଧିକା ଆୟୋଜନ, ନିତିଦିନର ମାନ ବଢ଼ାଇ କୌଣସି ଅଧିକ ଆଡ଼ମ୍ବର କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ବଥାଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ପରିବାର ଭିତରେ ଜଣେ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶିଯିବାକୁ ଅତିଥିର ବେଶୀ ସମୟ ଲାଗେନାହିଁ । ଆମ ସମାଜରେ ଭଦ୍ରଘରକୁ ଅତିଥି ଆସିଲେ, ତା'ପାଇଁ ସରୁ ଭାତ ବଢ଼ାହୁଏ, କାଚଗିଲାସ ଜଡ଼ା ହୁଏ, ଦାମୀ ଆସନ ବିଛାହୁଏ; ନିଜକୁ ନ୍ୟୁନକରି ନାନାଫିସାଦିର କପଟ ବୋଲିମାନ କୁହାଯାଏ । ଅନେକ ବଡ଼ ବଡ଼ ଘରେ ଅତିଥିଙ୍କ ପାଇଁ ଚାକର ବି ରଖି ଦିଆହୁଏ; ଚାକର ଅତିଥିକୁ ପାଣି ଦିଏ, ତା'ପାଇଁ ବିଛଣା କରିଦିଏ, ତାକୁ ଖାଇବାକୁ ଦିଏ । କିନ୍ତୁ ନେପାଳୀ ଘରେ ଏସବୁ ସୌଖୀନ ଅତିଥ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ । ନିତିଦିନର ରୋଷେଇ ପରି ଆମଲାଗି ରୋଷେଇ ହେଲା, ଭିତରଘରେ କାଠପିଢ଼ା ଉପରେ ଖାଇବାକୁ ଦିଆଗଲା । ଅଯନର ବାପା ଓ ଦାଦି ମଧ୍ୟ ଆମର ଅଭାବପୂରଣ ପାଇଁ ସର୍ବଦା ତତ୍ପର ଥିଲେ । ତା'ର ଛଅବରଷର ଛୋଟଭାଇ ଗୋପାଳର ମଧ୍ୟ ଏଇ ଅତିଥି ସତ୍କାରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଭାଗ ଥିଲା । ଆମ ଲାଗି ସେ ସକାଳ ଓ ସଞ୍ଜରେ ଜଳଖିଆ ନେଇଆସିବ, ସବୁଦିନେ ଦି'ପହରେ ଆମ ପାଖକୁ ଆସି ନାନା କୁତୁହଳ କଥା ପକାଇ ଆମକୁ ଶୁଆଇ ଦେବନାହିଁ । ଆମେ ବୁଲି ବାହାରିଲେ ଆମ ସହିତ ସେ ମଧ୍ୟ ବାହାରିବ, ଯୋଗପଢ଼ ମାରି ଆମଗଛର କଞ୍ଚାଆମ୍ବ ପାରିଦେବାକୁ କହିବ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା,— ଅତିଥି ଖାଇ ନ ସାରିଲେ ନେପାଳୀ ଘରେ କେହି ଖା'ନ୍ତି ନାହିଁ । ସଭିଙ୍କର ଖିଆ ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାନ୍ଧୁଣୀ ଗୃହିଣୀକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହୁଏ । ସବୁଦିନ ମାଟି ହାଣ୍ଡିରେ ଭାତ ରନ୍ଧାହୁଏ, ଖିଆପିଆ ପରେ ହାଣ୍ଡିକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେବାକୁ ହୁଏ, ତା' ଆରଦିନ ପୁଣି ନୂଆପାଗରେ ରୋଷେଇ ବସେ । ଏଥିପାଇଁ ଅନେକ ପରିବାରରେ ପିତଳହାଣ୍ଡି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ।

ରାତିର ଜହ୍ନଆଲୁଅ ଓ ଖୋଲାପବନରେ ସେଇ ସ୍ୱପ୍ନହୀନ ସୁଷୁପ୍ତି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ହୋଇଥିଲା । ଜାଗ୍ରତ ଅବସ୍ଥାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘାତପ୍ରତିଘାତକୁ କାହାର ଅଦୃଶ୍ୟ ହାତ ସତେ କି ପୂରଣ କରିବାରେ ଲାଗିଯାଇଥିଲା । ରାତି ତିନିଟା ବେଳେ ହଠାତ୍ ଗରମ ପବନ ସଙ୍ଗେ ବର୍ଷା ଆସିଲା, ଧଡ଼ପଡ଼ ଉଠି ଖଟ ଉଠାଇ ସମସ୍ତେ ଘରଭିତରକୁ ଆସିଲୁ । ସକାଳେ ଉଠିବାରେ ଖୁବ୍ ଡେ଼ରି ହୋଇଗଲା, ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଦେଖିପାରିଲି ନାହିଁ ।

କେତେ ଦିଗନ୍ତର କେତେ ମେଘମାଳା ସେଦିନର ସକାଳଟିକୁ ନିଜସ୍ୱ କରି ନେଇଥିଲା । ଉତ୍ତର ଦିଗ୍‌ବଳୟର ଗର୍ଭରେ ହିମାଦ୍ରିର ଦୂର ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ବୁଡ଼ିରହିଥିଲା– ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ କେବଳ ଗମ୍ଭୀର ଓ ଭାବନାମୟ । କିନ୍ତୁ ଏଇପରି ମେଘୁଆ ପାଗ ସତ୍ତ୍ୱେ କାଲି ଠିକ୍ ହୋଇଥିବା ନିର୍ଘଣ୍ଟକୁ ବଦଳାଇବା ପାଇଁ ମନ ହେଲାନାହିଁ । ସକଳାଳ ହୋଇ ଆମେ ସମସ୍ତେ ରାମଘାଟ ବାହାରି ପଡ଼ିଲୁ । ଦୁଇ ମାଇଲ ବାଟ ଚାଲିବାପରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ନଈ, ଏଠି ଏହାର ନାମ ଗଙ୍ଗା । ନଈର ଦୁଇପାଖରେ ବାଲିଶଯ୍ୟା ମଡ଼ାପୋଡ଼ାର ପାଉଁଶ ଓ ହାଡ଼ରେ କୁତ୍ସିତ ଓ ଭୀଷଣ ଦେଖାଯାଉଚି, ମଝିରେ ଆଣ୍ଠୁଏ ହେବ ପାଣିର ଧାର ବହି ଚାଲିଚି । ପହିଲେ ଭାରି ଅସନା ମାଡ଼ିଲା, ତଥାପି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଭଲ ଯାଗାଟିଏ ବାଛିନେଇ ଗାତଖୋଳି ଗାଧୋଇବାକୁ ହେଲା । ଗାଧୋଇ ସାରି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଶରୀର ଓ ଶୁଚି ମନ ନେଇ ଉପରକୁ ଉଠିଆସୁଚି, ହଠାତ୍ ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ହିମାଳୟ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରଥମ ଦେଖାହେଲା । ବିଶାଳ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀ ଦୂର ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ନୀଳାଭ ବକ୍ଷପଟ ପରି ଦିଗନ୍ତବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ଲମ୍ବିଚି– ତା'ର ନିରାଡ଼ମ୍ବର ଅଥଚ ପ୍ରଭାମୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଗରେ ବିଶ୍ୱମନର ସକଳ ଆରାଧନା ବେଳେ ବେଳେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉଚି ।

ହଠାତ୍ ଏତେ ଭଲ ଲାଗିଲା ଯେ, ବେଶୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲାନାହିଁ । ଉତ୍ତର ପବନର ସ୍ପର୍ଶରେ ଶରୀର ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଫୁଲି ଉଠିଲା, ଲୁଗା ଘୋଡ଼ାଇ ତାକୁ ଉପାସୀ ରଖିବାକୁ ମନ ଗଲାନାହିଁ । କେବଳ ଧୋତିଟିଏ ପିନ୍ଧି ବାହାରି ପଡ଼ିଲି । ହଠାତ୍ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ତା'ର ସମାଲୋଚନା କଲେ । ଅପରିଚିତ ଯାଗାରେ ଏପରି ଖାଲି ଦେହରେ ଯିବାଟା ସେ ପସନ୍ଦ କଲେନାହିଁ । ଏଇ ପୋଷାକଟା ଉପରେ ସଭ୍ୟତାଲୋଭୀ ଆଧୁନିକ ଅସଭ୍ୟର ଏତେ ବେଶୀ ନଜର କାହିଁକି ଯେ ପଡ଼େ, ମୁଁ ମୋଟେ ବୁଝି ପାରେନା । ଅତି ଅନାବଶ୍ୟକ ପୋଷାକପରିପାଟୀ ଓ ଅଙ୍ଗ ଆଭରଣରେ ସେ କେତେ ସମୟ ଓ ଶକ୍ତି ଖରଚ କରେ, କେତେ ମାନସିକ କସରତ୍ କରେ । ଇଂରେଜୀ ବା ପଶ୍ଚିମ ସମାଜ କଥା ଛାଡ଼ିଦିଅ,– ପୋଷାକ, ଖିଆପିଆ, ବସାଉଠା ଓ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଆଇନ୍ କାନୁନ୍ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟଯୁଗର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । ସେ

ସମାଜରେ ସକାଳ, ସଞ୍ଜ ଭୋଜନ, ଶୟନ, ଏପରିକି ମୃତବ୍ୟକ୍ତିପାଇଁ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ମଧ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କିସମର ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିବାକୁ ହୁଏ । ସେଇମାନଙ୍କର ସଂକ୍ରମଣ ଲାଗି ଆମର ସରଳ ସମାଜଭିତରେ ମଧ ଏଇସବୁ ଅଯଥା ଓ କୁଟିଳ କଟକେଣାମାନ ପଶିଲାଣି । ଅସଲ ରୂପ ଓ ଅସଲ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ କୁଶ୍ରୀ କଦାକାର କରି ଏ ଯୁଗର ମଣିଷ ପୋଷାକ ଓ ପ୍ରସାଧାନ ଭିତର ଦେଇ ନିଜର ମାର୍ଜିତ ଜୀବନର ପ୍ରମାଣ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଚି । ମନ ଭିତରେ ନାନା ସଂସ୍କାର ଓ କୁସଂସ୍କାରକୁ ଚାପିରଖି ମ୍ରିୟମାଣ ମଣିଷ ଶରୀର ଦ୍ୱାରା ନିଜର କଳ୍ପିତ ଗୌରବର ବିଜ୍ଞାପନ କରୁଚି । James Hintonଙ୍କର ସେ ଟାଣ କଥା ପଦକ ମନେ ପଡୁଚି—"It is good you see it *(human body). Come to it as you come to daily bread,* or pure air, or the cleansing bath"— ''ଶରୀରର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମନକୁ ତୃପ୍ତକର, ଭଲ କଥା । ଖିଆପିଆ, ଗାଧୁଆ ଓ ନିଶ୍ୱାସପ୍ରଶ୍ୱାସ ପରି ଶରୀରକୁ ମଧ ସରଳ ଓ ସାବଲୀଳଭାବେ ଗ୍ରହଣ କର ।'' ସମାଜର ସମ୍ପର୍କ ଆଜି ଯେପରି ଖାଲି ପୋଷାକପରିପାଟୀର ସମ୍ପର୍କ ହୋଇଯାଇଚି । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷପରି ପାଗଭିଡ଼ି ଆଗୁଆ ହୋଇ ବାହାରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଚି, ଆଉ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ ପରି ବେଶବିନ୍ୟାସ ସଜାଡ଼ିବାରେ ପରମ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ପାଉଚି,— ଆଧୁନିକ ସମାଜର ଏଇ ପ୍ରବୃତ୍ତିଟିକୁ Oedipus Fixation କହିଲେ ଭୁଲ୍ ହେବ କି ?

ହଠାତ୍ ବର୍ଷା ହଠାତ୍ ଖରା । ଆକାଶରେ ବାଦଲର ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଆୟୋଜନ; ଦୂରପର୍ବତର ମେଖଳାରେ ବଜ୍ରର ଗର୍ଜନ, ସବୁ ମିଶାଇ ସକାଳଟିକୁ ଯେପରି କିଏ କେତେଦୂରବ୍ୟାପୀ କରିଦେଇଥିଲା ।

ପଚାରି ପଚାରି ତିଲୋରାକୋଟ ଆସିଲୁ— ଗୋଟିଏ ବୁଦାଳିଆ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ପୁରୁଣା ଇଟାସବୁ ପୋତି ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖିଲୁ । ଏଇଠି ଅଢ଼େଇ ହଜାର ବର୍ଷତଳେ କପିଳବାସ୍ତୁର ନିର୍ବାଚିତ ରାଜା ଶୁଦ୍ଧୋଦନଙ୍କର ବାସଭବନ ଥିଲା, ଏଇ ସ୍ଥାନର ମାଟି ଦିନେ ବାଳକ ଗୌତମକୁ ସାର ଓ ରସ ଦେଇ ମଣିଷ କରିଥିଲା । ମାଟି ଖୋଳିଲେ ହୁଏତ ଆହୁରି ଅନେକ ପୁରାସ୍ମୃତି ବାହାରିପାରେ ।

ଆମଭିତରୁ କାହାରିକୁ ରାସ୍ତା ମାଲୁମ ନଥାଏ, ତଥାପି ସମସ୍ତଙ୍କର ଜିଦ୍ ଯେ କାଲିକାର କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ଘଣ୍ଟ ଅନୁସାରେ ସ୍ଥିରୀକୃତ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କୁ ଯିବାକୁ ହିଁ ହେବ । ବାଟ ପଚାରି 'ଗୋବରୀ' ଗାଁକୁ ଆସିଲୁ । ଛୋଟ ଗାଁର ଛୋଟ ଛୋଟ ଘର କେଇଟି, ସବୁରି ଘର କାନ୍ଥରେ ଚୂନ ଓ ଖଡ଼ିରେ ହାତୀ ଆଉ କଳସର ଚିତା ଲେଖା ହୋଇଚି । ଘରଚାଳରେ ତୁମ୍ବୀ ଲଟା (ଲାଉ) ମାଡ଼ିଚି ।

ରତ୍ନଲୋଭୀ ବ୍ରାହ୍ମଣପରି ଦୁଇ ମାଇଲ ଆସିବା ପରେ 'ନିରାଲିହାଓ୍ୱା'ରେ

ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ଦଳପୋଖରୀ– ପାଣି ଅପେକ୍ଷା ପଙ୍କ ବେଶୀ, – ଚାରିପାଖରେ ନିବୁଜ ଜଙ୍ଗଲ ଘେରିରହିଚି । ଯେଉଁ ଐତିହାସିକ ଖୁମ୍ବଟିକୁ ଦେଖିବାକୁ ଏତେ ଦୂରକୁ ଆସିଥିଲୁ, ବଣଭିତରେ ତା'ର ସ୍ଥାନ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ମୁସ୍କିଲ୍ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଅନେକ ଖୋଜି କ୍ଲାନ୍ତ ହୋଇ ବେଲଗଛରୁ ପାଚିଲା ବେଲ ପାରି ଖାଇଲୁ । ଶେଷରେ କାଠ ଗୋଟାଇ ଯାଇଥିବା କେତେକ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କୁ ବାଟ ପଚାରି ଠିକ୍ 'ଯାଗାକୁ ଆସିଲୁ । ଖୁମ୍ବଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଯାଇଚି । ମୂଳଟା ମାଟି ଭିତରେ ପୋତା, ଅନ୍ୟଖଣ୍ଡ ପୋଖରୀ ଭିତରକୁ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଚି । ତା' ଉପରେ ପାଲିଭାଷାରେ ଯାହା ଲେଖାହୋଇଥିଲା, ତାକୁ ନକଲ କରି ଆଣିବାଲାଗି ଲେଖାସରଞ୍ଜାମ କାହାରି ପାଖରେ ନଥିଲା । ଟୁଥ୍‌ପେଷ୍ଟର ସୀସାଖୋଳକୁ ପେନ୍‌ସିଲ୍ କରି ଗାମୁଛାଉପରେ ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକର ନକଲ କରିଆଣିଲୁ । ତା'ପରେ ଗାଁଆ ଭିତରକୁ ଗଲୁ ଖାଦ୍ୟର ସନ୍ଧାନରେ ।

ପଲ୍ଲୀ ଗାଁର ଅପରିଚିତ ଚାଷୀ 'ରାମମିଳନ' ଘରେ ଶସ୍ତା ମଇଁଷି ଦହି ପିଇ ପେଟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲୁ । ଗାଁର ଢଙ୍ଗ ଉତ୍ତର ଭାରତର ଯେକୌଣସି ଗାଁପରି । ଦୁଆରେ ପଥର ଲିଙ୍ଗଉପରେ ଠେକି ବସିଚି । ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କ ଦେହରେ ପୋହଳାମାଳ, ପିତଳ ବସଣି, ମୋଟା ଅଡ଼କଡ଼ା ଓ ସରୁବଳା ପ୍ରଭୃତି ଅଳଙ୍କାରମାନ ଲଦା ହୋଇଚି । ଘରଭିତରେ ଯେଉଁଠି ଧାନ ଖୋଲକୁ ଚଳି ଢେରା ହୋଇଥିଲା, ସେଇଠି ବସି ଆମେ 'ରାମମିଳନ'ର ଆତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲୁ । ହଠାତ୍ ଚାରୋଟି ବିଦେଶୀଙ୍କର ଆସିବାରେ ସେଠି ଅନେକ ଲୋକ ଜମାହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆଳାପ କରି ଛାଇ ଲେଉଟିଲା ପରେ ଘରକୁ ଫେରିଲୁ । ତିନିଜଣ ବଳଦ ଗାଡ଼ିରେ ବସିଲେ, ମୁଁ ଓ ଆଉଜଣେ ଚାଲି ଚାଲି ଆସିଲୁ । ରାସ୍ତାରେ କଞ୍ଚାଆମ୍ବ ଚୋରି କରି ଖାଇଲୁ । ଘରପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଦି'ତାକ ବାଟ ଅଛି, ହଠାତ୍ ସାପପରି ସୁ' ସୁ' ଶବ୍ଦକରି ତୋଫାନ ମାଡ଼ିଆସିଲା । ଧୂଳିର କରାଳ ଉତ୍ପାତଭିତରେ ପାହାଡ଼, ଗଛ ଓ ଲୋକବସତି ସବୁ କୁଆଡ଼େ ଲୁଚିଗଲା । ଗଛମୂଳରେ ଝଡ଼ ଅତିକ୍ରମ କରି ପାଞ୍ଚଟାବେଳକୁ ଆମେ ତଉଲିହାୱାରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ ।

ରାତି ତିନିଟାବେଳେ ହାତୀଉପରେ ବସି ଆମର ଲୁମ୍ବିନୀ ଯିବାର କଥା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସକାଳ ହେଲା, ଅଥଚ ହାତୀର କୌଣସି ସନ୍ଧାନ ନାହିଁ । ସବୁ ହାତୀ ବାହାଘର ବରାଦରେ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି– ଦିନ ଆଠଟାବେଳେ ପାଇକ ଫେରିଆସିଲା । ସେଦିନ ଦି ପହରର ଖିଆପିଆ ପରେ ହଠାତ୍ କାହିଁକି ତାସ ଖେଳିବାକୁ ଇଚ୍ଛାହେଲା । ତାସ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ହଠାତ୍ ଜର ଆସିଲା– ଜର ଓହ୍ଲାଇ ଓହ୍ଲାଇ ସଞ୍ଜବେଳ । ରାତିରେ ଉପାସ ରହିଲି, ବିଛଣା ଉପରେ ପଡ଼ି ମୋ ମନରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଦୁର୍ବଳଭାବନା ଆସିଲା ।

ଆଶଙ୍କା ହେଲା, ଗଲାବର୍ଷର 'ଆସାମ' ପରି ଏଠି କ'ଣ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଡାକ୍ତରଖାନା ଖୋଲି ବସିବି କି ? ଏତେ ସରାଗର ବୁଲିବାର କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ଏ ଦେହଟା ସକାଶେ ପଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ ନାହିଁତ ? ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ରାତିରେ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲାଗିଲା, ମନବୋଧିଆ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ ଲୁମ୍ବିନୀ ଯିବାପାଇଁ ସଜ ହୋଇ ପଡ଼ିଲି ।

ଅଧରାତିର ନିଃଶବ୍ଦ ଗର୍ଜନଭିତରେ ବଳଦଗାଡ଼ି ବନ୍ଧାହେଲା । ଆକାଶରେ ଅଷ୍ଟମୀର ଅଧାଜହ୍ନ ତତଲା ପବନରେ ପୃଥିବୀସାରା ଦୋହଲି ଉଠୁଚି । କମ୍ବଳ ଓ ଗରମ ଚାଦରରେ ଆବୃତ ହୋଇ ପାଞ୍ଚୋଟିଯାକ ପବିତ୍ର ବପୁ ଶଗଡ଼ଉପରେ ବସିଲୁଁ । ଘଡ଼ର ଶଗଡ଼ ଚକ ଭାରି ମୋଟା, ଚକଉପରେ ନାନା ରକମର କାରିଗରୀ କାମ ହୋଇଚି । ପୂରାପୂରି କାଠରେ ଖୋଲାଗାଡ଼ିଟି ତିଆରି— ଗାଡ଼ି ଟାଣିବାକୁ ଗୋଟିଏ ଷଣ୍ଢ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଳଦ । କାଠସାଜର ଢାକଢମକରେ ଗାଡ଼ିଟା ଏତେ ଭାରି ହୋଇଚି ଯେ, ବଳଦକୁ ଯେତେ ପିଟିଲେ ମଧ ଗାଡ଼ି ଧୀରେ ଧୀରେ ଯିବାକୁ ବାଧ । ଆମ ଶଗଡ଼ିଆ 'ସାଧୁ'ର ଚ-ଚ୍-ଚାରେ ଡାକଟା ଖୁବ୍ ହାସ୍ୟୋଦ୍ଦୀପକ ହେଉଥାଏ ।

ପାଳଉପରେ ସେଇ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ଆମେ ପାଞ୍ଚଜଣ ମଣିଷ କିପରି ଯେ ଶୋଇପଡ଼ିଲୁ ସେକଥା ଅନୁମାନ କରିହେବନାହିଁ । ଆବଶ୍ୟକ ବାତାବରଣ ଅନୁସାରେ ନିଜକୁ ଖାପ ଖୁଆଇ ନେବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଖାଲି ମଣିଷର କାହିଁକି; ଅନ୍ୟ ସବୁ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ବି ଅଛି । ନୂଆ ନୂଆ ଅବସ୍ଥା ଭିତରେ ଜୀବଜଗତ ଅହରହ ନିଜକୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ କରାଇ ନେବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଚି । ପ୍ରକୃତିର ବିଚିତ୍ର ରୂପପାଳଟାରେ ନିଜକୁ ଏଇ ଅଭ୍ୟସ୍ତ କରେଇ ନେବାର ଗୁଣ ଜୀବକୁ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଚି । ଯାହାର ଏ ଶକ୍ତି ବେଶୀ ଅଛି, ସେଇ ଜିତିଛି; ଯାହାର ନାହିଁ, ସେ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଚି ।

ସିନ୍ଦୁରା ଫାଟିଲାବେଳକୁ ଆମେ ପାଞ୍ଚକୋଶ ବାଟ ଅତିକ୍ରମ କରିସାରିଲୁଣି, ବାକୀ ରହିଚି ଚାରିକୋଶ । ସେତେବେଳକୁ ଆମର ଶଗଡ଼ ଗୋଟିଏ ଗାଁ ଦାଣ୍ଡଦେଇ ଯାଉଥାଏ । ରାତିରେ ହୁଏତ ଏମିତି କେତେ ଗାଁ ବାଟରେ ପକାଇ ଆସିଚୁ, ନିଦଭୋଳରେ ସେ କଥା ମନେନାହିଁ । ସକାଳର ପବନ, ଚଢ଼େଇର ଡାକ, ପୂର୍ବଦିଗର ନୀଳ ତୋରଣରେ କେଉଁ ଜ୍ୟୋତି-ପୁରୁଷର ଆଗମନ ସଂକେତ— ମନଟା ବଡ଼ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଦୁଇଜଣ ସାଥୀଙ୍କୁ ଧରି ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲି । ଶଗଡ଼କୁ ପଛରେ ପକାଇ ମନଉସାହରେ ଆମେ ଅନେକ ବାଟ ଆଗକୁ ମାଡ଼ିଗଲୁ । ଆମ୍ବ ବଗିଚାର ଉହାଡ଼ରେ କେଉଁଠି କୋଇଲି ଡାକୁଥିଲା, ବିରାଟ ଓ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଗହୀର ଭିତରେ କେଉଁଠି ବୁଦାଉପରେ ବସି କଜଳପାତି ପୁଚ୍ଛ ନଚାଉଥିଲା ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଠିଲା— କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଆଡ଼ମ୍ବର ନାହିଁ;— ଉଦୟପୂର୍ବର ସେ କିରଣଛଟା ନାହିଁ । ଖାଲି ମନେ ହେଲା, ଯୁଗ ଯୁଗ ପୁନରାବୃତ୍ତି କରି ଗୋଟାଏ କ୍ଲାନ୍ତ ପାଣ୍ଡୁର

କିରଣ ଗୋଲକ ଯେପରି ପୂର୍ବ ଦିଗନ୍ତରେଖା ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଚି । ଏ ଅଞ୍ଚଳର ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ଜୀବନ ନାହିଁ । ଏଠି ଯେପରି ସୂର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ତା'ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟଟିକକ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ଆସେ, ଆନନ୍ଦ ଓ ପ୍ରାଣ ଭରି ଦେବାକୁ ଆସେନାହିଁ । ଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି କୌଣସି ନିର୍ଜୀବ ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟର ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଖାଲି ତୁଳୀରେ ଅଙ୍କା ହୋଇଚି ।

ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାପରେ ଦିଗର ଗୋଟାଏ ଜ୍ଞାନ ଆସିଲା । ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ଆଖି ବୁଲାଇ ହିମାଳୟର ତଲାସ କରି ବସିଲି । ନା— ଦିଗନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଧୂଳିମେଘର ଅନ୍ତରାଳରେ ଧୂର୍ଜଟୀର ଜଟାଜାଲ ଏକାବେଳକେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ରହିଥିଲା, ସକାଳର ଆଲୁଅରେ ତାକୁ ଚିହ୍ନି ନେବାକୁ ଆଖିର ସାଧ ନଥିଲା ।

ଚାରିକୋଶ-ତିନିକୋଶ-ଦି'କୋଶ-କୋଶେ; ତଥାପି ବାଟ ସରିଲାନାହିଁ । ଭୁଲରାସ୍ତାରେ ଅନେକଦୂର ଯାଇ ଅନେକଥର ଫେରିଆସିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଇତିହାସରେ ଲୁମ୍ବିନୀ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଉଦ୍ୟାନ । ତେଣୁ ଦୂରଦୂରନ୍ତର କେତେ ଆମ୍ବ ତୋଟାକୁ ଲୁମ୍ବିନୀ ବୋଲି ଭାବି ନିରାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଜ୍ୟାମିତିପ୍ରବୀଣ ମନ ସିଧାସଳଖ ବାଟ ଖୋଜୁଥିଲା— ସେଥିପାଇଁ ରାସ୍ତା, ବାଟ, ଗାଁଆଗଣ୍ଡା ଛାଡ଼ି ନିରାଟ ଗହୀର, ହିଡ଼ ଓ ଶୁଖିଲା ପାଟକିଆରେ ସରଳରେଖାର ବାଟ କାଟିବାକୁ ଆଦୌ ବିରକ୍ତ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

ଦୂରରୁ ଲୁମ୍ବିନୀର ସ୍ତୂପ ଦେଖାଗଲା । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟସ୍ଥାନ ନିକଟ ବୋଲି ମନେ ହେଲେ ମଧ ବାଟ ସରିଲା ନାହିଁ । 'କୋଣାର୍କ' ଦେଉଳକୁ ଆଖିରଖି ମନକୁ ବୋଧ ଦେଇ ସେବର୍ଷର କୋଶ କୋଶ ବାଟ ପଡ଼ିଉଠି ଧାଇଁବା କଥା ମନେ ହେଲା । ଏତେବାଟ ଚାଲିବାପରେ ଯେଉଁ ଧୈର୍ଯ୍ୟଟିକକ ଅବଶିଷ୍ଟ ଥିଲା, ତାକୁ ସେଇ ସ୍ତୂପପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୀମିତ ରଖି ପୁଣି ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲୁ । ଶେଷରେ ପ୍ରାୟ ନ'ଟାବେଳେ ଆସି ଠିକଣା ଯାଗାରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ରାସ୍ତା ଯେଉଁଠି ସରିଲା, ବାଟ ଚାଲିବାର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବି ସେଇଠି ସରିଲା, ଗୋଡ଼ ଆଉ ଖୋଜେ ବାଟ ବି ଚାଲିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନଥିଲା ।

ଗାଡ଼ି ଓ ଗାଡ଼ି ଭିତରର ସାଥୀ ତିନିଜଣଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ପ୍ରଥମେ ଆମେ ବିଶ୍ରାମ ନେଲୁ । ସଚେତ ବିଶ୍ରାମ ଦଣ୍ଡକ ଭିତରେ ଅଚେତ ନିଦରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ପ୍ରାୟ ଏଗାରଟା ବେଳକୁ ଗାଡ଼ି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ଗାଡ଼ିରୁ ଲୁଗାପଟା ନେଇ ସମସ୍ତେ ଗାଧୁଆପାଧୁଆ କଲୁ । ଆମଠାରୁ ଚାଉଳ ଡାଲି ନେଇ ଧର୍ମଶାଳାର ଜଗୁଆଳୀ ଆମ ପାଇଁ ରୋଷେଇ ବସେଇଲା ।

ଏ ଅପନ୍ତରା ଯାଗାରେ ଖଣ୍ଡେ ଧର୍ମଶାଳା କରି କେଉଁ ଉଦାର ବଡ଼ଲୋକ ଅତି ଧର୍ମକାମ କରିଚି । ଯେକୌଣସି ଉପାୟରେ ସେ ଛୋଟରୁ ବଡ଼ ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ତା'ର କେତେ ହଜାର ଟଙ୍କା ଅନ୍ତତଃ ଏଇ ଭଲ କାମଟିରେ ଖରଚ ହୋଇଚି । ବଗିଚା,

କୁଅ, ଚୌକୀ, ଟେବୁଲ, ଦର୍ପଣ ଆଦିର ଯଥାରୀତି ସାଜସଜ୍ଜାରେ ଧର୍ମଶାଳାଟି ବାସୋପଯୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଚି । ଏଇ ଧର୍ମଶାଳାରେ ଜଣେ ଧର୍ମଟୀକା ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା— ନାଲି ଓ ହଳଦିଆ ରଙ୍ଗର ଅଙ୍ଗାଭରଣ ତାଙ୍କ ଧର୍ମାତ୍ମତାର ପରିଚୟ ଦେଉଛି । ଆମେ ଆସିଲା ବେଳକୁ ଖଣ୍ଡେ ଆରାମଚୌକୀ ଉପରେ ବସି ସେ ଢୁଳାଉଥିଲେ । ଖାଲି ଭେକଟି ଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମଲକ୍ଷଣ ଦେଖି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମୁହଁରେ ସେ କାନ୍ତି ନାହିଁ, କର୍ମ-ହୀନତାର ପରିକ୍ଲାନ୍ତି ଯେପରି ଆଖିର ସମସ୍ତ ଜ୍ୟୋତିକୁ ଖାଇ ବସିଚି, — ରଙ୍ଗବସନ ଜରିଆରେ ନିଜର ଧର୍ମାତ୍ମତାର ବିଜ୍ଞାପନ କରୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଯେପରି ଏକ ଅପରାଧୀ ଭାବ (Guilty Consciousness) ଆପେ ଆପେ ପଦାକୁ ବାହାରି ପଡୁଚି । ନାନା ଆଭରଣ, ନାନା ଆୟୋଜନର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ମଣିଷ ଯାହା ନୁହେଁ, ବାହାରକୁ ସେଇଆ ଦେଖାଇବାକୁ ସେ ମୃତ୍ୟୁଯାବତ୍ ଚେଷ୍ଟା କରେ, କିନ୍ତୁ ହୁସିଆର ମଣିଷର ଶତଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନେକ ସମୟରେ ଅସଲ ମଣିଷଟି ପଦାକୁ ଫୁଟି ବାହାରି ଆସେ; ପଦେ କଥା, ଖୋଜେ ଚାଲି ବା ମୁହୂର୍ତ୍ତକର ବ୍ୟବହାରରେ ଯେପରି ସେ ନିଜେ ନିଜେ ଆସି ଧରାଦିଏ ।

ବେଳ ଢାଣି ସନ୍ୟାସୀ-ଭେକଧାରୀ ଭଦ୍ରଲୋକ ଦୀର୍ଘ ଦର୍ପଣଲଗା ଟେବୁଲ ଉପରେ ଖାଇବସିଲେ । ଏପାଖ ଘରେ ଆମେ ପିଆଜ ଓ ଲୁଣ ସହିତ କଞ୍ଚାଚୁଡ଼ା ଚୋବାଇ ଭୋକର ଦାଉ ଆଂଶିକଭାବେ ମେଣ୍ଟାଉଥାଉ । ମଣୋହିପରେ ସନ୍ୟାସୀ ଚଟି ପିନ୍ଧି ଘରୁ ବାହାରି ଆସିଲେ । ଦେଖିଲି, ହାତରେ ଦରପୋଡ଼ା ବିଡ଼ି । ସେଇଟାକୁ ଅତି ସାବଧାନ ହୋଇ ଧରି ତରତରରେ ସେ ବାହାରକୁ ବାହାରିଗଲେ । ମନେ ମନେ ବଡ଼ ଅବଜ୍ଞାଭାବ ଆସିଲା, କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସେ ଭାବଟାକୁ ଅଟକାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଜୀବନଲୋଭୀ ବେକାରର ଏ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆୟୋଜନ ଦେଖି ମନଟା କାହିଁକି ଟିକିଏ ହିଂସ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲା । ଯେଉଁ ଭେକ ସେ ଧରିଚନ୍ତି, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ ଜଣେ ଧର୍ମାତ୍ମା ପୁରୁଷ; ମହାମନା ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ସେ । ଗୋଟାଏ ଗୌତମ ଥରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରି ଯେପରି ଏଇମାନଙ୍କ ପରି ହଜାର ହଜାର ଲୋକଙ୍କର ଅନ୍ନମୟ ଜୀବନଟାକୁ ନିରାପଦ କରିଦେଇ ଯାଇଚି । ନିଜପାଇଁ ବା ଦୁନିଆ ପାଇଁ ଏମାନଙ୍କର ଯେପରି ଆଉ କିଛି କରିବାର ନାହିଁ । ଜଣେ ଲୋକ ସାଧନା କରିଚି, ତା'ରି ପୁଣ୍ୟ ନାମରେ ଭେକ ନେଇ ଆଜ ହଜାରେ ଲୋକ ପାରି ହୋଇଚନ୍ତି, ବ୍ୟଭିଚାର କରିଚନ୍ତି, ଆଉ ଜଣେ ସାଧକର ଆବିର୍ଭାବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂସାରରେ ବିଷୋଦ୍‌ଗାର କରିଚନ୍ତି । ଧର୍ମର ଇତିହାସ କେବଳ ଏଇପରି ଏକ ଆବର୍ତ୍ତନର ଇତିହାସ ନୁହେଁ କି ?

ଲୁମ୍ବିନୀରେ ଅନେକ ଜିନିଷ ଦେଖିବାର ଆଶା କରିଥିଲି, ସେଥିପାଇଁ ଏତେ ଅଳ୍ପ ଦେଖିଲି ବୋଲି ନିରାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତୁଳ ପାଖରେ ତୁଳଗା ସ୍ତୁପ — ସ୍ତୁପ

ଉପରେ ଇଟାର ଛୋଟ ସ୍ତମ୍ଭ ଦୁଇଟି । ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ସ୍ତମ୍ଭ, ବଜ୍ରପଡ଼ି ଫାଟିଯାଇଚି, ସ୍ତମ୍ଭର ଅନତିଦୂରରେ ପୁରାତନ ବୌଦ୍ଧବିହାରମାନଙ୍କର ଭଗ୍ନ ଖୋଦିତାଂଶ । ଇଟାଗୁଡ଼ିକର ଆକାର ଠିକ୍ କୁଶୀନଗରର ଇଟାପରି । ବୋଧହୁଏ ଏ ସବୁର ନିର୍ମାଣ କୁଶୀନଗରର ନିର୍ମାଣର ସମକାଳୀନ, ଅର୍ଥାତ୍ ଗୁପ୍ତପର ଯୁଗର । ସ୍ତମ୍ଭପାଖରେ ପଥର ବନ୍ଧେଇ ପୋଖରୀଟିଏ, ଆକାର ଓ ସାଦୃଶ୍ୟରେ ଏହା ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଅଗଣିତ କୁଣ୍ଡରୁ ଗୋଟିଏ ପରି । ସ୍ତମ୍ଭସାମନାକୁ ମନ୍ଦିରର ଫାଟକ । ଏଇ ଶତାବ୍ଦୀର ଆରମ୍ଭରେ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ବିଭାଗ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାନଟି ଖୋଳା ହୋଇ ଯେଉଁସବୁ ପଥରମୂର୍ତ୍ତି ମିଳିଚି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଏଇ ମନ୍ଦିରର ସମ୍ପଦ ଓ ସାମଗ୍ରୀ । ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଭଲକରି

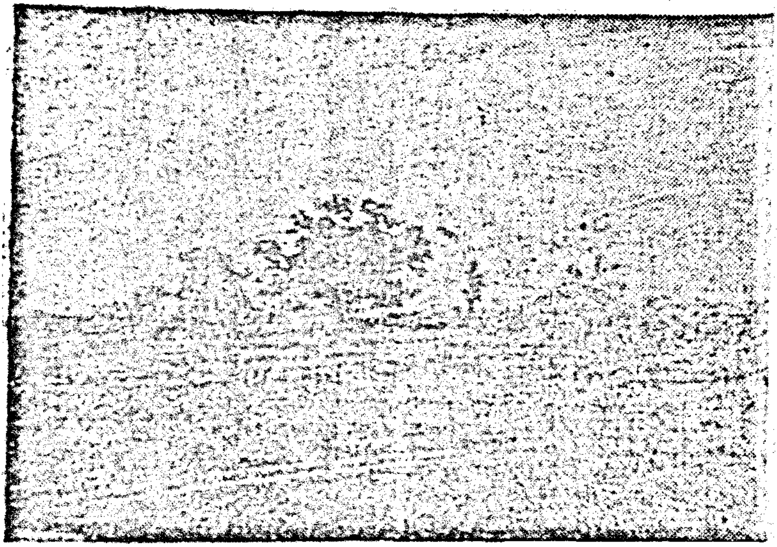

ଗୌତମ ଜନ୍ମତୀର୍ଥ — ଲୁମ୍ବିନୀ

ଚିହ୍ନି ହେଉନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଭଗ୍ନ ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ସହିତ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗଣେଶମୁଣ୍ଡକୁ ଖଞ୍ଜି ଦିଆଯାଇଚି । ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଗୌତମ-ଜନନୀ ମହାମାୟାଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି; ମନ୍ଦିରର ସେବିକାଙ୍କର କଥାରେ ମହାମାୟୀ ଠାକୁରାଣୀ । ରୀତିମତ ସିନ୍ଦୁର ଓ ଫୁଲରେ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ମନ୍ଦିରର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ରୂପେ ପୂଜା ପାଉଚି । କେଉଁ ବୁଦ୍ଧଭକ୍ତ ରାଜାର କୀର୍ତ୍ତିକୁ ପୁଞ୍ଜି କରି ହିନ୍ଦୁ ସେବକର ଜୀବିକାପନ୍ଥା ଖୋଲିଯାଇଚି । କି ଅସ୍ଥାନ ସମନ୍ୱୟ ! ମଣିଷର ପେଟଟା ଯେପରି ସମସ୍ତ ଧର୍ମ ଓ ଧାର୍ମିକତାକୁ ଏକ ଅର୍ଥନୀତିର ସମନ୍ୱୟରେ ଅଭେଦ ଭାବରେ ମିଳାଇ ଦେଇଚି ।

॥ ୧୨ ॥

ସଞ୍ଜ ଟାରିଟାରେ ଲୁମ୍ବିନୀରୁ ବାହାରି ତଉଲିହାୱାରେ ପହଞ୍ଚୁ ପହଞ୍ଚୁ ରାତି ଏଗାରଟା । ଦେହଯାକ ଧୂଳିରେ ବୁଡ଼ିଥାଏ, ତଥାପି କ୍ଲାନ୍ତି ହେତୁ ଖଟିଆ ଧରିବା ମାତ୍ରକେ ଗାଢ଼ ନିଦ ହୋଇଗଲା । ମଶା ବା ଛାରପୋକର ଉପଦ୍ରବକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇବାକୁ ଆଉ ସ୍ଥାନ ରହିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରାୟ ସବୁରି ଘରେ ଏଠି ବଉଡ଼ି ଖଟିଆ । ମଶାକାଳାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାକୁ ମିଣିପେ ମାଇପେ ସମସ୍ତେ ବାହାରେ ଖଟିଆ ପକାଇ ଶୁଅନ୍ତି । ରାତି ଅଧରେ ଲୁମ୍ବିନୀରୁ ଫେରୁଥିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟ ରାସ୍ତାର ଦି' କଡ଼ରେ ଏଇ ନିଦ୍ରାଚେତନ ମଣିଷର ଦୃଶ୍ୟ ଅନେକ ଯାଗାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା ।

ସକାଳେ ପୁଣି ସେଇ ନିରାଭରଣ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ— ତା'ର କ୍ଷୀଣ ହସ ରାତିର ଅନ୍ଧକାରବିଳାପକୁ ଦୂର କରିବାକୁ ଯେପରି ଏକାବେଳକେ ଅକ୍ଷମ । ସବୁଦିନ ସକାଳେ ଓ ସଞ୍ଜରେ ଉଦୟ ଓ ଅସ୍ତରାଗର ଅଭାବଟା ଏଠି ମୁଁ ବଡ଼ ଅନୁଭବ କରୁଚି । ଆଖି ଆଗରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଦିଗ୍‌ବଳୟର ସୁନ୍ଦର ଓ ସଲୀଳ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ଭାସି ଯାଉଚି ।

ଆଜି ଘରର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଅୟନ ବନାରସ ଗଲା; ଘରେ ରହିଲୁ ଆମେ ଚାରିଜଣ ବିଦେଶୀ ଓ ଆମର ମେଜବାନ୍ ରୂପେ ଅୟନର ବାପା ।

ନିଦାଘତପ୍ତ ଦି' ପହରଟା କଟିଗଲା ପରେ ସଞ୍ଜ ବୁଡ଼ିଲା । ଗପ କରି କରି ଆମେ ଚାଲିଲୁ ତୋଟାଛାଇତଳର ସେଇ ପୋଲ ପାଖକୁ । ଏଇ କେତେ ଦିନ ହେଲା ସେଇଠି ଆମର ସଞ୍ଜଜମାଏତ ବସେ । ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ ଦିନ ମୁଁ ଏଇ ସଞ୍ଜସଭାରେ ଭାଗ ନେଇପାରେ ନାହିଁ । ସନ୍ଧ୍ୟାଗମର ଶୀତଳ ସ୍ପର୍ଶ ଯେପରି କେତେ ଦୂରର କେଉଁ ପ୍ରାଣମୟ ପୁରୁଷର ବାର୍ତ୍ତା ଦେଇଯାଏ, ସମସ୍ତ ଭେଦକଳ୍ପନା ଭୁଲିଯାଇ ମନ ଧାଇଁଯାଏ ସେଇ ଅଜଣା ଅଚିହ୍ନା ଦୂରର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । କେବଳ ଖୋଜି ଖୋଜି, ଅମାନିଆ ଢେଉପରି ଆଦିଗନ୍ତବିସ୍ତୃତ ବେଳାଭୂମିରେ କେବଳ ଆଘାତ କରି ଯେପରି ଅଶେଷ ଶାନ୍ତି ମିଳେ । ଦିନଭରା ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା, ତର୍କାଲୋଚନା, ହସଖୁସି ଓ ଆନନ୍ଦସତ୍ତ୍ୱେ ମନ ଭିତରେ ଯେଉଁ ବିରାଟ ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ, ସବୁ ଯେପରି କାହାର ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ଭରିଉଠେ । ଅଗମୂଳ ଭୁଲିଯାଇ ଖାଲି ଅଛିଣ୍ଡା ଭାବନାରେ ବୁଡ଼ି ରହିବାକୁ ଭଲଲାଗେ ।

ହାତୀ ଉପରେ ବସି ଆମର ଲୁମ୍ବିନୀ ଯିବାର ଥିଲା । ବାହାଘର ପାଇଁ ହାତୀସବୁ ଚାଲିଯାଇ ଥିବାରୁ ଅଞ୍ଚଳଟାଯାକ ଖୋଜି ଖୋଜି ଆମ ପାଇଁ ହାତୀ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ହାତୀ ଚଢ଼ିବାର କଳ୍ପନା କରି ମନେ ମନେ ଏତେ ଖୁସି ହୋଇ ଯାଇଥିଲି ଯେ ଦୁଇ ତିନିଟା ଚିଠିରେ ମଧ୍ୟ ସେଇକଥା ଲେଖି ପକାଇଥିଲି । ଶେଷରେ ବଳଦ ଗାଡ଼ିରେ ଧୂଳି ଖାଇ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେଇ ଅବଶୋଷଟା ଆଜି ଦିନକ ଭିତରେ ନାନା ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ ଭିତରେ ଦେଇ ଏକାଧିକବାର ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟ ପାଇଥିଲା ।

ପୋଲ ଉପରେ ବସି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଚୁ, ଦୁଇଟି ହାତୀ ସେଇ ବାଟ ଦେଇ ଆସିଲେ । ମାହୁନ୍ତଙ୍କୁ ରାଜି କରାଇ ଅଧମାଇଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ହାତୀ ଉପରେ ବସିକରି ଗଲୁ । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ଗୋଟାଏ ଭୟମିଶ୍ରିତ ଚଞ୍ଚଳତା ଆସିଲା, ତା'ପରେ କେବଳ ନୀରବରେ ବସି ହାତୀଚଢ଼ାର ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଲାଗିଲି । ଅନେକ ଦିନର ଅଭିଳାଷ ମେଣ୍ଟିଗଲା । ପ୍ରଥମ ସବାରି, ପ୍ରଥମ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ଓ ପ୍ରଥମ ମଟର ଚଢ଼ିବାଦିନ ନିଶ୍ଚୟ ଏଇପରି ଚଞ୍ଚଳତା ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଥିବି । ରେଳଗାଡ଼ି ଚଢ଼ିବାର ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ଜିଦ୍‌କରି ମୁଁ କିପରି କଟକରୁ ଜଗତପୁର ଷ୍ଟେସନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଥିଲି, ସେ ରସାସ୍ୱାଦର ସ୍ମୃତି ଏବେ ମଧ୍ୟ ସଜାଗ ରହିଚି ।

କାଲି ସକାଳେ ତଉଲିହାୱା ଛାଡ଼ି ଗୋରଖପୁର ବାଟେ ବୀରଗଞ୍ଜ ଯିବାକୁ ହେବ, ସେଥିଲାଗି ରାତିରୁ ବୋଝବାପତ୍ର ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ହେଲା । ଜହ୍ନ ରାତିରେ ବାହାରେ ଖଟିଆ ପକାଇ ସମସ୍ତେ ଶୋଇଲୁ । ଥଣ୍ଡା ହାଉଆରେ ଏଣେ ଶରୀର କମ୍ପି ଉଠୁଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଖଟିଆ ତଳେ ମଶାଙ୍କର ରୀତିମତ ଉପଦ୍ରବ ଚାଲିଥାଏ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗିଲା, ଏଠିକା ମଶା ଶୀତକୁ ବି ମାନନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଅଧା ନିଦ ଆଉ ଅଧା ମଶା — ହଡସଡରେ ଜହ୍ନ ବୁଡ଼ିଲା । ଆମେ ଯିବାପାଇଁ ତିଆରି ହେଲୁ ।

ରାସ୍ତା ଉପରେ ସକାଳ ହେଲାବେଳକୁ ତଉଲିହାୱା ଛାଡ଼ି ଆମେ ଅନେକ ଦୂର ଚାଲି ଆସିଲୁଣି । ଉତ୍ତର ଦିଗ୍‌ବଳୟର ବନାନୀରେଖା ଉପରେ ଶିବ ମନ୍ଦିରର ଉଚ୍ଚ କୋଟୀଟି ତଉଲିହାୱାକୁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଉଥାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଠିଲା — ତଥାପି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଠିଲା ପରି ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

ତଉଲିହାୱାକୁ ଠିକ୍ ନେପାଳ କହିଲେ ଭୁଲ ହେବ, ବରଂ ଯୁକ୍ତପ୍ରଦେଶର 'ବସ୍ତି' ଜିଲ୍ଲା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଭାଷା, ସାମାଜିକ ରୀତିନୀତି ଓ ଧର୍ମାଚାର ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାକୁ ଭାରତବର୍ଷର ଏକ ଅଂଶ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ତଉଲିହାୱା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବସ୍ତି — ଛୋଟିଆ ସହର ମଧ୍ୟ । ରାସ୍ତାରେ ମଇଳା ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଚି, ପୋଖରୀ ପଙ୍କରେ ଭରି ରହିଚି । ଗାଧୋଇବାକୁ ଏଠି ବଡ଼ ଅସୁବିଧା ଭୋଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଚି । ଏଠିକାର ସାଧାରଣ ବାସିନ୍ଦାଙ୍କ ଭିତରେ କର୍ମଚାରୀ ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ । ଡାକଘରଟିଏ ଅଛି, ନେପାଳୀ ଭାଷାରେ ଡାକ ଘରକୁ 'ହଲାକ୍ ଅଡ୍‌ଡା' କହନ୍ତି । ଛୋଟ ଜେଲଟିଏ, ଡାକ୍ତରଖାନା ଓ ଜଜ୍‌ଙ୍କର କଚେରୀ ମଧ୍ୟ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଥମିକ ମାନ ଉପରକୁ ଶିକ୍ଷାର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ଇଲାକାରେ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପ୍ରାଥମିକ ସ୍କୁଲ, ଏଠାରୁ ଅଠର ମାଇଲ ଦୂର ବୁଟ୍‌ୱାଲ ଇଲାକାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ । ନେପାଳର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଭିତରେ କାଠମଣ୍ଡୁର 'ତ୍ରିଚାନ୍ଦ' କଲେଜ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ

ମୋଟ ପାଞ୍ଚ ଛ' ଟି ହାଇସ୍କୁଲ । ଆମ ପ୍ରଦେଶର ଜୟପୁର ଓ କୋରାପୁଟ ମାଳ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସାହିତ୍ୟ 'ସେବୀ' ସମ୍ରାଟଙ୍କର ମୂଳକରେ ସେଠି ସେମିତି ଲୋକଙ୍କୁ ମୂର୍ଖ କରି ରଖାଯାଇଚି । ଲୋକଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼େଇବାକୁ ବଡ଼ ଲୋକମାନେ ଚିରଦିନ ଡରି ଆସିଛନ୍ତି । ଶରୀରକୁ ସାର ଯୋଗାଇଲେ ସେ ଅନୁଗତ ହୋଇ ପଡ଼ିରହେ, ମନକୁ ସାର ଯୋଗାଇଲେ ସେ ବନ୍ଧନ ଛିଡ଼ାଇବାକୁ ଗର୍ଜନ କରିଉଠେ । ଶରୀରର ସୁଖସମୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଭଲ ଖାଦ୍ୟ, ଭଲ ଆବାସ, ସିନେମା, ପାଣିକଳ ଓ ବିଜୁଳି ଆଲୁଅ ଯୋଗାଇ ଦେଲେ ସେସବୁ ମଣିଷ ଉପରେ ଅଫିମ ପରି କାମ କରେ; କିନ୍ତୁ ମନର ଉଚିତ ରସଦ ଯୋଗାଇଲେ ଭିତରର ବାରୁଦରେ ନିଆଁଲାଗେ, ଶତ ହାବେଲୀର ପରାକ୍ରମରେ ସବୁ ଠକ, ସବୁ ମାଲିକଙ୍କୁ ପୋଡ଼ିବାକୁ ଧାଏଁ । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ଲେଟୋଙ୍କର କଳ୍ପିତ ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ କ୍ରୀତଦାସମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼େଇବା ମନା ଥିଲା । ପ୍ରଜାଙ୍କ ଲାଗି ଖଜଣା ଛାଡ଼ି ଦିଆଯିବ, ପୋଖରୀ ଖୋଳାଇ ଦିଆଯିବ, ଡାକ୍ତରଖାନା ଖୋଲାଯିବ, କିନ୍ତୁ ପାଠ ପଢ଼ି ସତକଥାଟା ବୁଝିବାର ସୁବିଧା ଦିଆଯିବ ନାହିଁ — ଏଇ ହେଉଚି, ଆଧୁନିକ ପ୍ରଜାମାଲିକମାନଙ୍କର ଦୂରଦର୍ଶୀ ବୁଦ୍ଧି । ନେପାଳ ପୁଣି ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ! କଂଗ୍ରେସୀ, ଲିଗୀ ବା ସାମ୍ୟବାଦୀ, ଗଢ଼ଣ ଯେପରି ହେଉ ପଛକେ ଏପରି ସ୍ୱାଧୀନତା ଆମର ଦରକାର ନାହିଁ ।

ଚଉଲିହାୱାର ସାମାଜିକ ଲୋକାଚାରରୁ ଉତ୍ତରଭାରତର ଲୋକାଚାର ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା ଜାଣିହେଲା । ଏଠି ମଲାବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଦେଢ଼ମାସ ଅଶୌଚ ପାଳିବାକୁ ହୁଏ । ପ୍ରଥମ ତେରଦିନ କେହି ଖିଅର ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଏ ସମୟଟା କଟିଗଲେ ଖିଅର ହେବାପାଇଁ ଆଉ ବାରଣ ନ ଥାଏ । ଏଠିକାର ବାହାଘର ଏକ ଚମତ୍କାର ଧରଣର, ସାଧାରଣ-ପ୍ରଚଳିତ ବାଲ୍ୟବିବାହଠୁଁ ଏହା ଅଧିକ ସାଂଘାତିକ । ପାଞ୍ଚ ଛଅ ବରଷର ବର ସହିତ କୋଡ଼ିଏ ବରଷର କନ୍ୟାର ବିବାହ ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏକ ସାଧାରଣ କଥା । କୂଅ ଖୋଳିଲେ ତା ମୂଳରେ ବୃକ୍ଷଟିଏ ରୋପଣ କରି ଏଠିକା ଲୋକେ ଦୁହିଁଙ୍କର ବାହାଘର କରାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜଳର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭାବ ହେତୁ ବୋଧହୁଏ ଲୋକେ କୂଅକୁ ଏତେ ଆପଣାର କରି ଦେଖନ୍ତି ।

ଖୁନ୍ୱାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ସକାଳ ସାତଟା । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅନେକ ଉପରକୁ ଉଠିଗଲାଣି, ଧୂଳି ରାସ୍ତା ଉପରେ ଖଣ୍ଡିଆ ଭୂତର ବାତୁଳ ଘୂର୍ଣ୍ଣି ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲାଣି । ଖୁନ୍ୱା ହେଉଚି ଭାରତ ଓ ନେପାଳର ସରହଦରେ । ବସ୍ତି ଆରମ୍ଭରେ ଭୂମିର ସୀମାସାଙ୍କେତିକ ସ୍ତମ୍ଭ । ଅତି ଛୋଟ ବସ୍ତିଟିଏ — ଛୋଟ ଛୋଟ ଘର କେତୋଟି ଆଉ ଛୋଟିଆ ଆମ୍ବତୋଟାଟିଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରର ପଛପଟକୁ ବର୍ଷା ରାତିପାଇଁ ସାଇତା ହୋଇ ରଖାଯାଇଥିବା ନିଖୁଣ ଘଷିଭାଡ଼ି, ଆଉ ବଳଦପାଇଁ ଭୁଷିଗଦା ।

|| ୩୦ ||

ଶୋହରତଗଡ଼ରେ ରେଳଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଯାତ୍ରୀମାନେ ଏକ୍କା କରି ଖୁନ୍ଦ୍‌ୱା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସନ୍ତି, ଏଇଠୁ ଯେଉଁ ଗାଁଆକୁ ଯିଏ ଆପଣା ଆପଣା ପାଦଚଲା ପଥ ଆଦରନ୍ତି । ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଦୁଇଟି ଦୋକାନ – ଚୁଡ଼ା, ଗୁଡ଼ ଓ ଶସ୍ତା ମିଠାଇ – ରାସ୍ତାଧୂଳି ଓ ମାଛି ଭଦାରେ ପୂରିଛି ।

ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଫଳ, ପରିବା ଓ ଦୁଧ ଦହି ସପନ । ତଉଲିହାୱାରେ ସବୁଦିନ ଖାଲି ଆଳୁ ପିଆଜର ତରକାରୀ ଖାଇବାକୁ ହୋଇଚି । କମଳାଲେମ୍ବୁ ଟଙ୍କାରେ ଦୁଇଟା, ପାଚିଲା କଦଳୀ ଅଣାକୁ ଗୋଟିଏ । ଲୋକେ ସାଧାରଣତଃ ମାଛ ଓ ମାଂସ ଖାଆନ୍ତି ।

ଅୟନର ବାପାଙ୍କର ଜଣେ କର୍ମଚାରୀ ବାବୁରାମର ଘର ଏଇ ଖୁନ୍ଦ୍‌ୱାରେ । ତା'ର ଘରେ ଆମକୁ ବିଶ୍ରାମ ନେବାକୁ ହେଲା । ବରଗଛ ତଳେ ଖଟିଆ ପକାଇ କିଛି ସମୟ ଗଡ଼ପଡ଼ ହେଲା ପରେ ଯବଛତୁର ଜଳଖିଆ ଆସିଲା । ପୁଣି ଏଗାରଟା ବେଳେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ କରି ଏକ୍କାଚଢ଼ି ଆମେ ଶୋହରତଗଡ଼ ବାହାରିଲୁ । ମଝିରେ କେତେଦୂର ବାଦ୍ ଦେଲେ ଛଅମାଇଲଯାକ କେବଳ ମୁକୁଳିତ ଜାମୁ ଗଛର ଧାଡ଼ି ଲାଗିଥାଏ । ଗୋଟାକ ବେଳେ ଶୋହରତଗଡ଼ ଷ୍ଟେସନରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଏଠି ସ୍ଥାନୀୟ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରାସାଦ ଓ ଶୋହରତନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଅଛି । ରାସ୍ତାର ଦୁଇପାଖରେ ଡେଙ୍ଗା ଡେଙ୍ଗା ଝୁଣା ଗଛ । ଷ୍ଟେସନରେ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲା । ବାହାଘର ଫେରନ୍ତା ବରଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଦଳରେ ଷ୍ଟେସନ ପୂରିଥାଏ । ବାହାପୁଆଣୀରେ ସମସ୍ତେ ଏଠି ହଳଦିଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧନ୍ତି । ଭରଗାଞ୍ଚଳର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଦେହରେ ଗହଣା ସାଜ ଦେଖି ଡର ମାଡ଼ିଲା । ଗହଣା ବୋଝ ବୋହି ବୋହି କାନ ଓ ନାକ ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନରେ ଛିଣ୍ଡି ଯାଇଚି । ବେକରେ ମୋଟାମୋଟା ରୂପା ବଳା – ହାତରେ ଅତିକାୟ ରୂପା ଅଳଙ୍କାରମାନ । ଏଠିକା ଲୋକେ ଦୋଳ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାକୁ ହଳଦିଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧନ୍ତି ବୋଲି ଶୁଣିଛି । ଶାନ୍ତିନିକେତନର ବସନ୍ତଉତ୍ସବ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ।

ଗାଡ଼ି ଚଢ଼ି ଗୋରଖପୁରରେ ଆମେ ସଞ୍ଜ ସାତଟା ବେଳେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ବାଟରେ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରଙ୍କର କୃତ୍ରିମ ଜଙ୍ଗଲମାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ଗୋରଖପୁରଠି ଖିଆପିଆ କରି ରାତି ଏଗାରଟା ବେଳେ କାଟିହାର ଏକ୍ସ୍‌ପ୍ରେସ୍ ଧରିଲୁ । ଏ ଗାଡ଼ିଟା ସବୁଦିନେ ଭିଡ଼ପାଇଁ ଜଣାଶୁଣା । ବିହାରର ପଲ୍ଲୀପ୍ରାନ୍ତର ଦେଇ ଯାଉ ଯାଉ ରାତି କଟିଲା– ସକାଳ ସାତଟାରେ ମୁଜାଫରପୁର ଷ୍ଟେସନ । ଠିକ୍ ପନ୍ଦର ମିନିଟ ପରେ ସୁଗୌଲି ଯିବାର ଗାଡ଼ି । ବଡ଼ ତରତରରେ ଏ ଗାଡ଼ିକୁ ଆସିଲୁ । ଗାଡ଼ିର ଭୀଷଣ ଭିଡ଼ ଭିତରେ ଆମର ମାଲପତ୍ର ସହିତ ନିଜପାଇଁ ଯାଗା ଟିକିଏ କରିବାକୁ ରୀତିମତ ଲଢ଼ାଲଢ଼ି କରିବାକୁ ହେଲା । ଆମ ଦେଶର ରେଳଗାଡ଼ିରେ ଆମର ସଭ୍ୟତା ଓ ସହଯୋଗିତାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଘରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ଯିଏ ଯେତେ ନମନୀୟ

ଓ ଭଦ୍ର ହୋଇଥାଉ ପଛକେ, ରେଳଗାଡ଼ିରେ ସଫର କରି ଗଲାବେଳେ ସେ ଏପରି ଅଦମ୍ୟ ଓ ଅବିନୀତ କିପରି ଯେ ହୋଇଉଠେ, ମୁଁ ତା'ର କାରଣ ଖୋଜି ପାଏ ନାହିଁ ।

ଅଳ୍ପସମୟ ପରେ ଚମ୍ପାରଣ ଜିଲ୍ଲା ପଡ଼ିଲା । ଅତ୍ୟାଚାରୀର ଅନ୍ୟାୟ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଭାରତର ପ୍ରାଣ ପ୍ରଥମେ ଏଇଠି ଚହଲି ଉଠିଥିଲା । ଏଇଠି ଦେଶ ତା'ର ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଥିଲା, ମହାତ୍ମା ମଧ୍ୟ ତା'ର ଦେଶବାସୀଙ୍କର ଅମିତ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଏଇଠି ପାଇଥିଲା । ଏ ଜିଲ୍ଲାକୁ ଆସି ଅନେକ ଦିନ ପରେ ଧରଣୀର ସବୁଜ ଶ୍ୟାମଳ ରୂପଟି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ଆଜିଯାଏ ଶୁଷ୍କ ରୁକ୍ଷ ଧରିତ୍ରୀ ଭିତରେ ପଡ଼ି ଅତୃପ୍ତ ମନ ହାହାକାର କରୁଥିଲା, ହଠାତ୍ ନୀରସ ମନରେ ଯେପରି ରସର ଝରଣା ଜାଗିଉଠି ଏଇ ସବୁଜ ବନାନୀ ଉପରେ ଉଲ୍ଲମ୍ଫନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଟ୍ରାକ୍ଟର ଯୋଗାଇ ଗାଁ ଚାଷୀର ଜମି ଚାଷ କରାଇବା ପାଇଁ ବିହାର ସରକାରଙ୍କର ନୂଆ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଖିଲି । ତା'ପରେ ଆସିଲା ଲିଚୁ ତୋଟାର ଗହନ, — ଡାଳେ ଡାଳେ ପାଚିଲା ଲିଚୁକାନ୍ଦିର ଲାଲ ଲହରୀ ଲୋଟି ପଡୁଥିଲା । ଗୋଟାକ ବେଳେ ସୁଗୌଲୀରେ ପହଞ୍ଚି ଅନ୍ୟ ଗାଡ଼ିପାଇଁ ଚାରିଘଣ୍ଟା ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲା । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ଛଚିନ୍ଦ୍ରା ପରି ଏକ ପ୍ରକାର କାକୁଡ଼ି ମିଳେ । ସେଇ କାକୁଡ଼ି ଓ ପାଚିଲା ଫୁଟି ଖାଇ ଆମେ ସେ ଦିନଟା ଲାଗି ପେଟର କ୍ଷୁଧା ମେଣ୍ଟାଇ ଦେଲୁ । ସୁଗୌଲୀ ଜଙ୍କସନ୍‌ରୁ ରକ୍‌ସଲ୍ ଗାଡ଼ି ସନ୍ଧ୍ୟା ପାଞ୍ଚଟା ବେଳେ ଛାଡ଼ିଲା । ଏ ଗାଡ଼ିଟା ଏତେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଯାଏ ଯେ ବାର ମାଇଲ ବାଟକୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ସମୟ ଲାଗେ ।

ରକ୍‌ସଲ୍‌ଠାରେ ଭାରତରୂଇଁ ସରିଚି । ଷ୍ଟେସନ ସେପାଖରୁ ନେପାଳ ସରକାରଙ୍କର ରେଳରାସ୍ତା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଚି । ସାତଟାବେଳେ ରକ୍‌ସଲ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ବୀରଗଞ୍ଜ ଯିବା ଗାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲା । ଜିନିଷସବୁ ଏକ୍କା ଉପରେ ଲଦି ଆମକୁ ସେ ଦୁଇ ମାଇଲ ରାସ୍ତା ଚାଲି ଚାଲି ଆସିବାକୁ ହେଲା । ଉପରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀର ତୋଫା ଜହ୍ନ,— ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବଣ, ବିଲ, ତୋଟା, ପଡ଼ିଆ ଜ୍ୟୋସ୍ନାର୍ଚ୍ଚିତ ସ୍ନିଗ୍ଧ ବେଶ ଧାରଣ କରିଚି । ରେଲ ଲାଇନ କଡ଼େ କଡ଼େ ଚଲା ବାଟଟି ଯାଇଚି । ଅଙ୍କାବଙ୍କା ଶୁଷ୍କଧାରା ଏକ ନଦୀ ଉରାରୁ ଆମେ ନେପାଳ ଇଲାକା ଭିତରକୁ ଆସିଲୁ । ବୀରଗଞ୍ଜରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ରାତି ନଅଟା । ଗୋଟିଏ ଧର୍ମଶାଳାର ଉପର ମହଲାରେ ବଖରାଏ ଘର ନେଇ ସମସ୍ତେ ରହିଲୁ । ବଡ଼ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଲାଗୁଥାଏ, — କୋଠା ଉପରେ ଖୋଲା ଆକାଶର ତାରାଟି ଗଣି ଭାବୁ ଭାବୁ ନିଦ ହୋଇଗଲା । ରାତିରେ ଗୋଟାଏ ବାହାଘର ଶୋଭାଯାତ୍ରାର ଗୋଳମାଳରେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା — ହାତୀ, ଘୋଡ଼ା, ପାଲିକି ଓ ବ୍ୟାଣ୍ଡବାଜାର ଆୟୋଜନରେ ରାସ୍ତାଟି ପୂରି ଉଠିଥିଲା । ତଥାପି ପେଁକାଳୀ ଓ ମହମତ ବାଜା ବାଦ୍ ପଡ଼ିନଥିଲା । ଏଇ ବାଜାଟାର ପ୍ରବେଶ ସବୁ

ଛାତିରେ, ସବୁ ପ୍ରଦେଶରେ । ଶେଷ ରାତିକୁ କ୍ଷଣ କାଳପାଇଁ ବର୍ଷାର ଧମକ ଆସି ଆମକୁ ଘର ଭିତରକୁ ଉଠାଇ ଆଣିଲା ମଶାର ଅଧିକ ଶିକାର ହେବା ପାଇଁ । ଏଠିକାର ମଶା ଅତି ପ୍ରବଳ; ସକାଳକୁ ସେଇମାନଙ୍କର ଦଂଶନ ଚିହ୍ନରେ ହାତ ଓ ମୁହଁ ଉପରଯାକ ଭେଣ୍ଡି ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

ସକାଳେ ଉଠୁ ଉଠୁ ଅନେକ ଡେରି ହୋଇଗଲା – ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଦେଖି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଦୂର ଉତ୍ତର ସୀମାନ୍ତରେ ହିମାଳୟର ନୀଳାଭରୂପ ମେଘପରି ପ୍ରସାରି ରହିଥିଲା । ବୀରଗଞ୍ଜର ପ୍ରଧାନ ରାସ୍ତାଟି ପରିଷ୍କାର ଓ ଚୌଡ଼ା – ମାରବାଡ଼ି ବେପାରୀରେ ବଜାରସାରା ପୂରିଚି, ପଚାଶ ଷାଠିଏ ବର୍ଷ ହେଲା ଅନେକ ମାରବାଡ଼ି ଏଇଠି ବେପାର କରି ଆସୁଛନ୍ତି । ରାସ୍ତାର ଦୁଇ ପାଖରେ ବଡ଼ ବଡ଼ କୋଠା, ଢଙ୍ଗଟା ଠିକ୍ କଲିକତାର ବଡ଼ବଜାର ଭଳି । ଘର ଭିତରକୁ ପବନ ପଶିବାର ବାଟ ନାହିଁ ।

ସେଦିନ ହୋଟେଲ୍‌ରେ ଖାଇବାକୁ ହେଲା । ଖାଇବା ଉଚ୍ଚ ଧରଣର ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବଡ଼ ପରିଷ୍କାର ଓ ଶୁଚୀସମ୍ପନ୍ନ । ଜଣେ କେହି ଖାଇ ସାରିଲେ ତା'ର ପିଢ଼ା ଓ ଖାଇବା ଯାଗା ଗୋବରରେ ପୋଛା ହୋଇ ଶୌଚ କରାଯାଏ । ଖାଇବା ପଦାର୍ଥ ଭିତରେ ଅରୁଆ ଭାତ, ହରଡ଼ ଡାଲି, ତରକାରୀ ଉପଲକ୍ଷରେ ଚଟଣୀ ପରିମାଣ ଭାଗବନ୍ଦୁକ ପରିବାସିଥି । ଯାହାହେଉ, ପେଟ ପୂରାଇ ପ୍ରଥମେ ପାସ୍‌ପୋର୍ଟ ପାଇଁ ସରକାରୀ ଅଫିସକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଆମ ଲାଗି ପାସପୋର୍ଟ ଆସି ନ ଥିବାରୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କାଠମଣ୍ଡୁ ଫୋନ୍ କରାଗଲା । ଏଠି ନେପାଳୀ ଭାଷାରେ ଫୋନ୍ କରିବାକୁ ହୁଏ ଓ ଅଣ୍ଟା ଅକ୍ଷରକୁ ଟଙ୍କାଏ କରି ଫିସ୍ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ ।

ତା' ପରଦିନ ମଧ୍ୟ ସକାଳୁ ମେଘ ଘୋରା ଘୋରା କରିଥିଲା, ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଦେଖି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ, ଜଳଖିଆ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ଓ ବିଶ୍ରାମରେ ମାମୁଲି ଭାବରେ ଖରାବେଳ ଯାଏ ସମୟଟା କଟିଗଲା । ପ୍ରାୟ ଦୁଇଟାବେଳେ ଫୋନ୍‌ର ଜବାବ ଜାଣିବାକୁ କଚେରୀକୁ ଗଲୁ । ସୁବ୍ବାସାହେବ ଆମକୁ ନା କରି ଫେରାଇ ଦେଲେ । କଚେରୀର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ହାକିମଙ୍କୁ ଏଠି ସୁବ୍ବା କହନ୍ତି । ପୁଣି ଆସିଲୁ ଟେଲିଫୋନ୍ ଅଫିସକୁ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ନା କରିଦେଲେ । ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ସେଠୁଁ ଲେଉଟି ଆସୁଚୁ, ହଠାତ୍ ସେମାନେ ଆଉଥରେ ଡାକି କହିଲେ ଯେ 'ସୁନୀଲ ସରକାର'ଙ୍କ ନାମରେ ଡାଫ୍‌ସାହେବଙ୍କ ପାଖରୁ ଗୋଟିଏ ଫୋନ୍ ଆସିଚି ଓ କଚେରୀକୁ ପଠାଇ ଦିଆଯାଇଚି । ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କର ନେପାଳ ଆସିବାର ଥିଲା, ତାଙ୍କରି ନାଁ ହେଉଚି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁନୀଲ ସରକାର । ମନର ଦୋଳାରେ ଏପାଖ ସେପାଖ ହୋଇ ପୁଣି କଚେରୀକୁ ଦଉଡ଼ିଲି । ସେଠି ସୁବ୍ବା ସାହେବଙ୍କ ପାଖରେ ଠିଆ ହୋଇଚି, ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ଚପରାସୀ ତାଙ୍କୁ ଜଣ କାଗଜ ଖଣ୍ଡେ ଆଣି ଦେଲା । ସେଇ ହେଉଚି

॥ ୩୩ ॥

ଆମ ଫୋନ୍‌ର ଜବାବ । ସୁବ୍ବା ସାହେବ ଜଣାଇ ଦେଲେ ଯେ ସୁନୀଲ ସରକାରଙ୍କ ସମେତ ଚାରିଜଣଙ୍କୁ କାଠମଣ୍ଡୁ ଯିବାର ଅନୁମତି ମିଳିଚି । କାଲି ଷ୍ଟେସନରୁ ରାହାଦାନୀ (Passport) ମିଳିବ । ମନ ଖୁସିରେ ଫେରି ଆସି ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଏଇ ଖୁସି ଖବର କହିଲି ।

ସୁନୀଲ ସରକାର ? କିନ୍ତୁ ସୁନୀଲ ସରକାର ହେବ କିଏ ? ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ସୁନୀଲ ସରକାର ଆସି ନାହାନ୍ତି କହିଲେ ଏମାନେ ପୁଣିଥରେ ଚୀଫ୍ ସାହେବଙ୍କର ଅନୁମତି ଲୋଡ଼ିବେ, ଯିବାରେ ଅଯଥା ଦୁଇଦିନ ଡେରି ହୋଇଯିବ । ଶେଷରେ ମୋତେ ହିଁ ଇଂରେଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁନୀଲ ସରକାରଙ୍କ ନାମ ନେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମୋ' ନାଁ' ଆଉ ଜଣେ ନେଲା । ତା'ର ନିଜ ନାଁ'କୁ କିଛିଦିନ ପାଇଁ ଲୁଚାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ସକାଳ ହେଲା । ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ ଷ୍ଟେସନକୁ ଯାଇ ଆମର ପାସପୋର୍ଟରେ ଲେଖେଇ ଆଣିଲି । ମୋର ଠିକଣାରେ 'ଓଡ଼ିଶା' ଲେଖିବାକୁ କହିବାରୁ ନବସିଖ୍ୟା ପଚାରିଲା, 'ଠାକୁର ଜାତି' ? ନିଜ ଜାତିର କଳଙ୍କ କଥାଟାକୁ ପ୍ରଥମେ ବୁଝି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମୋର ମୁଖର ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ପୁଣି ପରିଷ୍କାର କରିଦେଲା, – "ଯେଉଁମାନେ ରୋଷେଇ କରନ୍ତି ।" ମାରବାଡ଼ି ବେପାର କରେ, ଗୁର୍ଖାପୁଅ ସିପାହୀ ହୁଏ, ବଙ୍ଗାଳୀ ବାବୁ ଚାକିରୀ କରେ, ସେଇପରି ଓଡ଼ିଆ ପୁଅ ରୋଷେଇ କରେ । ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ଲୋକେ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଓଡ଼ିଶାର 'ଠାକୁର'କୁ ଚିହ୍ନନ୍ତି । ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଉପାୟରେ ନିଜ ପରିଚୟ ଦେବାଭଳି ଓଡ଼ିଆ ଭିତରେ କ'ଣ କୌଣସି ସାର ଜିନିଷ ନାହିଁ ? ଓଡ଼ିଆ, ଚାକିରିଆ ବା ରୋଷେଇଆ ହେବା ଆଗରୁ ଅନ୍ତତଃ 'ମଣିଷ'ର ପରିଚୟ ତ ସେ ଦେଇପାରନ୍ତା !

ଆଜି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ବନାରସରୁ ଅୟନର ଫେରିବା କଥା । ତାଙ୍କୁ ରକ୍ସଲ୍ ଷ୍ଟେସନରେ ଭେଟିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଆଉ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଲାଲ ସଞ୍ଜବେଳକୁ ରକ୍ସଲ୍ ବାହାରିଲୁ । ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଲାଲ ଆଉଜଣେ ନେପାଳୀ ପିଲା, ପ୍ରୟାଗ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼େ; ସେ ବି ଆମସାଥିରେ କାଠମଣ୍ଡୁ ଯାଉଥାଏ । ରକ୍ସଲ୍ ଯିବା ବାଟରେ ନେପାଳୀ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କଂଗ୍ରେସର ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କର ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ସେଦିନ ସୁଗୌଲୀ ଗାଡ଼ି ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଡେରି କରି ଆସିଲା – ଅୟନ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ସେଇ ଗାଡ଼ିରୁ ଓହ୍ଲାଇଲା । ଚାରିଦିନ ଏଠି ରହିବା ପରେ କାଲି ଅସଲ ନେପାଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆମର ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେବ, ଏଥିପାଇଁ ଭାରି ଖୁସି ଲାଗିଲା ।

ସକାଳ ଆଠଟାରେ ଗାଡ଼ି । ତେଣୁ ବଡ଼ି ଭୋରରୁ ଉଠି ସଜଡ଼ା-ସଜଡ଼ି କରିବାକୁ ହେଲା । ସାତଟାବେଳେ ସମସ୍ତେ ଷ୍ଟେସନକୁ ବାହାରିଲୁ । ବାଟରେ ଆଉଥରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନଙ୍କର ଜୁଲୁସ୍ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା, ସେମାନଙ୍କର "ନେପାଲୀ, ବଢ଼ତେ

ଯାଉ,'' ଗୀତରେ ବୀରଗଞ୍ଜର ଜଡ଼ ଭୂଇଁ ଦୁଲୁକି ଉଠୁଥିଲା । ଷ୍ଟେସନଟି ଅତି ଛୋଟ – ଆମ ବାରଙ୍ଗ ଷ୍ଟେସନ ପରି । ଖୋଲା ମୁଷାଫିରଖାନାର ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ସରକାରୀ ନବସିକ୍ଷା ରାହାଦାନୀ ଲେଖୁଚନ୍ତି । ପ୍ଲାଟଫର୍ମର ଟଟାଣ ଉପରେ କେତେ ଲୋକ ମୁଦ୍ରାବଦଳ ବେପାର କରୁଚନ୍ତି । ଏଣିକି ନେପାଳ ଭିତରକୁ ବ୍ରିଟିଶ ପଇସା ଚଳେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବେପାରିମାନଙ୍କୁ କିଛି ବଟ୍ଟା ଦେଇ ରାସ୍ତାପାଇଁ ନେପାଳୀ ମୁଦ୍ରା ନେଇଯିବାକୁ ହୁଏ । ନେପାଳର ଗୋଟାଏ ନିତ୍ୟବର୍ତ୍ତମାନ କଥା ହେଉଚି ସିଗାରେଟ ଖିଆ ଓ ସିଗାରେଟ ବିକା । ସରକାରୀ କଟକଣା ଥିବାରୁ ନେପାଳୀ ଇଲାକାକୁ ବିଡ଼ିର ସରବରାହ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ, ଦେଶରେ ତିଆରି ବି ହୁଏ ନାହିଁ । ତେଣୁ ରାସ୍ତାର ଦୁଇ ପାଖରେ ସବୁଠି ଶସ୍ତା ସିଗାରେଟ୍ ଦୋକାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ବାବୁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କୁଲି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ମାଇପେ, ମିଣିପେ ଓ ଅଧିକାଂଶ ସ୍କୁଲପିଲା ଏଠି ସିଗାରେଟ ଖାଆନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ସିଗାରେଟ୍ ଖିଆ ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ, ଧୂଆଁ ଟାଣିବାଟା ଯେପରି ଏଠିକାର ଏକ ଆବଶ୍ୟକତା,– ଠିକ୍ ଆମ ଅଞ୍ଚଳର ଚାହା ପାଣି ପିଇବାପରି । ଯାଡ଼କୁ ଯାଡ଼କୁ ବେଶୀ ବେଶୀ ନେପାଳୀ ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତା'ର ପୋଷାକରୁ ନେପାଳୀକୁ ଚିହ୍ନିବା ଖୁବ୍ ସହଜ । ବଳାଗଣ୍ଠି ତଳକୁ ଭିଡ଼ି ହୋଇଥିବା ସୁରୱାଲ୍, କମିଜ ଓ ନେପାଳୀକୋଟ୍, ମୁଣ୍ଡରେ ଟୋପି । ଏଇ ଟୋପିଟା ଦେଖିଲେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଜେଲ୍‌ର କଏଦୀ ଟୋପି ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । ଏ ପୋଷାକର ସୁନ୍ଦରତା ଅସୁନ୍ଦରତା ମାପି ବସିଲେ ଅନ୍ୟାୟ ହେବ, କାରଣ ଜାତୀୟ ପୋଷାକର ମାନ ଏଇ ମାପକାଠିରୁ ଅନେକ ଉପରେ । କେତେ କେତେ ବର୍ଷର ରୀତି ରିୱାଜ ଭିତର ଦେଇ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ପୋଷାକ, ଖାଦ୍ୟ ପରିପାଟୀ ଓ ଗୃହସଜ୍ଜାର ପଦ୍ଧତି ଗଢ଼ିହୋଇ ଆସିଚି, ତାହା କିଏ କହି ପାରିବ ?

ଛୋଟ ମାପର (Narrow Gauge) ଏଇ ରେଳରାସ୍ତାଟି ନେପାଳ ସରକାରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚଳେ । ପାଞ୍ଚୋଟି କି ଛ'ଟି ଇଞ୍ଜିନ୍ – ନେପାଳର ପ୍ରଧାନ ଦେବାଦେବୀଙ୍କର ନାମ ନେଇ ଇଞ୍ଜିନ୍‌ଗୁଡ଼ିକର ନାମକରଣ ହୋଇଚି । ଆମେ ଯିବାପାଇଁ ଯେଉଁ ଗାଡ଼ିଟି ଠିଆ ହୋଇଥିଲା, ତା'ର ଇଞ୍ଜିନ୍ ନାଁ ହେଉଛି ଗୋରଖନାଥ । ସେଇପରି ପଶୁପତି, ମହାକାଳୀ ଓ ଗୁହ୍ୟେଶ୍ୱରୀ । ଗାଡ଼ିରେ ତିନି ଚାରୋଟି ଡବା – ଚାଲେ ଖୁବ୍ ଧିମେଇ ଧିମେଇ । ସେଦିନ ଆମକୁ ନେଇ ସେଇ ଛୋଟ ଗାଡ଼ିଟି ଯେତେବେଳେ ଧୂଆଁ ଉଦ୍‌ଗାରି ଆଗକୁ ଚାଲିଲା, ସେତେବେଳେ ସୁଦୂର କାଠମଣ୍ଡୁ ହିଁ ମନକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅଧିକାର କରି ନେଇଥିଲା । ରହସ୍ୟ ଓ ଲୀଳାମୟ କାଠମଣ୍ଡୁ, – ଆମେ ତା'ରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଚାଲିଚୁ । କେତେ ଆମ୍ବ ତୋଟା ଓ ତୋଟାତଳ ଖପର ଘରସବୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆମ ଗାଡ଼ିଟି ଚାଲିଥାଏ । ବିଲରେ ସେଇ ପୁରୁଣାକାଳର ଚାଷୀ ପୁରୁଣାକାଳର ନଙ୍ଗଳ ନେଇ

ଜମି ଚଷୁଥାଏ । ଦୁଇଟା ଷ୍ଟେସନ ପାରହୋଇ ଗଲା ପରେ ସିମରାଠୁଁ ଶାଳ ଜଙ୍ଗଲ ପଡ଼ିଲା । ଭୂଚିତ୍ରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ଦୂରର ଉତ୍ତରର ପର୍ବତ ଶ୍ରେଣୀ ଦେଖି ପାରିଲି । ତରାଇ ଅଞ୍ଚଳର ଶୁଷ୍କ ସ୍ଥଳଭାଗପରେ ହଠାତ୍ ଏକ ଛାୟାଭରା ନିବିଡ଼ ଜଙ୍ଗଲ ଭାରି ଭଲ ଲାଗିଲା ।

ଯେତିକି ଉତ୍ସାହରେ ମନ ଶାଳବନ ଉପରେ କେଉଁ କେଉଁ କେଉଁ ଦୂର ରାଇଜର ସନ୍ଧାନ କରି ବୁଲୁଥିଲା, ସେତିକି ନିରୁତ୍ସାହ କରି ହଠାତ୍ ଶରୀରରେ ଜରତାତି ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଗଲା । ନେପାଳର ଅରୁଆ ଭାତ ଓ ବୀରଗଞ୍ଜର ମଶାଙ୍କୁ ମୁଁ କୌଣସିମତେ ଜିତି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଜର ବଢ଼ିଲା; ମୁଣ୍ଡ ବୁଲାଇଲା ।

ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ କିଛି ଦୂର ଯାଇ ଏକୋଇଶ ମାଇଲ ପରେ ଅମଲେଖଗଞ୍ଜ ଷ୍ଟେସନ । ଏଇଠୁଁ ରେଳଲାଇନ ଶେଷ ହୋଇଚି । ନେପାଳଯାତ୍ରାର ପ୍ରଥମ ଭାଗ ଏଇଠି ସରିଲା ।

କମ୍ବଳ ଘୋଡ଼ିହୋଇ ଷ୍ଟେସନର ମୁସାଫିରଖାନାରେ ଶୋଇରହିଲି । ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ବେଳେ ଝାଳ ବହି ଜର ଓହ୍ଲାଇଗଲା । ଯାତ୍ରୀମାନେ ଚାଲି ଯାଇଥିବାରୁ ଧାନ ଓ ଧୂଆଁପତ୍ର ବୋଝେଇ ଗୋଟାଏ ଖୋଲା ଟ୍ରକ ଉପରେ ବସି ଭୀମଫେଡ଼ି ଯିବାକୁ ହେଲା । ମୋର ଦେହ ଅସୁସ୍ଥ ହେତୁ ମୋତେ ଡ୍ରାଇଭର ପାଖରେ ଆରାମରେ ବସିବାର ସମ୍ମାନ ଦିଆଗଲା, ଆଉ ମୋର ସାଥୀମାନେ ଟ୍ରକ୍ ଉପରେ ଖରାତାତିରେ ସିଝିଲେ । ଆଠ ମାଇଲ ଯିବା ପରେ ଭଗବତୀ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର । ମନ୍ଦିରଟି ଅତି ଛୋଟ, ଉପରେ ଛୋଟ ଗମ୍ବୁଜ, ତା' ଉପରେ ପିତଳ କଳସ । ଏଇଠୁ ପର୍ବତ ଫୁଟାଇ ଦୁଇଫର୍ଲଂ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାସ୍ତାକୁ ଗୋଟିଏ ଗିରିବର୍ତ୍ମ ଭିତରେ ନିଆ ଯାଇଚି । ସେଇ ଅନ୍ଧାର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବର୍ତ୍ମ ଭିତର ଦେଇ ଗଲାବେଳେ ଭିତରର ନିର୍ଜନତା ଦେଖି ବଡ଼ ଭୟ ହୁଏ ।

ରାସ୍ତାଟି ଠିକ୍ କୋରାପୁଟ ଯିବାର ଘାଟରେ ରାସ୍ତା ପରି ପଡ଼ାଉଠା ଓ ଖାବଡ଼ାଖାବଡ଼ିଆ । ମଝିରେ ମଝିରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଗୁର୍ଖାବସ୍ତି ପଡୁଥାଏ, ଅନେକ କୁକୁଡ଼ା, ଛେଳି ଓ ମଇଁଷି ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଥାଏ । ଗାଈ ଏଠି ଖୁବ୍ କମ୍ । ଚାଷ ଭିତରେ ମକା ପ୍ରଧାନ । ପାହାଡ଼ ସଫା କରି ନେପାଳୀ ଚାଷୀ ଖେତ ତିଆରି କରେ । ଏମିତି କିଛି ଦୂର ଗଲାପରେ ଗଭୀର ଜଙ୍ଗଲ ପଡ଼ିଲା, ଠିକ୍ ଆସାମର ଜଙ୍ଗଲ ପରି ଘନ ଓ ଲତାବହୁଳ । ଜଙ୍ଗଲୀ ବସ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଦେଖିବାକୁ ବଡ଼ ଭଲ ଲାଗୁଥାଏ । ଖରସ୍ରୋତ ଝରଣା ପାଖରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଗାଁ । ଛପର ଘରଗୁଡ଼ିକ କାଠରେ ତିଆରି । ଘର ଭିତରେ କାଠର ଭାଡ଼ି ବାନ୍ଧି ସେଇ ଭାଡ଼ି ଉପରେ ମଣିଷ ରହନ୍ତି, ଭାଡ଼ିତଳେ ଖୁଆଡ଼ କରି ଛେଳି ଓ ମଇଁଷି ରଖନ୍ତି ।

ତିରିଶ ମାଇଲ ପାର୍ବତ୍ୟ ପଥ ପାରହୋଇ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ଟ୍ରକ୍ ଭୀମଫେଡ଼ିରେ

ପହଞ୍ଚିଲା । ସ୍ଥାନଟି ସମୁଦ୍ର ପତ୍ତନଠାରୁ ହଜାରେ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ ହେବ । ଚାରିଆଡ଼େ ବିଜୁଳି ଆଲୁଅ ଓ ପାଣିକଳର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଚି । କାଠମଣ୍ଡୁରେ ଜଳାଧାର ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇ ବିଜୁଳି ଶକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଯାଉଚି ଏବଂ ନେପାଳର ପେଣ ଯାଗାମାନଙ୍କୁ ପଠାଯାଉଚି । ଏଠିକାର ଧର୍ମଶାଳଟି ଖୁବ୍ ସଫାସୁତୁରା, ରାତିରେ ସେଇଠି ରହିବାକୁ ହେଲା । ପାଞ୍ଚଦିନ ପରେ ମଶାଦାଉରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିଲା, ଏଠି ଆଦୌ ମଶା ନାହାନ୍ତି । ଅଦୂରରେ ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ରହିଚି – ସେ ପାଖର କେତେ ତାରାଙ୍କୁ ଆଖିରୁ ଅନ୍ତରାଳ କରି ରଖିଚି ।

ଏଇ ଭୀମଫେଡ଼ିଠାରୁ ନେପାଳ ସରକାରଙ୍କର ରଜ୍ଜୁପଥ (Rope Line) ଆରମ୍ଭ ହୋଇଚି । କାଠମଣ୍ଡୁ ସହିତ ଯାବତୀୟ ମାଲ ସରବରାହ ଏହାରି ସାହାଯ୍ୟରେ କରାଯାଏ । ଧାନ, ରବି, ତେଲ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀ ତାରଦ୍ୱାରା ଝୁଲାଇ ଏଇଠାରୁ କାଠମଣ୍ଡୁ ପହଞ୍ଚାଇ ଦିଆହୁଏ । କାଠମଣ୍ଡୁକୁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଯୋଗସୂତ୍ର ନ ଥିବାରୁ ଏଇ ରଜ୍ଜୁପଥ ନେପାଳୀର ଜୀବନ-ନାଡ଼ି ପରି ।

ରାତି ଚାରିଟାରୁ ଉଠି ଆମ ଯାତ୍ରାର ତୃତୀୟ ଅଥଚ ତୁରୀୟ ପର୍ବ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ସଜବାଜ ହେଲୁ । ମାଲ ବୋହିବା ପାଇଁ ଚାରିଜଣ କୁଲି ଠିକ୍ କରାଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ପୋଷାକ ଭିତରେ ଦେଶୀ ଟଟୁବୁଣା କନାର କୌପୁନି ଓ ଦେହ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବାକୁ ଖଣ୍ଡେ ଛିଣ୍ଡା କୁରୁତା । ମାଲ ବୋହି, ପର୍ବତ ରାସ୍ତାରେ ଚାଲି ଚାଲି ସେମାନଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଚଳିପାର ଚମ ହାତୀ ଖୋଜପରି ବହଳ ହୋଇ ଯାଇଚି । ଏମାନଙ୍କର ବୋଝ ବୋହିବା କାୟଦା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର – ଅନେକଟା ସିଲଂ ପର୍ବତର ଖାସି କୁଲିମାନଙ୍କ ପରି । ସମସ୍ତ ବୋଝକୁ ପିଠି ଉପରେ ବାନ୍ଧି, ଖଣ୍ଡେ ଚଉଡ଼ା ଫିତାଦ୍ୱାରା କପାଳରେ 'ଖୁଣ୍ଟ'ଟିକୁ ଝୁଲାଇ ରଖିବାକୁ ହୁଏ ।

କାଠମଣ୍ଡୁ ଯିବାର ନ'କୋଶ ରାସ୍ତାକୁ ଚାଲିଯିବା ବା 'ଦଣ୍ଡି'ରେ ଯିବା ଛଡ଼ା ପାର ହେବାର ଆଉ କୌଣସି ଉପାୟ ନାହିଁ । 'ଦଣ୍ଡି'କୁ ଆରାମ ଚଉକି ଆକାରର ଗୋଟିଏ ବେତ ଟୋକେଇ କହିଲେ ଚଳିବ । ସେଥିରେ କେବଳ ଜଣେ ମଣିଷ ଜାକିଜୁକି ହୋଇ ବସି ପାରିବ । ଚାରିଜଣ ମଣିଷ ତାକୁ କାନ୍ଧରେ ବୋହି ନେଇ ଅଠର ମାଇଲ ରାସ୍ତା ପାର କରାଇନେବେ; ଭଡ଼ା ନେପାଳୀ ଟଙ୍କା ବାଇଶ, ବ୍ରିଟିଶ ଟଙ୍କା ଅଠେଇଶ । ଆମର ଯାତ୍ରାପାଇଁ ଦଣ୍ଡିର ପ୍ରଶ୍ନ ହିଁ ନ ଥିଲା, ତେଣୁ ଆମେ କୁଲି ସଜିଲ କରି ଭୋର ନ ହେଉଣୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲୁ । ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଲାଗି କୁଲି ଠିକ୍ କରି ଦେବାକୁ ନେପାଳ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ଏଠି ଜଣେ 'ଭାରିଆନାୟକ' ଅଛନ୍ତି ।

ଉପରେ କୃଷ୍ଣ ପଞ୍ଚମୀର ଜହ୍ନ – ଦୂର ଦୂର ହୋଇ କେତୋଟି ତାରା ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ଜଳୁଚନ୍ତି । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ପର୍ବତଗୁଡ଼ିକ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶୋଇ ରହିଚି । ନିବିଡ଼ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ପଥର କାଟି ଯାଇଥିବା ରାସ୍ତା ଦେଇ ଆମେ ପାହାଡ଼ ଉଠିବାକୁ ଲାଗିଲୁ ।

ଭୀମଫେଡ଼ି ପାହାଡ଼ ଉପରେ କିଛି ଦୂର ଉଠିଲା ପରେ ସକାଳ ହେଲା । ଢ଼ିପଢ଼ାଲୁ କେତେ ଆଡ଼ର କେତେ ଅଜଣା ବସ୍ତିରେ କୁକୁଡ଼ାଗୁଡ଼ାକ ରାବି ଉଠିଲେ । ଚଢ଼େଇଙ୍କ ଶବ୍ଦରେ ଜଙ୍ଗଲ ଜମି ଉଠିଲା । ସକାଳର ଆଲୁଅରେ ପର୍ବତଗୁଡ଼ିକୁ ଅତି ନିକଟ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା ।

ଏଇ ପର୍ବତସବୁ ହିମାଦ୍ରି ପରିବାରର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ହିମାଦ୍ରି କହିଲେ ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳକୁ ବୁଝାଏ, ସେ ହୁଏତ ଉତ୍ତର ଦିଗନ୍ତର କେଉଁ ଅଦୃଶ୍ୟ ଗର୍ଭରେ ଲୁଚି ରହିଚି – ତଥାପି ହିମାଳୟଶ୍ରେଣୀର ଏଇ ପ୍ରଥମ ଜଘନସ୍ପର୍ଶରେ ହଠାତ୍ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣ ପୁଲକିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଗୌରୀଶଙ୍କର, ସେଇ କାଞ୍ଚନଜଂଘା, ସେ ବରଫଶଯ୍ୟା ଅନେକ ଦୂରରେ – ଜୀବନରେ ହୁଏତ ଥରେ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଚାରି ସତକଧାରୀ ଏଇ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଛୋଟ ପର୍ବତଟିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ମୁଁ ସତେ ଅବା ହିମାଳୟର ସାନ୍ନିଧ ଲାଭ କଲି । କେଉଁ ଅତି ଭୀମ ରାକ୍ଷସର କରାଳ ଗଣ୍ଡିପରି ପର୍ବତସବୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଶରୀର ବିସ୍ତାର କରି ରହିଚି । କେଉଁଠି ବକାସୁରର ଛିନ୍ନଚଞ୍ଚୁପରି ତା'ର ବିରକ୍ତ ଶିଖରମାନ ଉଚ୍ଚ ଆକାଶର ଗର୍ଭଭେଦ କରି ରହିଚି ।

ଜୀବନବିଧାୟକର କେତେ ଶକ୍ତି ଏଇ ପାଷାଣ ଆବରଣ ତଳେ ଠୁଳ ହୋଇ ଯେପରି କେଉଁ ଭବିଷ୍ୟତ ଯୁଗରେ ଏକ ବିରାଟ ବିସ୍ଫୋରଣର ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରୁଚି । ଏତେ ବଡ଼ ପର୍ବତକୁ ଏତେ ନିକଟରେ ଦେଖି ପ୍ରକୃତିର ବିଶାଳତା ଆଗରେ ମନ ଆପେ ଆପେ ନଇଁଯାଏ । ଅନନ୍ତ ଆକାଶର ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପ୍ରସ୍ତରଖଣ୍ଡ ସମାନ ଭାସନ୍ତ ମେଘମାଳା ଅତି ଦୂରର ଜିନିଷ । କିନ୍ତୁ ନିକଟରେ ଏଇ ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତ ଆଗରେ ମନ ଆପେ ଆପେ କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇଯାଏ । ମଣିଷ କେତେ ଜୟ କରିଚି, କରୁଚି, କରିବାର ଆଶା ମଧ କରୁଚି; କିନ୍ତୁ ତଥାପି ପ୍ରକୃତି ଯେପରି ଅଟଳ ଓ ଅବିଚଳିତ ରହିଚି । ସମଗ୍ର ପ୍ରକୃତିର ମହାନତା ଆଗରେ ମଣିଷର ଏ ଯୁଗ ଯୁଗର ଉଦ୍ୟମ କି ଛୋଟ, କି ନଗଣ୍ୟ । ଦୁର୍ଗ ପରେ ଦୁର୍ଗ ଗଢ଼ା ହେଉଚି, ପୁଣି ଭୁଶୁଡ଼ି ପଡୁଚି କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ମାଟିକୁ ସେଇ ମାଟି ପଡ଼ି ରହିଚି । ତା'ର ଯୋଗ ନାହିଁ କି ବିୟୋଗ ନାହିଁ । ମଣିଷର ସମସ୍ତ କାରବାର କେବଳ ଆଙ୍ଗିକ ମାତ୍ର, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ପ୍ରକୃତିକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ରଖିବାର ବିଦ୍ୟା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଣିଷ ହାସଲ କରିପାରି ନାହିଁ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଭାଷାରେ 'ବିଶ୍ୱପାରାବାରର ତୀରେ ବାଳକ କରେ କ୍ରୀଡ଼ା' । ଗୋଟାକୁ ଗୋଟା ବିକାଶକ୍ରମ ଚାଲିଚି – ସୃଷ୍ଟି ଓ ପ୍ରଳୟର ଆବର୍ତ୍ତନ ଲାଗିଚି – କିନ୍ତୁ ଶାଶ୍ୱତ ପ୍ରକୃତିଶକ୍ତି ଆଜିଯାଏ ଅଜେୟ ଓ ଅପରାଜିତ ହୋଇ ରହିଚି । ମଣିଷ ପ୍ରକୃତିକୁ ଜୟ କରୁଚି ବୋଲି ଯେଉଁମାନେ କହନ୍ତି, ସେମାନେ କେବଳ ସତ୍ୟର ଅପଳାପ କରନ୍ତି, ବିଜ୍ଞାନର ଭ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରନ୍ତି । Engel ଗୋଟାଏ ଯାଗାରେ ଲେଖିଚନ୍ତି :— In no case do we dominate Nature as the conquerer

dominates an alien people, as though we are something *standing outside Nature, but that on the contrary, since we,* with our flesh, blood and brain belong to Nature and are within Nature, we can cnly dominate it in so far as we, unlike other beings are able to discover and correctly apply her laws. (Dialectic of Nature)

ପ୍ରକୃତି ଅନନ୍ତ, ଅକାଳ; ଆମର ଏ ଜୀବସୃଷ୍ଟିର ଗଣନାରେ ସେହି କାଳକୁ ଆବଦ୍ଧ କରି ହେବ ନାହିଁ । ହୁଏତ Darwinଙ୍କର ବିକାଶକ୍ରମପରି କେତେଥର ଯେ ଏଇ ସୃଷ୍ଟିର ପାଳା ହୋଇ ଆସିଲାଣି, ସେକଥା କିଏ କହି ପାରିବ ?

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ଦୃଶ୍ୟ ଅନେକଟା ଖାସି ଓ ଜୈନ୍ତିଆର ପର୍ବତଭୂମି ପରି । କିନ୍ତୁ ଆସାମର ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ପରି ଏଠିକାର ପର୍ବତ ନଦୀ ଜଳକଳ ଓ ପ୍ରପାତବହୁଳ ନୁହେଁ । ଆମଲେଖଗଞ୍ଜଠାରୁ କେବଳ ଗୋଟିଏ ନଇକୁ ବାରବାର ଆମେ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆସିଚୁ; ହିମାଳୟର କେଉଁ ଗୂଢ଼ ଗହ୍ୱରଗର୍ଭ ଫଟାଇ କେତେ ବାଙ୍କ ହୋଇ ଶୁଭ୍ରପଥର ଶେଯ ଉପରେ ସେ ବହିଚାଲିଚି— ମଝିରେ ମଝିରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ପ୍ରପାତର ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ହୋଇଚି । ପାହାଡ଼ି ବସ୍ତିର ଲୋକେ ଏଇ ଝରଣା ସ୍ରୋତରେ ପାଣିଚକ୍କି ବସାଇ ଗହମ ଓ ମକାରୁ ଅଟା ପେଷନ୍ତି ।

ଛୋଟ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତିରେ ଦାନ୍ତ ଘଷି ଚାହା ଖିଆହେଲା । ଏଇଠି ପ୍ରଥମ କରି ମୁଁ ସ୍ୱତସ୍ଫୁରନ୍ତ ଝରଣା (Artesian wells) ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି । ଦାର୍ଶନିକ ବାର୍ଗସଁଙ୍କର ନିର୍ଝରର ଉପମାଟି ମନେପଡ଼ିଗଲା । ଏଇ ଗତି ଯେପରି ସବୁ, ସ୍ଥିତି କିଛି ନୁହେଁ । ଏଇ ଗତି ନିଜର ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାରେ ମହାକାଳ ଭେଦ କରି ଚାଲିଚି — କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ତା'ର ବିରାମ ନାହିଁ । ବିଶୃଙ୍ଖଳା ନାହିଁ । ଯାହା ସେ ପଛରେ ପକାଇ ଦେଇ ଯାଉଚି, ସେଇସବୁ ଜଡ଼ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହୁଚି; ସେଇ ହେଉଚି ସଂସାର ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜ୍ଞେୟ ସୃଷ୍ଟି— ଯାହାର କ୍ଷୁଦ୍ରାୟତନ ଭିତରେ କେବଳ ଲାଭକ୍ଷତି, ଉଠାପଡ଼ା, ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଲାଗି ରହିଚି ।

ପାଣି ଖୁବ୍ ଥଣ୍ଡା, ନିଶ୍ଚୟ ଆମେ ଅନେକ ଉପରକୁ ଉଠିଚୁ । ବନାନୀର ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ବଦଳିଲାଣି । ଝାଉଁ ଓ ଇଉକାଲିପଟାସ୍ ଗଛର ସଂଖ୍ୟା ଧୀରେ ଧୀରେ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲାଣି । ରାସ୍ତା ପାଇଁ ଲାଠି କାଟି ପୁଣି ଉଠାଣିରେ ଆମର ଚଲା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

ଭୀମଫେଡ଼ୀ ପାହାଡ଼ର ଚୂଡ଼ା ଉପରେ ଚିସାପାଣୀ ଗଢ଼ୀ । ଅନେକ ଲୋକ ବସତି— ଛୋଟ ସହର କହିଲେ ଚଳିବ । ନାନା ରକମର ଦୋକାନ ଏଠି ଅଛି— କେବଳ ଡାକ୍ତର ନାହାନ୍ତି । ଏଇଠି ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ମାଲପତ୍ରର ତଦାରଖ ହୁଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ

ରକମ ନୂଆ ଜିନିଷ ନେବା ଆଣିବା ପାଇଁ ସରକାରକୁ ଟିକସ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ଅନେକ ଦିନ ଦୂର ବିଦେଶରେ ରହିବା ପରେ କେଉଁ ବାପ ହୁଏତ ନିଜର ପୁଅ ଝିଅଙ୍କ ଲାଗି ନୂଆ ପୋଷାକ, ଛତା ବା ଜୋତାମୋଜା ଘେନି ଘରକୁ ଫେରୁଚି, ସେଥିପାଇଁ ତାକୁ ସରକାରକୁ ଟିକସ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମର ବୋଜଚା ଭିତରେ କୌଣସି ନୂଆ ଜିନିଷ ନଥିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କର ଜିନିଷ ମିଶି ଖଦଡ଼ର ପୁରୁଣା ପୋଷାକ କେତେ ଖଣ୍ଡ, ଖାତା, ପେନ୍‌ସିଲ ଓ କଲମ; ଅଧିକା ଜିନିଷ ଭିତରେ ନିତି ବ୍ୟବହାର କଲାଭଳି କେତୋଟି ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଜିନିଷ । ତେଣୁ ଆମର ତଲାସିରେ ବେଶୀ ସମୟ ଲାଗିଲା ନାହିଁ ।

ଅୟନର ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁଘର ଏଇ ଟିସାପାଣୀରେ । ଆମଦଳରେ ମାଇପେ ଥିବାରୁ ବନ୍ଧୁ ଘରେ କୁଣିଆ ହେବାକୁ ବେଶୀ ଡେରି ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ରାସ୍ତାକଡ଼ରେ ଯାଙ୍କର ଦୋକାନ ଖଣ୍ଡିଏ ଲୁଗା, ଥାନକପଡ଼ା, ଡାଲି ଚାଉଳ, ଚୁଡ଼ା, ଲୁଣ ଓ ନାନାପ୍ରକାର ମନୋହରୀ ଜିନିଷରେ ଭରା । ନେପାଳୀ ମୋହରରେ ସବୁ କାରବାର ଚାଲିଚି । ଟଙ୍କାକ ଦୁଇ ମୋହର, ନେପାଳୀ ଟଙ୍କା ୧୦୦ ପଇସା । ଗୋଟିଏ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଟଙ୍କା ବଦଳରେ ୭୨ଟି ନେପାଳୀ ପଇସା ମିଳେ । ଏଇ ବିନିମୟ-ମୂଲ୍ୟ ସ୍ଥାନାନ୍ତରରେ କମ୍ ବେଶୀ । କାଠମଣ୍ଡୁରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଟଙ୍କା ବଦଳରେ ୮୦ଟି ନେପାଳୀ ପଇସା ମିଳେ ।

କିଛି ସମୟ ବିଶ୍ରାମ କଲାପରେ ଘର ଭିତରୁ ଜଳଖିଆର ତଲବ୍ ଆସିଲା । ଘରର ସାଜସଜ୍ଜା ଅତି ଚମତ୍କାର, ଉପର ମହାଲାରେ ଶୋଇବା ଘର । ତଳମହାଲାର ଗାଲିଚାବିଛା ଘରେ ଆମ ପାଇଁ ଯାଗା କରାଗଲା । ଜଳଖିଆ ହେଉଚି ସରୁଚୁଡ଼ା, ଚିନି ଓ ମଇଁଷି ଘିଅ । ତାହାରେ ଦୁଧର ଭାଗ ବେଶୀ । ଘରେ ବିଜୁଳୀ ବତୀ ଓ ରେଡ଼ିଓ ଖଞ୍ଜା ହୋଇଚି । ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚ ମୁଣ୍ଡିଆ ଉପରେ ଘରଟି ତିଆରି ହୋଇଚି । ଘରର ପଛ ପଟକୁ କାଠପଟାର ବାରନ୍ଦା— କେତେ ପର୍ବତ, ଉପତ୍ୟକା ଏବଂ ଅଧିତ୍ୟକା ଯେ ଯୋଜନ ବିସ୍ତାରି ରହିଚି, ସେ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ ଆଖି ପାଉନାହିଁ । ପର୍ବତର ବକ୍ଷଦେଶରେ ବାଷ୍ପମେଘର ରହସ୍ୟଜାଲ କ୍ଷିପ୍ରବେଗରେ ଉଡ଼ି ଚାଲିଯାଉଚି । ରୌଦ୍ର ଓ ଛାୟା, ପର୍ବତ ତଳର ଉପଳଶେଯ ଉପରେ ପଥର କମ କରି ବହି ଯାଉଥିବା ଝରଣା— ସମସ୍ତେ ମିଶି ଏକ ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟର ସମାବେଶ କରୁଚନ୍ତି । ଅତିକାୟ ପର୍ବତ ଦେହରେ ଆମର ଚଲା ରାସ୍ତାଟି ସନ୍ୟାସୀର ଜପାମାଳା ପରି ଗୁଡ଼ାଇ ହୋଇ ରହିଚି ।

ଖାଇସାରି ଦମ୍ଭ ହୋଇ ବାହାରିଲା ବେଳକୁ ଅୟନର ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଜର ଆସିଲା । ଆମେ ପର୍ବତରୁ ଓହ୍ଲାଇ ତଳେ କୁଲିଖାନୀଠାରେ ଅପେକ୍ଷା କରିବୁ ବୋଲି ଠିକ୍ କରି ବାହାରିପଡ଼ିଲୁ । ଏଥର ପାହାଡ଼ ଓହ୍ଲାଇବାର ପର୍ବ; ଯେତିକି ଶିଖକୁ ଉଠିଥିଲୁ, ସେତିକି ପାରୁକୁ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ହେବ । ମଣିଷ ଚିହ୍ନଟ କରି ଏଇ ଟିସାପାଣୀଠାରେ ଆମଠାରୁ ପାସପୋର୍ଟ ନେଇ ନିଆଗଲା । ସେ ସରକାରୀ ଝିଙ୍କଟରୁ ମୁକ୍ତିପାଇ ଆମେ ଧୀରେ

ଧୀରେ ପାହାଡ଼ ଖସିଲୁ । ସେତେବେଳକୁ ଦଶଟା ବାଜିଲାଣି, ତଥାପି ଉପରର ଥଣ୍ଡା ହାଓ୍ୱାରେ ଆଦୌ ଖରାତାପ କାଟୁନାହିଁ । ଏପାଖର ଜଙ୍ଗଲଟା ବେଶୀ ଗହଳ— ନାନା ପ୍ରକାର ପତ୍ରୁଳ ବୃକ୍ଷଲତା ପର୍ବତଟିର ଶରୀରକୁ ନିବୁଜ କରି ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଚି । ରାସ୍ତାଟି ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ବଡ଼ ତୀଖ— ବଡ଼ ହୋସିଆର ହୋଇ ଗୋଡ଼ି ପଥରର ଖସଡ଼ା ବାଟରେ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ହେଉଥାଏ । ଉପରେ ରଜ୍ଜୁ ପଥ— ଅନବରତ ମାଲ ସରବରାହ ଚାଲିଚି;— ଗୋଟିଏ ତାରରେ ବୋଝଲଦା ହୋଇ କାଠମଣ୍ଡୁ ଯାଉଚି, ଅନ୍ୟ ତାରରେ ବୋଝ ଉତାରି ଖାଲି ଝୁଲଣାଗୁଡ଼ିକ ଭୀମଫେଡ଼ୀ ଫେରି ଆସୁଚି । ଗୋଟାଏ ଯାଗାରେ ଦୁଇଟା ଉଚ୍ଚ ଶିଖରର ମଝିରେ ତାର ଯାଇଚି— ପ୍ରାୟ ମାଇଲକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ବୋଲି ଖୁମ୍ବ ନାହିଁ; କେତେ ଦୂରରେ ଯେ ମାଲ ଯିବାଆସିବା କରୁଚି, ଉପରକୁ ଅନାଇଲେ ଆଖି ରହି ଯାଉଚି ।

ପାହାଡ଼ ଉତୁରା ଶେଷ ହେବାପରେ କୁଲିଖାନୀ । ନେପାଳ ଯାଉଥିବା ଭାରବାହୀ କୁଲିମାନେ ଏଇଠି ଖାଆନ୍ତି ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ଯାଗାଟାର ଏପରି ନାମ କରାହୋଇଚି । ବସ୍ତି ଭିତର ଦେଇ ଗୋଟିଏ ଝରଣା ବହି ଯାଉଚି, ଆଖପାଖର ପର୍ବତ କନ୍ଦରୁ ଆଉ କେତୋଟି ଝରଣା ଆସି ଏହାର ଜଳକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରୁଚନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କର କଳନିନାଦରେ ବସ୍ତିଟି ଅବିରତ ମୁଖରିତ ହୋଇ ଉଠୁଚି । ଝରଣାଆଡୁ ଥଣ୍ଡା ପବନ ଆସି ଦେହ ଥରାଇ ଦେଉଚି । ଝରଣା ଉପରେ ଏପାଖରୁ ସେପାଖକୁ ଯିବାପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଝୁଲା ପୋଲ । ଯାତ୍ରୀ ଚାଲିଲେ ପୋଲଟି ଦୋହଲି ଯାଉଚି । ଜଣେ ସାଥିଠୁଁ ଶୁଣିଲି, ଲଛମନ ଝୁଲାର ପୋଲ ଠିକ୍ ଏଇ ପରି ।

ପୋଲ ଏପାଖରେ ଧର୍ମଶାଳା, ଏଇଠି ଆଜି ରାତିଟା କଟାଇବାକୁ ହେବ । ଝରଣାର ଛୋଟ ପ୍ରପାତପୁଞ୍ଜ ଦେଖି, କଳକଳ ଜଳ ସ୍ରୋତର ମୁଖର ଧ୍ୱନି ଶୁଣି ଆଜି ଦିନଟି କଟିଯାଉଚି । ଅନେକ ବେଳ ଅଛି, ତଥାପି ଏଇ ଉଚ ପର୍ବତଟି ଆଜିକାର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ କେତେବେଳୁଁ ଅନ୍ତରାଳ କରିସାରିଲାଣି । ମୁଣ୍ଡ ଉପର ଦେଇ ମେଘଖଣ୍ଡମାନ ଭାସି ଯାଉଚି । ଦୂର ହିମାଳୟର କେଉଁ ଉପତ୍ୟକାରେ ଆଗାମୀ ବର୍ଷଣପର୍ବର ଉତ୍ସବ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ବୋଧହୁଏ ସମସ୍ତେ ସେଇଆଡ଼କୁ ଧାଇଁଚନ୍ତି । ଧୀରେ ଧୀରେ ସନ୍ଧ୍ୟା ବୁଡ଼ିଲା— ରଜ୍ଜୁପଥର ସରବରାହ ବି ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲାଣି । ଏ ପର୍ବତଘେରା ବସ୍ତିରେ ବସି ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତକୁ ଧରି ପାରିବା ବିଲକୁଲ ଅସମ୍ଭବ । ମୋର ବସିବା ସ୍ଥାନରୁ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ହଜାର ଫୁଟ ଉଚ୍ଚରେ ପର୍ବତ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ନାଲି ଖପରଛାଇଣା ଘର— ଘର ଆଗରେ କେବଳ କେତୋଟି କଦଳୀ ଗଛ । ଆଉ ଟିକିଏ ଗଲେ ହୁଏତ ସେଠିକାର ଦୀପ ଆଲୁଅଟି କେବଳ ନଜରରେ ପଡ଼ିବ । ...... ପଛରେ ରହିଯାଇଥିବା ଆମର ସାଥିମାନେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରାତିରେ ସେଇ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଧର୍ମଶାଳାରେ

ରହିବାକୁ ହେଲା । ଟଣାଭଙ୍ଗା, ଗୁଡ଼ ଓ ଗୁହ୍‌ରୁକ୍ ଦେଇ ଙ୍କଥାଟୁଙ୍ଗା ଗୋବାଇ ସେ ଦିନର ଭୋକ ସମସ୍ତେ ଶାନ୍ତ କଲୁ । ଗୁହ୍‌ରୁକ୍ ବୋଇଲେ ତେଲ ଓ ତେନ୍ତୁଳିରେ ଜୁଆ ହୋଇଥିବା ଗୋଟିଏ ରକମର ପତୀ ଶାଗ— ତା' ଭିତରେ ପଡ଼ିଥିବା ଲଙ୍କାଗୁଣ୍ଡରେ ଆଖିରୁ ଲୁହ ବାହାରି ପଡୁଚି । ଯାହା ହେଉ ଭୋକ ମେଣ୍ଟାଇ ସମସ୍ତେ ଶୋଇବାକୁ ଗଲୁ । କିନ୍ତୁ ରାତିଯାକ ଭୀଷଣ ଶୀତରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଡ଼ କଲବଲ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ରାତି ଚାରିଟା ନ ବାଜୁଣୁ କୁଲିମାନେ ଆମକୁ ଉଠାଇ ଦେଲେ । ପୁଡ଼ାପତ୍ର ବାନ୍ଧି ପୁଣି ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ହେବ । ଝରଣାପଟ ଝରକାବାଟେ କାଲୁଆ ପବନ ଆସି ଦାନ୍ତ ଠକଠକ ବାଜୁଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଆଉ ଡେରି କଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଅଗତ୍ୟା ଶୀତଚାଦର ଘୋରି ହୋଇ କମ୍ପି କମ୍ପି ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଝରଣାଟିକୁ ବାଁ ପାଖରେ ରଖି ସେଇ ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଆମେ ପାହାଡ଼ି ରାସ୍ତାଟି ଧରି ଚାଲିଲୁ । ଅନେକ ମୋଡ଼ ବାଙ୍କ ପାର ହେଲା ପରେ ସକାଳ ହେଲା । ସେତେବେଳକୁ ଆମେ ଗୋଟିଏ ଚାହା ଦୋକାନ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲୁ । ତିନି ଅଭାବରୁ ସମସ୍ତେ ଗୁଡ଼ର ଚାହା କିଣି ପିଇଲେ । ଏକେତ ଚାହାର ଅଭ୍ୟାସ ନାହିଁ, ପୁଣି ଚିନି ଦିଆ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ମୁଁ ସେମିତି ଅଧୁଆ ମୁହଁରେ ପୁଣି ବାଟ ଚାଲିଲି । ରାସ୍ତାରେ ତିନୋଟି ଝୁଲାପୋଲ ଦ୍ୱାରା ଝରଣାଟିକୁ ତିନିଥର ପାର ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ହଠାତ୍ ପର୍ବତର ଉଦ୍ଭିଦରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ପାରିଲି । ଗଛ ନାହିଁ— କେବଳ ଛୋଟ ଛୋଟ ବୁଦାଗୁଡ଼ିକ ଟାଙ୍ଗର ଡୀଘ ପାହାଡ଼ ଦେହରେ କଳା ଚୋପା ପରି ଦିଶୁଚନ୍ତି । ଅନେକ ଲଙ୍ଗଳା ପାହାଡ଼ ବି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା ।

ଉପରେ ଖରା ଆଉ ମେଘର ଖେଳ— ମଝିରେ ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଆମେ ବାଟକାଟି ଚାଲିଚୁ— ତଳେ ଛୋଟ ଝରଣାଟି ବହି ଯାଉଚି । ପାହାଡ଼ କାଖରେ ମକାକ୍ଷେତ, ଝରଣା କୂଳରେ ଧଳା ରଙ୍ଗର ଫୁଲର ବୁଦାମାନ । ମୋର ସାଥିମାନେ ସେତେବେଳକୁ ଅନେକ ଆଗକୁ ଚାଲିଗଲେଣି, ମୁଁ ଏକୁଟିଆଟି ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିଥାଏ । ଖାଲି ପେଟରେ ପାଦର ଦୁର୍ବଳତା ବଢ଼ିଗଲା ପରି ଲାଗୁଥାଏ ।

ଚାଲି ଚାଲି ବାଟ ସରିଲା ନାହିଁ । ନଜରରେ ଆସୁଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତିକୁ ଚିହ୍ଲାଇ ମନେକରି ଅତି ଉତ୍ସାହରେ ଖୋଜ ପକାଇ ସେଠି ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ହତାଶ ହେବାକୁ ପଡୁଥାଏ । ପଡ଼ାଉଠା, ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡିଆରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡିଆ— ଏଇପରି ବାଟ ଚାଲୁ ଚାଲୁ କେତେବେଳେ ଯେ ଦେହରେ ତାତି ଉଭିଁ ହୋଇଗଲା, ମୁଁ ଠିକ୍ ବୁଝିପାରିଲି ନାହିଁ । ରାସ୍ତାରେ ପରିଚିତ ଲୋକ ଯେଉଁମାନେ ଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କଠୁଁ ଅନେକ ପଛରେ ପଡ଼ିଗଲିଣି । ଗୋଡ଼ ଆଉ ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ନାରାଜ, ମନଟା ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ରାସ୍ତାରେ ବାରମ୍ବାର ବସି ଦମ୍ ନେଲି । ମୁଣ୍ଡ ବୁଲାଇଲା, ତଣ୍ଟି ଶୁଖି

ଫାଟିଗଲା ପରି ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଚିତ୍‌ଲାଙ୍ଗ୍ ଅନେକ ଦୂର । ମୋ' ପାଖରେ ନେପାଳୀ ପଇସା ନ ଥାଏ । ମୁଁ ଏ ଯାଗାର ପାହାଡ଼ୀ ଭାଷା ଜାଣି ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ଟୋପାଏ ପାଣି କିପରି ପାଇବି, କିଛି ବୁଦ୍ଧି ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ଶେଷକୁ ମାନସରମ ଭୁଲି ଗୋଟିଏ ଦୋକାନୀକୁ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ ଟୋପାଏ ପାଣି ମାଗିଲି । ଦଶ ପନ୍ଦର ମିନିଟ ଅତି ଆଶାରେ ବସି ରହିଲା ପରେ ମଧ ମୋ ଲାଗି ସେ ଏତେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତିତ ଥିଲା ପରି ଜଣାପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଯାଢ଼େ ଜାତିଭେଦ ରୋଗଟା ଖୁବ୍ ବେଶୀ । ମୁଁ ପିନ୍ଧିଚି ପାଇଜାମା ଓ ଲମ୍ବା କମିଜ, କାନ୍ଧରେ ଚମଡ଼ାର ମୁଣି । ମତେ କଣ ସେ ମୁସଲମାନ ବୋଲି ଠଉରେଇଲା କି ? ଯାହାହେଉ, ତା'ର ଏ କୃପାହୀନ ନିରୁତ୍ତରତା ଉପରେ ଅଧିକ ଭରସା ନ ରଖି ପୁଣି ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଗକୁ ଚାଲିଲି । କିଛି ବାଟ ଗଲା ପରେ ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଗୋଟାଏ ପାଣିକଳ ପଡ଼ିଲା, ସେଠୁଁ ପେଟପୂରା ପାଣି ପିଇଲି । ଜରୁଆ ଦେହରେ ଟିକିଏ ଶାନ୍ତି ଆସିଲା, ମନ ବିଶ୍ରାମ ଲୋଡ଼ିଲା । ଗୋଟାଏ ଛାଇ ଯାଗା ଦେଖି ଚମଡ଼ା ମୁଣିଟି ତକିଆ କରି ପଥର ଉପରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲି । ପ୍ରାୟ ଅଧଘଣ୍ଟାକ ପରେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଲା ବେଳକୁ ତାତିରେ ଦେହ ଖଇ ଫୁଟୁଚି । ପଚାରି ବୁଝିଲି ଚିତଲାଙ୍ଗ୍ ଅତି ନିକଟରେ । ମୋ' ଲାଗି ବନ୍ଧୁମାନେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ ବସି ରହିଥିବେ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଖୋଜ ବଢ଼ାଇ ଚିତ୍‌ଲାଙ୍ଗ୍‌ରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ବନ୍ଧୁମାନେ ଜଣଙ୍କ ପିଣ୍ଡାରେ ଜିନିଷପତ୍ର ରଖି ଖାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଥିଲେ । ସିଧା ଯାଇ ହେଁସ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲି— ସାଥୀମାନଙ୍କର ଜଞ୍ଜାଳ ବଢ଼ାଇଲି । ସମସ୍ତଙ୍କର ଚାଦର ଯୋଡ଼ି ମୋତେ ଘୋରାଇ ଦିଆଗଲା । ଦାରୁଣ ଜରର ଦହନ ପରେ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାକ.ବେଳେ ଝାଳ ଦେଇ ତାତି ଓହ୍ଲାଇଗଲା । ଆଗରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି ପାହାଡ଼, କାଠମଣ୍ଡୁ ଆଉ ଅଳ୍ପ ଦୂର । ପୁଣି ମନ ନବୀନ ଉତ୍ସାହରେ ପୂରି ଉଠିଲା । ଦୁଇ ଗିଲାସ ଚାହା ପିଇ ବାଡ଼ି ଧରି ଥିରି ଥିରି ବାହାରିଲି ଦଳ ସାଙ୍ଗରେ । ଚାରିଆଢ଼େ ପର୍ବତ କୋଳରେ ଚାଷଜମି— ଆଳୁ, ଗହମ, ପିଆଜ ଓ ଧାନଚାଷରେ ସବୁଆଡ଼େ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶ୍ୟାମଳଶ୍ରୀ ବିରାଜମାନ କରୁଛି । ଏଇ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ଚିତ୍‌ଲାଙ୍ଗ୍ ବୋଧହୁଏ ଟିକିଏ ଅଧିକ ଉର୍ବର ଯାଗା ।

ଲମ୍ବା ଅଥଚ ସହଜ ରାସ୍ତା ଛାଡ଼ି ତୀଖ ରାସ୍ତାରେ ଗହନ ଛାୟାଭରା ଜଙ୍ଗଲ ବାଟରେ ପର୍ବତ ଉପରକୁ ଉଠିଲୁ । ନିବିଡ଼ ବଣ ଭିତରେ କେତେ ଭାରିଆ କୋଇଲା, କାଠ ଓ ଜିନିଷପତ୍ରର ବୋଝ ବହି ଆସୁଥାନ୍ତି ଓ ଯାଉଥାନ୍ତି । ସାଢ଼େ ଦୁଇଟା ବେଳକୁ ଆମେ ପର୍ବତର ଠିକ୍ ଶିଖରରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । କି ସୁଶୀତଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଭରା ସେ ଯାଗାଟି ! ତଳୁ ପ୍ରାୟ ୭୦୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚ । ସମସ୍ତ କାଠମଣ୍ଡୁ ଉପତ୍ୟକାର ସମଗ୍ର ଦୃଶ୍ୟ ଏକ ରମଣୀୟ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ଭିତର ଦେଇ ଆଖିକୁ ଭୁଲାଇ ନେଲା । ତଳେ ଥାନକୋଟର ଛୋଟ ବସ୍ତି— ପାହାଡ଼ର ରାସ୍ତାଟି ବସ୍ତି ଭିତରକୁ ସାପପରି ଓହ୍ଲାଇ

ଆସିଚି । ଦୂର ଅନୁଚ୍ଚ ପାହାଡ଼ ମୁଣ୍ଡିଆ ଉପରେ ଚାଷ ଜମିର ସବୁଜ ଗାଲିଚା ପରା ହୋଇଚି । ଥାନକୋଟଠାରୁ କାଠମଣ୍ଡୁ ମୋଟେ ଛ' ମାଇଲ । କାଠମଣ୍ଡୁର ମନ୍ଦିର ଓ ଘରମାନ ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକର ପ୍ରତିଫଳନରେ ଝଲମଲ ହେଉଚି, ସହର ମଝିର ଧନ୍ଦ୍ୱାରା ମିନାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖା ଯାଉଚି । ଉପରେ ଧଳା ମେଘର ଧାଁ ଧପଡ଼, କ୍ଲାନ୍ତ ଦେହରେ ନିବିଡ଼ ବନାନୀର ଶୀତଳ ସାନ୍ନିଧ୍ୟର ଅନୁଭୂତି, ସବୁ ମିଶାଇ ସେଇ ସମୟଟାକୁ କିଏ ଯେପରି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଷମାରେ ଭରାଇ ଦେଇଥିଲା । ପ୍ରକୃତି ଯେ ମଣିଷମନର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବିଶାଳ ଓ ବିସ୍ତୃତ କରିପାରେ, ତା'ର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ଏଇଠି ପାଇଲି ।

ଅଧଘଣ୍ଟାଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଇ ଅପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟକୁ ଉପଭୋଗ କରି ଆମେ ପର୍ବତ ଓହ୍ଲାଇଲୁ । ଆଖି ପା'ଡାରେ କାଠମଣ୍ଡୁ, ଅତି ଉତ୍ସାହରେ ଥାନକୋଟରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ମୋଟେ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଲାଗିଲା । ସରକାରୀ ଗୋଇନ୍ଦାମାନେ ଆମର ନାଁ ଟିପି ନେଲେ । ସେଦିନ ଡାକମଟର ନ ଆସିବାରୁ ଗୋଟାଏ କାଠବୋଝାଇ ଟ୍ରକ୍ ଉପରେ କାଠମଣ୍ଡୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ରାସ୍ତା ଦୁଇ କଡ଼ର ଡେଙ୍ଗା ଡେଙ୍ଗା ଗଛସବୁ ନାଲି ଓ ହଳଦୀ ରଙ୍ଗର ଫୁଲକାନ୍ଦିରେ ଲାଗି ପଡୁଥାଏ । ଦୂରର ପର୍ବତଭୂମିଠୁଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ପାଚିଲା ଗହମର କ୍ଷେତ ରାସ୍ତାଯାଏ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ମଝିରେ ମଝିରେ ଆଳୁ, ସୋୟାବିନ୍ ଓ ମଖ ଫସଲର ଚାଷ ବି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ଏଠିକା ଚାଷୀମାନେ ଯେଉଁ ଉପାୟରେ ଜଳସେଚନ କରନ୍ତି, ଇଂରାଜୀରେ ତାକୁ Terrace Irrigation କହନ୍ତି । ପର୍ବତ ଢାଲୁର ଜମିଗୁଡ଼ିକ ମଝିରେ ହିଡ଼ ପକାଇ ଦିଆହୁଏ । ବର୍ଷାପାଣି ଶିଖର ଉପରୁ ଗଡ଼ି ଆସିଲାବେଳେ ଏଇ ହିଡ଼ରେ ବାଧା ପାଇ ଚାଷଜମିକୁ ସିକ୍ତ କରେ ଓ ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଟିରେ ଜଳୀୟ ଅଂଶ ସଞ୍ଚିତ କରି ରଖେ । ମାଟିକୁ ଅଧିକ ଉର୍ବର କରିବାର ଗୋଟିଏ ନୂଆ ପ୍ରଣାଳୀ ଏଠି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ଜମିରେ ଅନେକ ଗଭୀର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ଗାତ ଖୋଳି ସେଥିରୁ କଳାମାଟି ବାହାର କରାଯାଏ ଓ ସେଇ ମାଟିକୁ ଗୁଣ୍ଡ କରି ଜମିରେ ମିଶାଇ ଦିଆହୁଏ ।

ଠିକ୍ ସନ୍ଧ୍ୟାର ସମାଗମ ବେଳକୁ ଆମେ କାଠମଣ୍ଡୁ ସହରରେ ପ୍ରବେଶ କଲୁ । ଚାରିଆଡ଼ ଫୁଲରେ ଭରା— ଚାରିଆଡ଼େ ଖାଲି ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ା, ସନ୍ଧ୍ୟାକାଳୀନ ଘଣ୍ଟାଧ୍ୱନିରେ ସହରଟା ଯାକ କମ୍ପିଉଠୁଚି । ବଜାରର ଦୋକାନ ସବୁ ନେପାଳୀ ଓ ବିଦେଶୀ ଜିନିଷରେ ଭରିଚି । ନେପାଳୀ ଜିନିଷ ଭିତରେ ଜୋତା, ପିତଳ କାମ ଓ ଖଦଡ଼ ଲୁଗା ବେଶୀ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ଖରା ଦିନରେ ବି ଫୁଲକୋବି, ବନ୍ଧାକୋବି, ମୂଳା ଓ ସାଲଗମ୍ ପ୍ରଭୃତି ଶୀତଦିନିଆ ପରିବା ଦୋକାନମାନଙ୍କରେ ଜମା ହୋଇଚି । ଏ ସହରରେ କୌଣସି ଯାନବାହନ ନାହିଁ । ବେଶୀ ପଦବ୍ରଜୀ; ଅନେକ ସାଇକେଲ ବି ଯିବା ଆସିବା କରୁଚି, କ୍ୱଚିତ୍ ମଟର ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଚି । ଅଜବ ପୋଷାକ

ପିନ୍ଧିଥିବା ଆମର ବିଦେଶୀ ଦଳଟାକୁ ଦେଖି ସମସ୍ତେ କଟମଟ କରି ଅନାଉଥାନ୍ତି । କିଏ କେତେ ରକମର କଣ ଭାବୁଥାଏ କେଜାଣି ? ଆମର ଖଦଡ଼ ପରିଧାନରୁ କିଏ ହୁଏତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଆସିଲେ ବୋଲି ପ୍ରମାଦ ଗଣୁଚି । ଆମେ ତଳ ଦେଶ ବା ମଧ ଦେଶରୁ ଆସିଚୁ ବୋଲି କେହି ହୁଏତ ଆମକୁ ମଦ୍ଦେଶୀ ବା ମୁଗ୍‌ଲିଆନୀ ବୋଲି ଭାବୁଚି । ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ନେପାଳୀମାନେ ଉକ୍ତ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରିଥାନ୍ତି । ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ସମ୍ପର୍କ ତୁଟିଯିବା ଫଳରେ ସେମାନେ ଭାରତର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ବିଦେଶୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଚନ୍ତି ।

ଅୟନର ଘର ମହାବୁଦ୍ଧ ଟୋଲାର ଗୋଟିଏ ଗଳି ଭିତରେ । ଘରଗୁଡ଼ିକ କାଠରେ ତିଆରି, ସାଧାରଣତଃ ତିନି ଚାରି ମହଲା । ବଖରାମାନ ଏତେ ଛୋଟ ଯେ ସିଧା ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେ ଛାତରେ ମୁଣ୍ଡ ବାଜୁଚି । କାଠ ସିଡ଼ିଦେଇ ତଳୁ ଉପରକୁ ଉଠିବାରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ବଡ଼ ଅସୁବିଧା ଲାଗିଲା । ଯାହାହେଉ, ଏଇଘରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଅତିଥି ହୋଇ ରହିଲୁ । ଅୟନର ଭଉଣୀ, ଖୁଡ଼ୀ ଓ ବୁଢ଼ୀମା, ଯେଉଁମାନେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ସାଥିରେ ବାଟ ଚାଲି ଆସିଥିଲେ, ଘରେ ପହଞ୍ଚି ସେମାନେ ଆମରି ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ଘରେ ଏମାନେ ନେଓ୍ୱାରୀ ଭାଷାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି ।

ସକାଳ ଛ'ଟାରେ ଉଠି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରିବାକୁ ସିଧା ନଈକୁ ବାହାରିଗଲୁ । ସହରର ଗୋଟାଏ ଦିଗରେ କ୍ଷୀଣଧାରା ବାଗମତୀ ନଦୀ ବହି ଯାଉଚି । ରାସ୍ତାରେ ଗଲାବେଳେ ଅନେକ ସ୍ତୂପ ଓ ମନ୍ଦିର ପଡ଼ିଲା; ଯେଉଁ ଧନ୍‌ଓ୍ୱାରା ସ୍ତମ୍ଭକୁ ଥାନକୋଟଠାରୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଦେଖିଥିଲୁ, ତାକୁ ଅତି ନିକଟରେ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା । ଫୁଟ୍‌ପାଥ୍ ଉପରେ ଝାଉଁ ଓ ଇଉକାଲିପଟାସ୍ ଗଛତଳେ ଅନେକ ଦୂର ଗଲାପରେ ନଈ ପଡ଼ିଲା । ଠିକ୍ ଗଙ୍ଗାକୂଳରେ ଯାତ୍ରୀଭିଡ଼ ପରି ଘାଟରୁଠ ସବୁ ମଣିଷରେ ଭର୍ତ୍ତି । ବାଗମତୀ ନଦୀକୁ ଏଠିକା ଲୋକେ ଗଙ୍ଗା ମଧ କହନ୍ତି । ଖୋଲା ଶୁଖିଲା ନଈର ଗୋଟାଏ ପାଖରେ ଆଣ୍ଠୁଏ ବାଲିମିଶା ମଇଳା ପାଣି ବହି ଚାଲିଯାଉଚି । ସେଇ ଖୋଲା ବାଲି ଉପରେ ଝାଡ଼ା ଫେରି ମଇଳା ପାଣିରେ ସମସ୍ତେ ଅତି ଭକ୍ତିରେ ଗାଧୋଇ ପଡୁଚନ୍ତି । ଏଇ ମଇଳା ପାଣିରେ ଦେହ ଅପବିତ୍ର କରି ନିର୍ବୋଧ ଧର୍ମାତ୍ମାର ଧର୍ମ କମାଇବାକୁ ଆମ ଭିତରୁ କାହାରି ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ଯେକୌଣସି ପ୍ରକାରେ ନିର୍ଲଜ୍ଜଭାବେ ଝାଡ଼ା ଫେରି ଆମେ ସେଠୁ ଫେରି ଆସିଲୁ ଓ ଧନ୍‌ଓ୍ୱାରା ପାଖରେ ଥିବା ଏକ ପାଣି ନଳରେ ଗାଧୋଇଲୁ । ଏଇ ସ୍ନାନକେନ୍ଦ୍ରଟିର ନାଁ ସୁନ୍‌ଧାରା (ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଧାରା) । ପଥରର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଖଚିତ ପାଞ୍ଚୋଟି ନଳର ମଗର ମୁହଁ ବାଟେ ପାଣି ପଡୁଚି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ନଳଉପରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦେବତାର ମୂର୍ତ୍ତି । ପାଞ୍ଚୋଟି ନଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଦୁର୍ଗା, ବିଷ୍ଣୁ, ମହାକାଳ ଓ ଗଣେଶ ଏହିପରି ପାଞ୍ଚୋଟି ମୂର୍ତ୍ତିର ଅଧିଷ୍ଠାନ ହୋଇଚି । ମହେଞ୍ଜଦାରୁ ଯୁଗର

ସର୍ବସାଧାରଣ ସ୍ନାନଚକ୍ର (Public bath) କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଚାରିଦିନ ଅଗାଧୁଆ ରହିବା ପରେ ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ଓ ଆରାମରେ ମନ ପୂରା କରି ସମସ୍ତେ ଗାଧୋଇଲୁ ।

ଜଳଖିଆ ଖାଇ ତାପରେ ସହରକୁ ବୁଲି ବାହାରିଲୁ । ଖାଲି ମନ୍ଦିରର ଏ ବିରାଟ ସହରଟି ଦେଖି ଅବାକ୍ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଦେବତା ଓ ଦେବମନ୍ଦିର ସହରର ପ୍ରକୃତିକୁ ଏକ ବିରାଟ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନରେ ପରିଣତ କରିଚି, ଏଠି ନେପାଳର ରାଜଧାନୀ ହେବାର ଉଚିତ ନ ଥିଲା ।

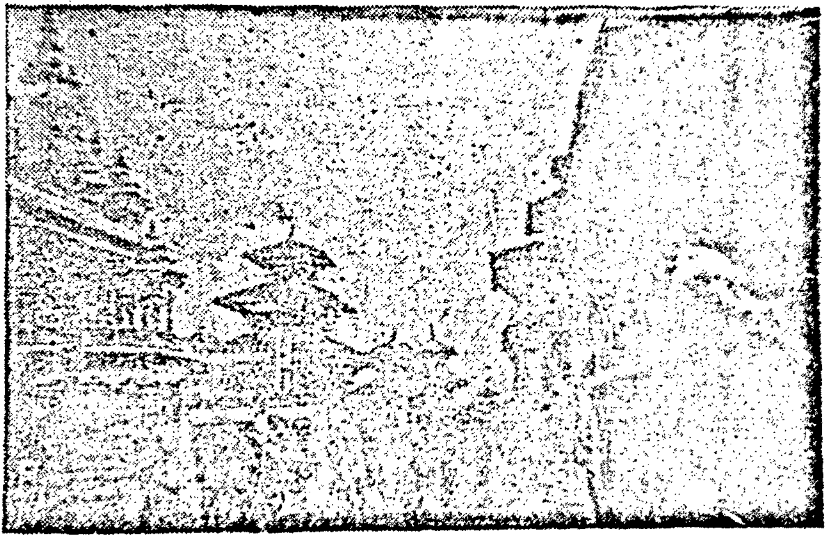

କାଠମାଣ୍ଡୁର ରାସ୍ତା

ପ୍ରଧାନ ରାସ୍ତାଟି ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଗଳିଗୁଡ଼ାକ ନିହାତି ମଇଳା, ଏପରି କି ସର୍ବସାଧାରଣ ରାସ୍ତା ଉପରେ ଲୋକେ ଝାଡ଼ାଫେରି ବସିଚନ୍ତି; ମନ୍ଦିର ପାଚେରୀ କଡ଼ଯାକ ମଣିଷ ମଳରେ ଦୂଷିତ ହୋଇଚି । ସହରର ନର୍ଦ୍ଦମାସବୁ ବଡ଼ ଅପରିଚ୍ଛନ୍ନ, ଦୁର୍ଗନ୍ଧରେ ନାକ ରୁନ୍ଧି ହୋଇ ଯାଉଚି । କେଉଁଠି ପଚା ପଙ୍କ କଡ଼ା ହୋଇ ଅନେକ ଦିନହେଲା ରାସ୍ତା ଉପରେ ଜମା ହୋଇଚି । ବଡ଼ ବଡ଼ ସରକାରୀ ଅମଲାମାନେ ଏ ସବୁ ଗଳିଭିତରକୁ ଆସନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କର ବସତି ଓ ଦପ୍ତରସବୁ ପ୍ରଧାନ ରାସ୍ତା ଉପରେ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘରେ କାଠ ଉପରେ ଖୋଳା ଯାଇଥିବା ନିଖୁଣ ସୂକ୍ଷ୍ମକାମ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ମନ୍ଦିରର ଫାଟକ ଉପରେ ମଧ୍ୟ କାଠ ଓ ପିତଳର ସୁନ୍ଦର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଚି । ଯାଡ଼କାର ମନ୍ଦିର ସବୁ ବର୍ମାଦେଶର ପାଗୋଡ଼ାପରି । ଏହାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅଛି ଯାହା ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ମନ୍ଦିର

ଚାରି ପାଖିରେ କାଠ ତିଆରି ଦଶଅବତାର ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବଦେବୀ । ମୂର୍ତ୍ତିତଳକୁ ଅଶ୍ଳୀଳ କାମକଳାର ଚିତ୍ରମାନ ଖୋଦାହୋଇଛି । କୋଣାର୍କର ଅଶ୍ଳୀଳ ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକଠାରୁ ଏହାର ଅନେକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି । ଏସବୁ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଭଲକରି ଦେଖିଲେ ପୁରାତନ ନେପାଳରେ ବହୁ ପତିଗ୍ରହଣର ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାର ଅନୁମାନ ହେଉଛି । ହିନ୍ଦୁର ମହାକାବ୍ୟ ମହାଭାରତରେ ଦ୍ରୌପଦୀ ଓ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ବିବାହ ଉପାଖ୍ୟାନକୁ ଅନେକ ପଣ୍ଡିତ ଅନେକ ରକମର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରନ୍ତି । ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ ଏହାର ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟକୁ ଏକାବେଳକେ ନାକଚ କରି ଦେଇଚନ୍ତି । ପାଞ୍ଚୋଟି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ସମାବିଷ୍ଟ ମନୁଷ୍ୟମନର ଉଦାହରଣ ଦେବା ପାଇଁ ମହାଭାରତର ଦ୍ରୌପଦୀ ଗଳ୍ପର ଉଦ୍ଭବ ବୋଲି ତାଙ୍କର ମତ । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଏଇ ଆଧାତ୍ମିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସତ୍ତ୍ୱେ ବହୁପତିଗ୍ରହଣ ପ୍ରଥା ଯେ ପୂର୍ବକାଳରେ ଥିଲା, ଏହାର ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତିବ୍‌ବତର କେତେକ ଯାଗାରେ ଏହାର ପ୍ରଚଳନ ଅଛି ।

ଏହାପରେ ଆମେ ଶୁଭ୍ର ମଚ୍ଛିନ୍ଦ୍ରନାଥ ବା ମସେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ଦେଖିବାକୁ ଗଲୁ । ମନ୍ଦିରର ବେଢ଼ାଟି ଅନେକ ସ୍ତୂପ, ବୁଦ୍ଧଦେବ ଓ ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର ଅନେକ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ପୂରି ରହିଚି । ମନେ ହେଲା, ଧର୍ମଭୋଳୀ ଅଜ୍ଞାନପୂଜକ ଯେପରି ଅତି ସହଜରେ ହିନ୍ଦୁ ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ କରି ଦେଇଚି । କୁମାରିଲ ବା ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ସେ ନିଗୂଢ଼ ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ନେଇ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟଯୁଦ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ କେବେହେଲେ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇନାହିଁ । ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ଭାରତରେ ମହାଯାନ ଶାଖାର ଜନ୍ମ ପରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ନେପାଳରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଚି । ତା'ପୂର୍ବରୁ ଏହାର ଅଧିବାସୀମାନେ ପ୍ରଧାନତଃ ଶାକ୍ତ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ଥିଲେ । ତେଣୁ କାଠମଣ୍ଡୁର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦିରରେ ତିନୋଟିଯାକ ଧର୍ମର ଦେବତାଙ୍କର ସମନ୍ୱୟ ହୋଇଚି ।

ଆହୁରି ଅନେକ ଓ ଅଗଣିତ ମନ୍ଦିର ଦେଖୁ ଦେଖୁ ମନ ସେଇ ପୁରାତନ ଧର୍ମପ୍ରଧାନ ଯୁଗକୁ ଉଡ଼ି ଚାଲିଗଲା । କାଠ ଉପରେ କରାଯାଇଥିବା ସୂକ୍ଷ୍ମକାମ ଉପରେ ସେ ଯୁଗର ଶିଳ୍ପୀର ଶିଳ୍ପନୈପୁଣ୍ୟ ପ୍ରତିଭାତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କାମର ବାହାଦୂରୀରେ କୋଣାର୍କ ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ପଥର କାମଠାରୁ କୌଣସି ଗୁଣରେ କମ୍ ନୁହେଁ । ତଥାପି ଦୁହିଁଙ୍କର ତୁଳନା କରିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ; ଦୁହିଁଙ୍କ ନିର୍ମାଣ ଶୈଳୀରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଚି । କାଠର ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ ଉପରେ ସତେଅବା ଲତା, ଫୁଲ, ହଂସ, ସିଂହ, ଘୋଡ଼ା ଓ ହାତୀର ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଚାଲିଚି । ସହରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଳି ଓ ରାସ୍ତାର ଦୁଇକଡ଼ରେ କେବଳ ମନ୍ଦିର ଓ ସ୍ତୂପ ହିଁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । କେଉଁଠି ବୁଦ୍ଧ ପ୍ରତିମା ଉପରେ ସିନ୍ଦୂର ବୋଳାହୋଇ ବୋଳ ବସିଗଲାଣି;— ହୁଏତ ସେକାଳର ନେପାଳରେ ରାଜୁତି କରୁଥିବା ମଲ୍ଲରାଜାମାନେ ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ପରି ହିନ୍ଦୁ ଓ ବୌଦ୍ଧ,

ଦୁଇ ଧର୍ମର ପୃଷ୍ଟପୋଷକତା କରିଥିଲେ । ଦୁଇ ଧର୍ମର ଦେବତାଙ୍କୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଜୀବନ୍ୟାସ ଦେବାରେ ସେମାନେ ବୋଧହୁଏ ଅଶେଷ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ ।

ସକାଳେ ଗାଧୋଇ ସାରି ଘରକୁ ଫେରିଲାବେଳେ ଜଳା ପର୍ବତମାଳାର ସେପାଖରୁ ଶୁଭ୍ର ହିମାଦ୍ରିର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥିଲା । ଉଦୟ ଆଲୋକର ପ୍ରତିଫଳନରେ ବରଫର ଶଯ୍ୟା ଚକ୍ ଚକ୍ କରୁଥାଏ, ଉପରେ ମୌସୁମୀର କୃଷ୍ଣ ମେଘମାଳା ରଙ୍ଗର ଏକ ଅପୂର୍ବ ଆବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରି ଦେଉଥାଏ । ଅନେକ ଦିନର ଅଭିଳାଷ ଏତେ ଦିନକେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ।

ବଜାରରୁ ଫେରିଲାବେଳେ ଆଗାମୀ ଦିନଗୁଡ଼ିକୁ ନିରାପଦ କରିବା ପାଇଁ ମେଲେରିଆ ଆରୋଗ୍ୟ କରିବାର ରସଦ ମ୍ୟାପାକ୍ରିନ୍ ବଟିକା ସଂଗ୍ରହ କଲି । ବାରଟାବେଳେ ଘରକୁ ଫେରି ଖାଇଲୁ । ପିଢ଼ାଆସନ ଉପରେ ଅତିଥିକୁ ବସାଇ ଶୌଚ ଓ ଶୁଦ୍ଧ ପରିବେଷଣ ଭିତରେ ନେପାଳୀ ପରିବାରର ଅତିଥିପରାୟଣତା ସବୁବେଳେ ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ।

ବିଶ୍ରାମ କରି ସଜବାଜ ହେଉ ହେଉ ଛାଇ ଲେଉଟି ଗଲା । ପ୍ରାୟ ସାଢ଼େ ଚାରିଟାବେଳେ ଏଠାରୁ ଏକମାଇଲ ଦୂର ସ୍ୱୟମ୍ଭୁ ମନ୍ଦିର ଦେଖିବାକୁ ଗଲୁ । ଦୁଇଟି ଛୋଟ ମୁଣ୍ଡିଆ ଉପରେ ମନ୍ଦିର ଓ ସ୍ତୂପଗୁଡ଼ିକର ସମାହାର ହୋଇଚି । କାମାକ୍ଷା ପର୍ବତପରି ଠିକ୍ ପର୍ବତଭୂମିଠାରୁ ଶିଖଯାଏ ପଥରର ରାସ୍ତା ତିଆରି ହୋଇଚି । ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡିଆ ଉପରେ ମହାମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର— ମନ୍ଦିରର ଛୋଟ ବେଢ଼ାଟି ମଧ୍ୟ ଛୋଟ ଛୋଟ ଅଗଣିତ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ଭରି ରହିଚି । ଗଣେଶ, ହନୁମାନ ଓ ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତିର ସଂଖ୍ୟା ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ଉପବେଶନ ଭଙ୍ଗୀରେ ତପସ୍ୟା କରୁଚନ୍ତି, ହାତରେ ଭିକ୍ଷାପାତ୍ର ରହିଚି । ମୂର୍ତ୍ତି ପାଖରେ ପ୍ରାଚୀନ ଲିପିରେ କ'ଣ ସବୁ ଲେଖା ହୋଇଚି ।

ଗୋଟିଏ ମୁଣ୍ଡିଆରୁ ଆର ମୁଣ୍ଡିଆକୁ ଯିବା ପାଇଁ ଛୋଟିଆ ରାସ୍ତାଟିଏ ଅଛି । ସ୍ୱୟମ୍ଭୁ ତୀର୍ଥ ଏଇ ଦ୍ୱିତୀୟ ମୁଣ୍ଡଆଟି ଉପରେ । କୁଶୀନଗରର ଇତିହାସରେ ଅଛି ଯେ ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଦେହାବଶେଷ ଭସ୍ମର ଏକଭାଗ ଏଠାକୁ ଅଣାଯାଇଥିଲା । ସେଇ ଭସ୍ମ ଉପରେ ତତ୍କାଳୀନ ମଲ୍ଲରାଜା ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡସ୍ତୂପ ତିଆରି କରିଚନ୍ତି । ଏ ପ୍ରାୟ ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର କଥା । ସ୍ତୂପର ବୃଢ଼ାଟି ଖୁବ୍ ଉଚ୍ଚ— କୁଶୀନଗରର ସ୍ତୂପଠାରୁ ଟିକିଏ ଅଲଗା ଧରଣର । ନାନାଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଏହାକୁ ଏକ ମନ୍ଦିରର ଆକୃତି ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଚି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ବୃଢ଼ାଟିକୁ ପ୍ରଶସ୍ତ କରାହୋଇ ଚାରିପାଖକୁ ଉପରର କୋଠୀରେ ମିଳାଇ ଦିଆଯାଇଚି । ଉପରେ ପତାକା ଫରଫର ଉଡୁଚି । ବୃଢ଼ା ଓ ପତାକା ପିତଳରେ ତିଆରି, ପିତଳ ଉପରେ ସୁନାପାଣି ଦିଆହୋଇଚି । ସେତେବେଳକୁ ନିମ୍ନଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ ପର୍ବତ ଶିଖରରୁ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଯାଉଥାନ୍ତି । ସେଇ ଶେଷ କିରଣପାତରେ ସ୍ତୂପର

ସୁବର୍ଣ୍ଣଚୂଡ଼ା ଝଲମଲ କରୁଥାଏ । ଏଇ ଅସଲ ସ୍ତୂପର ଦୁଇପାଖରେ ଆଉ ଦୁଇଟି ସ୍ତୂପ— ଆକୃତି ଠିକ୍ ପ୍ରଥମଟି ପରି । କିନ୍ତୁ ଭୂଷଣର ସମାବେଶ ଓ ସଜ୍ଜାର ଆଡ଼ମ୍ବରରେ ପ୍ରଥମଠୁଁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଊଣା । ତଥାପି ସ୍ତୂପର ଚାରିପାଖ ନାନା କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଖଚିତ ଓ

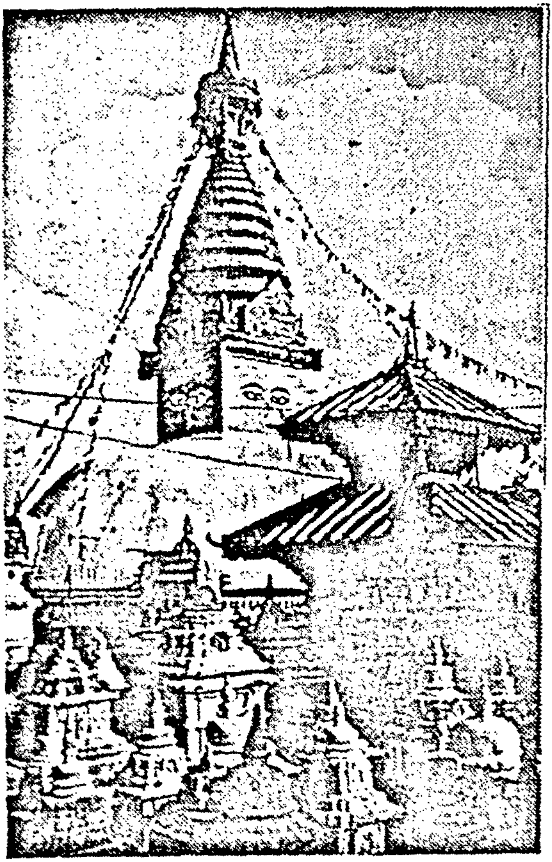

ସ୍ୱୟଂଭୂ କାଠମାଣ୍ଡୁ

ବହୁମୂର୍ତ୍ତି ସମାବିଷ୍ଟ । ମନ୍ଦିରର ଛୋଟ ବେଢ଼ୀ ଏକ ନୂଆ ପ୍ରକାରର । ପିତଳ ସ୍ତମ୍ଭ ଓ ପିତଳର ସିଲିଣ୍ଡର ଆକାରର ଗୋଲକରେ ଚାରିପାଖରେ ବାଡ଼ ଘେରାହୋଇଚି । ସେଇ ଗୋଲକଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ପୁରାତନ ଲିପିରେ ବୌଦ୍ଧଦୋହା ତିନୋଟି ଲେଖା ହୋଇଚି । ଚାରିପାଖରେ ଚାରୋଟି ମନ୍ଦିରଆକୃତି ଘର ଭିତରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ତପସ୍ୟାମଗ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତି,

ହାତରେ ଭିକ୍ଷାପାତ୍ର । ମନ୍ଦିରର ଦୁଇପାଖରେ ଦୁଇଟି ପତାକା । ଏଇ ମନ୍ଦିର ଚାରୋଟି ପ୍ରାୟ ସବୁବେଳେ ବନ୍ଦ ଥାଏ ।

ତାପରେ ଦେଖିବାକୁ ଗଲୁ ମହାମାୟାଙ୍କର ମନ୍ଦିର । ପିତଳ ଦରଜା ଉପରେ ଗଛ, ଲତା, ଫୁଲ, ପତରରେ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଭରି ରହିଚି । ରୀତିମତ ହିନ୍ଦୁରୀତିରେ ମୂର୍ତ୍ତିର ପୂଜା ଚାଲିଚି ।

ଗୌତମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଏଠାରେ ଅନେକ ମୂର୍ତ୍ତି ରହିଚି । ଦୁଇଟିଯାକ ମୁଣ୍ଡିଆ ଉପରେ ଥିବା ଅଧିକାଂଶ ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତିର ଗଠନକଳାରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଚି । ମସ୍ତକରେ ମୁକୁଟ, କାନରେ କୁଣ୍ଡଳ, ଗଳାରେ ଆଜାନୁଲମ୍ବିତ ହାର— ସବୁ ମିଶି ତଥାଗତଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗପୁରୀର କୌଣସି ଏକ ଦେବତାର ରୂପରେ ସଜାଇ ଦେଇଚି । ଆଉ ଗୋଟିଏ ଯାଗାରେ ଥିବା ଦୁଇଟି ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ବିଶେଷ କରି ଆଖି ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରଥମଟି ଦଣ୍ଡାୟମାନ, ଅଙ୍ଗବସ୍ତ୍ରପରିହିତ; କାରୁକଳା ସରଳ ହେଲେହେଁ ସମଗ୍ର ଭାବରେ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ସବୁଠୁଁ ସୁନ୍ଦର ହୋଇଚି ବୋଲି ମୋର ମନେ ହେଲା । ଆରଟି ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଉପବେଶନ ଭଙ୍ଗୀରେ । ତୁଳନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ବିଶାଳ, କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ପଥରରେ ତିଆରି ନୁହେଁ ।

ସବୁଠାରୁ ମଜା ଲାଗିଲା ଏ ସ୍ଥାନର ସ୍ଥପତିକଳାର ମିଶ୍ରତ୍ୱ ଦେଖି, ହିନ୍ଦୁ ଓ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଜାଣିଶୁଣି ଏପରି କରାଯାଇଚି ନା ଧର୍ମଲୋଭୀ ରାଜା ଓ ଅଜ୍ଞାନ ଶିଳ୍ପୀ ଦୁହେଁ ମିଶି ଏ କୀର୍ତ୍ତିକୁ ଖେଚେଡ଼ିରେ ପରିଣତ କରିଚନ୍ତି, ସେକଥା ଠିକ୍ ସିଦ୍ଧ କରି କହିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ମୁକୁଟ; ଦଣ୍ଡାୟମାନ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଚାରିହାତ, ହାତରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ଭିକ୍ଷାପାତ୍ର । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ସ୍ତୂପ ଚାରି ପାଖରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ହନୁମାନ ଓ ଗଣେଶଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି । ଏସବୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ସମାବେଶର କୌଣସି କାରଣ ଅନୁମାନ କରି ହେଲା ନାହିଁ । ହୁଏତ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମକୁ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧର୍ମ ନ ମାନି, ନେପାଳର ରାଜାମାନେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଏକ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଶାଖାରୂପେ ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଭୁବନେଶ୍ୱରୀ ଶୈଳୀର କେତୋଟି ମୂର୍ତ୍ତି ଏଠି ମଧ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି । ଦଣ୍ଡାୟମାନ ପ୍ରତିମାର ତ୍ରିଭଙ୍ଗୀ, ଚରଣଯୁଗଳ ଆଗପଛ ହୋଇ ରହିଚି । ଅଥଚ ଶୀର୍ଷ ଓ ପାଦ ଏକ ସରଳରେଖାରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏଠିକା ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଶିରସାଜ ଅତି ଚମତ୍କାର, ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ସ୍ଥପତି ସଙ୍ଗେ ବରାବରୀ କରାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ପରିଧାନ-ପରିପାଟୀ ଓ କଟିସାଜରେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଗରିମା ନାହିଁ ।

ସ୍ଥପତିବିଦ୍ୟାରେ ଏଠାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଅଙ୍ଗେଇତି ରହିଥିଲାପରି ମନେ ହେଲା । ବସିବା ଭଙ୍ଗୀରେ ଏଠି ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି, ସବୁଗୁଡ଼ିକ ପଦ୍ମାସନ

ଅବସ୍ଥାରେ, ଠିକ୍ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ତପସ୍ୟାମଗ୍ନ ଯୋଗାସନ ଅବସ୍ଥା ପରି । ଏପରିକି ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଧାରିଣୀ ଦୁର୍ଗା ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ପଦ୍ମାସନରେ ବସିଚନ୍ତି । ହାତରେ ଢାଲ ତରବାରୀ ଧରି ପଦ୍ମାସନରେ ବସିବା ଭଙ୍ଗୀ ମୋତେ ଅତି ଅସଙ୍ଗତ ଲାଗିଲା । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମୂର୍ତ୍ତିର ସ୍ଥିତିଭଙ୍ଗୀ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ବା ପ୍ରାକୃତିକ ହୋଇନାହିଁ । ଯେପରି ସ୍ଥିତିରେ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଠିଆ କରାଇ ଦିଆଯାଇଚି ବା ବସାଯାଇଚି, ସେପରି ସ୍ଥିତିରେ କୌଣସି ପୁରୁଷ ବା ସ୍ତ୍ରୀ ଠିଆ ହୋଇ ବା ବସିପାରିବ ନାହିଁ ।

ସ୍ୱୟମ୍ଭୁ ତୀର୍ଥରେ ଶତାଧିକ ସ୍ତୂପ ରହିଚି । ଅନେକ ନୂତନ ସ୍ତୂପ ମଧ୍ୟ ତିଆରି ହେଉଚି । କୌଣସି ବୌଦ୍ଧସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମରିଗଲେ ତାଙ୍କର ମୃତାବଶେଷ ଭସ୍ମ ସାଇତି ରଖିବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସ୍ତୂପ ତିଆରି କରି ଦିଆଯାଏ । ସ୍ତୂପ ହେଉଚି ବୌଦ୍ଧ ସମାଧିସ୍ଥାନ । ସ୍ତୂପର ଚାରିପାଖରେ ଅମିତାଭ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ବୋଧିଦ୍ରୁମର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥାଏ ।

ରାତି ଆସିଲା, ସମସ୍ତ ସହର ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା, ରାସ୍ତା ଓ ବସତିର ବିଜୁଳୀ ବତୀମାନ ଦୂରରୁ ତାରାପରି ଦେଖାଯାଉଥାଏ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଆମେ ପର୍ବତ ଅବତରଣ କରି ଆମ ବସା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଫେରି ଆସିଲୁ ।

ତା' ଆରଦିନ ସକାଳରୁ ବିଖ୍ୟାତ ପଶୁପତିନାଥ ମନ୍ଦିର ଦେଖି ଯିବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଥିଲା । ଦୂରତା ଆମର ରହିବା ଯାଗାଠାରୁ ପ୍ରାୟ ତିନି ମାଇଲ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି ଯେ ଏଠିକାର ଗୋଟିଏ ଶିବଲିଙ୍ଗରେ ସ୍ପର୍ଶପଥର ଥିଲା– ସେବକ ଦିନେ ଲିଙ୍ଗକୁ ସ୍ନାନ କରାଉ କରାଉ ତା' ହାତର ପିତଳ ମୁଦି ସୁନା ହୋଇଗଲା । ଲୋଭପରବଶ ହୋଇ ସେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଲୁହାର ଜିନିଷ ଆଣି ଲିଙ୍ଗରେ ଏପାଖ ସେପାଖ ଛୁଆଁଇଲା । କିନ୍ତୁ ଅସଲ ଯାଗା, ଯେଉଁଠି ପରଶୁପଥର ଥିଲା, ସେଠି ଛୁଆଁଇ ନ ପାରିବାରୁ ତା'ର ଲୁହା ଆଉ ସୁନା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅତି ରାଗରେ ସେ ଗୋଟିଏ ସାବଳ ଆଣି ଲିଙ୍ଗ ଉପରେ ପାହାରେ ପିଟିଲା । ଫଳତଃ ଲିଙ୍ଗ ଦୁଇଫାଳ ହୋଇଗଲା ଓ ସ୍ପର୍ଶପଥରଟି ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଉପରକୁ ଶୂନ୍ୟକୁ ଉଠିଗଲା ।

ପଶୁପତିନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ାଟି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଛୋଟ ହେଲେ ହେଁ ବାତାବରଣ ଠିକ୍ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପରି । ପରିସର ଅଳ୍ପ କିନ୍ତୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ମନ୍ଦିର ଅନେକ । ଶତାଧିକ ମନ୍ଦିର ଓ ସହସ୍ରାଧିକ ଲିଙ୍ଗରେ ବେଢ଼ାରେ ଏତେ ଟିକିଏ ଖାଲିଯାଗା ନାହିଁ । ଠିକ୍ ମଝିରେ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ଦିରଟି, ତା'ର ଚାରିପାଖକୁ ଘେରି ଅଗଣିତ ମନ୍ଦିରରେ ଶିବଲିଙ୍ଗ ଓ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ମୂର୍ତ୍ତି ପଡ଼ି ରହିଚି । ସେବକର ପୂଜା ପଦ୍ଧତି ନିୟମିତ ଚାଲିଚି, ଭକ୍ତର ଭକ୍ତି ଆଡ଼ମ୍ବରରେ କୌଣସି ଅଭାବ ନାହିଁ । ମନ୍ଦିର କନ୍ଦିରେ ଓ ଆଖପାଖରେ ଅସଂଖ୍ୟ ପାତିମାଙ୍କଡ଼ ଡେଇଁ ଡେଇଁ ବୁଲୁଚନ୍ତି । ସେମାନେ କାହାରି କିଛି ଅନିଷ୍ଟ କରନ୍ତି

ନାହିଁ । କେବଳ ପୂଜାରୀ ମନ୍ଦିରର ନୀତି ଶେଷ କରି ଚାଲିଗଲା ପରେ ସେମାନେ ଅତି କୌଶଳସହକାରେ ଶିବଲିଙ୍ଗକୁ ନିବେଦିତ କରାଯାଇଥିବା ପ୍ରସାଦ ଓ ଅରୁଆଚାଉଳ ଖାଇ ପୁଣି ଖାଦ୍ୟସନ୍ଧାନରେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ଚାଲିଯାଆନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମେ ଅସଲ ମନ୍ଦିରଟି । ମନ୍ଦିରର ଶୈଳୀ ନେପାଳର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ପରି ପାଗୋଡ଼ା ଜାତୀୟ । କାଗଜର ଫାନସପରି ତିନିଥାକ ହୋଇଚି, ଉପରେ ପିତଳର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚୂଡ଼ା । ଚାନ୍ଦି ରୁପାର ବିରାଟ ଦରଜା ଉପରେ ନାନା ରକମର ସୂକ୍ଷ୍ମ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଖଚିତ ହୋଇଚି । ଦରଜା ଉପରେ ସର୍ପଭକ୍ଷୀ ଗରୁଡ଼ର ମୂର୍ତ୍ତି । ମନ୍ଦିରର ଚାରି ପାଖରେ କାଠ ଓ ପିତଳର ନାନା ସୁନ୍ଦର କାରୁକାମ— ଚାରୋଟି ଛୋଟ ରଥାକାର ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଢ଼ାଲ ଓ ଖଡ୍‌ଗଧାରୀ ବର୍ମପରିହିତ ଦ୍ୱାରପାଳମାନଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି । ମନ୍ଦିର ଚୂଡ଼ାର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପିତଳର ତ୍ରିଶୂଳ, ପର୍ଶୁ ଓ ଡମ୍ବରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣରେ ଚକ୍ ଚକ୍ କରୁଚି । ମନ୍ଦିରର ଦ୍ୱିତୀୟ ଥାକରେ ଡେର ଲାଗିଥିବା କାଠର ଖୁଣ୍ଟମାନଙ୍କରେ ହନୁମାନ, ଗଣେଶ ଓ ଆହୁରି ଅନେକ ଦେବଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି ରହିଚି । ମନ୍ଦିର ଆଗରେ ଦୁଇଟି ବୃଷଭ, ଗୋଟିଏ ଅତିକାୟ, ଅତି ପ୍ରକାଣ୍ଡ; ଆରଟି ସ୍ୱାଭାବିକ ଆକୃତିର । ମନ୍ଦିର ଭିତର ଶିବଲିଙ୍ଗଟି କଳା ପଥରରେ ଗଢ଼ା; ଲିଙ୍ଗର ଚାରୋଟି ମୁଖ । ଫୁଲମାଳ ଓ ଚନ୍ଦନମଣ୍ଡିତ ହୋଇ କେବଳ ମୁଖଗୁଡ଼ିକ ବାହାରକୁ ଦିଶୁଚି । ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ା ଭିତରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା ଓ ପଦ୍ମଧାରୀ ବିଷ୍ଣୁ ମୂର୍ତ୍ତି, ନାଗପାଶରେ ପଡ଼ିଥିବା ନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତି, ଗଣେଶ ଓ ହନୁମାନ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ରହିଚି । ଗୋଟିଏ ପାଖରେ ମହାକାଳ ଭୈରବଙ୍କର ବିଶାଳ ଭୈରବ ମୂର୍ତ୍ତି ତାକୁରୁ ଚଳିପାଯାଏ ସିନ୍ଦୂର ବୋଳା ହୋଇ ଆହୁରି ଭୟଙ୍କର ଦିଶୁଚି ।

ଛୋଟ ଝରଣାଟିକୁ ବେଢ଼ାର ଅପର ପାଖରେ ପଥର ପାହାଚରେ ବନ୍ଧେଇ ଦିଆ ହୋଇଚି । ଏଇ ଝରଣାଟି କ୍ରମେ ବଡ଼ ହୋଇ କାଠମଣ୍ଡୁର ଉପକଣ୍ଠରେ ବାଗମତୀ ନଦୀରୂପେ ବହି ଯାଉଚି । ପୁଚେ ଗଭୀର ବାଲିକଣାମିଶ୍ରିତ ଆବିଳ ଜଳଧାରା ବହିଯାଉଚି, ନରନାରୀ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଭକ୍ତିଲୋଭୀମାନେ ଏଇଠି ବୁଡ଼ ପକାଉଚନ୍ତି । ଝରଣା ଉପରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ପୋଲ ଦେଇ ଅପରପାଖକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ସେପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ଛୋଟ ମୁଣ୍ଡିଆ । ପଥର ପାହାଚର ରାସ୍ତାଟିଏ ଏକାବେଳକେ ମୁଣ୍ଡିଆର ତାଳୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଚି— ଦୁଇ ପାଖରେ ପତ୍ରଭରା ଗହଳ ବନାନୀ ମୁଣ୍ଡିଆଟିକୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଛାୟାରେ ଆବୃତ କରି ରଖିଚି । ଏ ପାଖଟି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ନିଶ୍ଚଳ ଓ ନିର୍ଜନ; ଭକ୍ତର ଅତ୍ୟାଚାର ନାହିଁ ବା ଧର୍ମ ଜମାଇବାର ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଆଡ଼ମ୍ବର ନାହିଁ । ଏ ପାଖଟି ମଧ୍ୟ ଶିବ ମନ୍ଦିରରେ ପୂରିଚି । ପଥର ପାଚେରୀ ଦେହରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ପଶୁପତି ମୂର୍ତ୍ତି— ହାତରେ ତ୍ରିଶୂଳ । ପଥରର ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ଆକାରରେ ଛୋଟ ହେଲେ ହେଁ ନିର୍ମାଣକଳାର ଶାଳୀନତା ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଚି । ଦରଜାଗୁଡ଼ିକ

କାଠରେ ତିଆରି— ଦରଜା ଉପରେ ବୃଷଭ ବାହନ ମହାଦେବ ଓ ସିଂହବାହିନୀ ପାର୍ବତୀ । କାଠ ଉପରେ ଖଚିତ ହୋଇଥିବା କାରୁକାମ ଅତି ଉନ୍ନତ ଧରଣର । ମୂର୍ତ୍ତି ଦୁଇଟି ମୁକୁଟ, ମାଳା ଓ ନାନା ଅଳଙ୍କାରରେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇଚନ୍ତି । ନେପାଳର ସ୍ଥପତିରେ ଏଇ ମାଳାର ଖୁବ୍ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଚି । ମନ୍ଦିରର ଚୌକାଠରେ ପଥରର କିନ୍ନର ମୂର୍ତ୍ତି । ଭିତରେ କଳା ପଥରର ଶିବଲିଙ୍ଗ, ସମ୍ମୁଖରେ ବୃଷଭ, ଚୂଡ଼ାରେ ପିତଳର ପର୍ଶୁ, ଡମ୍ବରୁ ଓ ତ୍ରିଶୂଳ ଶିବ ମନ୍ଦିରର ସୂଚନା ଦେଉଚି ।

ପଶୁପତିନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଫଟୋ ଉଠାଇବା ମନା । ରାମମନୋହର ନିଜର କ୍ୟାମେରା ବାହାର କରୁ କରୁ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଭକ୍ତମାନେ ଭ୍ରୁକୁଟି କରି ଦଉଡ଼ି ଆସିଲେ । ବାଧ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ନିରସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଗଣେଶ, ନାରାୟଣ ଓ ହନୁମାନ ମୂର୍ତ୍ତି, ମନ୍ଦିରର ଦରଜା ଉପରେ ସର୍ପଭକ୍ଷୀ ଗରୁଡ଼, ମହାଦେବ ଲିଙ୍ଗରେ ଚତୁର୍ମୁଖ, ବେଲପତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଚନ୍ଦନ ଓ ଫୁଲମାନଙ୍କରେ ପଶୁପତିନାଥ ମହାଦେବଙ୍କର ପୂଜା— ଏସବୁ ଏ ମନ୍ଦିରର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ । ଏସବୁ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ନେପାଳର ସବୁଠି ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଚି ।

ମନ୍ଦିରର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟରେ ଫୁଲ କଳସ ଓ ହାତୀର ଚିତ୍ର ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଲାଗିଲା ।

ପଥର ପାହାଚ ଉଠି ଉଠି ଯେତିକି ଉପରକୁ ଯାଇଚି, ସେଇ ପାହାଚରେ ଅପର ଦିଗରେ ପ୍ରାୟ ସେତିକି ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଲେ ଗୁହ୍ୟେଶ୍ୱରୀଙ୍କର ମନ୍ଦିର । ଏଠି କୌଣସି ଦେବୀଙ୍କର ପୂଜା ହୁଏନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଠିକ୍ କାମାକ୍ଷା ତୀର୍ଥପରି ଏକ ବିଚିତ୍ର ସଂଘଟନର ଉପଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଏ ସ୍ଥାନଟି ପ୍ରଖ୍ୟାତ ହୋଇ ଉଠିଚି । ପଥର ମନ୍ଦିର ଉପରେ ପିତଳର କାମ,— ଚାରିଦିଗରୁ ଚାରିଟା ବଡ଼ ପିତଳ ସାପ ଆସି ମନ୍ଦିର ଉପରେ ଫଣା ମିଳାଇଚନ୍ତି — ସେଇଠି ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ା । ମନ୍ଦିରର ଚାରିଆଡ଼େ ଖାଲି ସାପର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଚି । ସଦର ଦରଜାରେ ମଧ୍ୟ ସାପ ଓ ଗରୁଡ଼ର ପିତଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ମନ୍ଦିର ବାହାରେ ଦୁଇଟି ପିତଳ କୂର୍ମ ଉପରେ ଦୁଇଟି ଉଚ୍ଚ ସ୍ତମ୍ଭ - ଉପରେ ଗରୁଡ଼ ମୂର୍ତ୍ତି ଠିକ୍ ସଦର ଦରଜା ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ବସାହୋଇଚି, ଯେପରି ଶିବମନ୍ଦିର ଆଗରେ ବୃଷଭ ମୂର୍ତ୍ତି । ମନ୍ଦିର ଭିତର ଗୋଟିଏ ଖଣିପରି । ପିତଳର ପାହାଚ— ଖଣିର କାନ୍ଥରେ ନାନା ପ୍ରକାର ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ଦେବଦେବୀମାନଙ୍କର । ମଝିରେ ବେଦୀପରି ହୋଇଚି, ବେଦୀ ଉପରେ ପିତଳର ବଡ଼ ଫୁଲଟିଏ, ତା' ଆଗକୁ ଅବଖୁରାମୁହଁ ପରିମାଣର ଗୋଟିଏ ଗାତ, ସେଥିରେ ପାଦୁକପାଣି ଭରି ରହିଚି । ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣାଯାଏ ସେ ଗାତରେ ଯେତେ ପାଣି ଭର୍ତ୍ତି କଲେ ବା ଗାତରୁ ଯେତେ ପାଦୁକ ସରିଲେ ମଧ୍ୟ ଗର୍ତ୍ତସ୍ଥ ଜଳ ପରିମାଣରେ କେବେହେଲେ ହ୍ରାସ ବା ବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ । ଗୁହ୍ୟେଶ୍ୱରୀଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ପାଇବାକୁ

ହେଲେ ବେଦୀ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ କରି ପାଦୁକ ପାଇବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ଅର୍ଥ ଦେଇ ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ପାରିବା ଭଳି ହିନ୍ଦୀ ଏଠିକା ପଣ୍ଡାମାନେ ହାସଲ କରିଚନ୍ତି, ଠିକ୍ ପୁରୀ ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ବଙ୍ଗଳା ଓ ହିନ୍ଦୀ ପରି । ମନ୍ଦିର ଓ ଭକ୍ତି ଅନୁଷ୍ଠାନର ପାଖେ ପାଖେ ଏଇ ପୌରୋହିତ୍ୟ ବା ପଣ୍ଡାଗିରି ବୋଧହୁଏ ଆଦିଯୁଗର ସେଇ ବ୍ରାହ୍ମଣପ୍ରଧାନ ଯୁଗରୁ ରହି ଆସିଚି;— ଅଜ୍ଞାନ ଓ ଧର୍ମଭୀରୁ ଅବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଭ୍ୟାସଗତ ଭାବରେ ଦେବତାର ଦ୍ୱାରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବାକୁ ଏଇ ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଆସିଚି । ସତେ ଯେପରି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏ ଦେଶରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସହଚର୍ଯ୍ୟାର ଅନୁମତିପତ୍ର ହୋଇ ରହିଚି । ସରଳ, ସହଜ ଅଥଚ ସବଳ ଭକ୍ତିର ମାର୍ଗ ଏଇ ପରମୁଖାପେକ୍ଷିତାର କଳଙ୍କ ଲାଗି କାଳକ୍ରମେ ଦୁର୍ବଳ ଓ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇ ପଡ଼ିଚି ।

ଝରଣା ପାରି ହୋଇ ଗ୍ରାମ୍ୟରାସ୍ତାରେ ଦୁଇ ଫର୍ଲଂ ବାଟ ଗଲାପରେ ବୌଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତି ଖାସ୍ତି । ଏଠି ମଧ୍ୟ ଏକ ବିରାଟ ବୌଦ୍ଧ ସ୍ତୂପ ରହିଚି । କିନ୍ତୁ ସ୍ତୂପର ଚାରିପାଖରେ ନାନା ପ୍ରକାର ହିନ୍ଦୁ ଦେବଦେବୀ ଓ ତାନ୍ତ୍ରିକ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ସ୍ତୂପ ବେଢ଼ାର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଥିବା ଗଣେଶଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିଟି ସିନ୍ଦୂରରେ ବୁଡ଼ି ରହିଚି । ବେଢ଼ାର ଚାରିପାଖରେ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ ସ୍ତୂପ ପରି ପିତଳ ଗୋଲକମାନଙ୍କ ଉପରେ ବୌଦ୍ଧମନ୍ତ୍ରମାନ ଲେଖା ହୋଇଛି । ଏଇ ସ୍ତୂପ ପାଖରେ ରାସ୍ତାର ଆରକଡ଼କୁ ପିତଳ କୁମ୍ଭ ଲଗା ତିବ୍ବତୀ ଢଙ୍ଗର ଗୋଟିଏ ଘର ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା ।

ଖାସ୍ତି ସ୍ତୂପର ନିର୍ମାଣ ପଛରେ ଏକ ମଜାଦାର ଇତିହାସ କଥା ଅଛି । ନେୱାରୀ ଭାଷାରେ 'ଖା' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କୁକୁଡ଼ା, 'ଖାସ୍ତି' ଅର୍ଥ 'କୁକୁଡ଼ା ଯେଉଁଠି ବସିଥିଲା' । କିମ୍ବଦନ୍ତୀରୁ ଜଣାଯାଏ ଉଜ୍ଜୟିନୀର ଅରିଗଞ୍ଜନ ବୀର ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ନେପାଳକୁ ନିଜ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ରାଜ୍ୟଜୟ କରି ସାରି ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନର ନିଦର୍ଶନ ରୂପେ ସେ ଏଠାରେ ଏକ ଜଳାଧାର ବା ଉତ୍ସ ତିଆରି କରିବାର ଇଚ୍ଛା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ଉତ୍ସର ନିର୍ମାଣ ଶେଷ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ଜଳର ଉତ୍ସରଣ ହେଲା ନାହିଁ । ମହାରାଜ ବଡ଼ ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ିଲେ । ପଣ୍ଡିତସଭା ବସି ସର୍ବବାଦୀମତରେ ସ୍ଥିର କରାଗଲା ଯେ କୌଣସି ଦୁଷ୍ଟଗ୍ରହ ନିଶ୍ଚୟ ଜଳାଧାରର ମୁଖକୁ ବନ୍ଦ କରି ରଖୁଚି । ବତ୍ରିଶ ଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ କୌଣସି ପୁରୁଷକୁ ଜଳାଧାର ଆଗରେ ବଳି ଦିଆଯାଇ ପାରିଲେ ଦୁଷ୍ଟଗ୍ରହର ଶାନ୍ତି ହୋଇପାରିବ । କିନ୍ତୁ ଦେଖାଗଲା ସ୍ୱୟଂ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ଓ ଯୁବରାଜଙ୍କ ଛଡ଼ା ବତ୍ରିଶଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ ଆଉ କେହି ନାହାନ୍ତି । ରାଜା ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ ଯେ ନିଜେ ନିଜକୁ ବଳି ଦେଇ ତାଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବେ । ଏଇ କଥା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି ସେ ପୁଅକୁ ଡାକି କହିଲେ ଯେ ଜଳାଧାର ମୁହଁରେ ଗୋଟାଏ ରାକ୍ଷସ ଆସି ଶୋଇ ରହୁଥିବାରୁ ଜଳାଧାର ବନ୍ଦ ରହୁଚି, ତେଣୁ ରାତିରେ ଯାଇ ସେଇ ରାକ୍ଷସକୁ ହତ୍ୟା

କରିବାକୁ ହେବ । ଏଇ ହତ୍ୟାର ପୁଣ୍ୟଭାର ପୁତ୍ର ଉପରେ ରହିଲା । ଏଣେ ରାଜା ଅତି ଗୋପନରେ ଯାଇ ରାତିରେ ଜଳାଧାର ମୁଖରେ ଶୋଇ ରହିଲେ । ରାଜପୁତ୍ର ରାକ୍ଷସକୁ ମାରିବା ପାଇଁ ସ୍ଥିରନିଶ୍ଚିତ ହୋଇ ଅଜ୍ଞାନରେ ନିଜର ପିତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । ପଣ୍ଡିତ

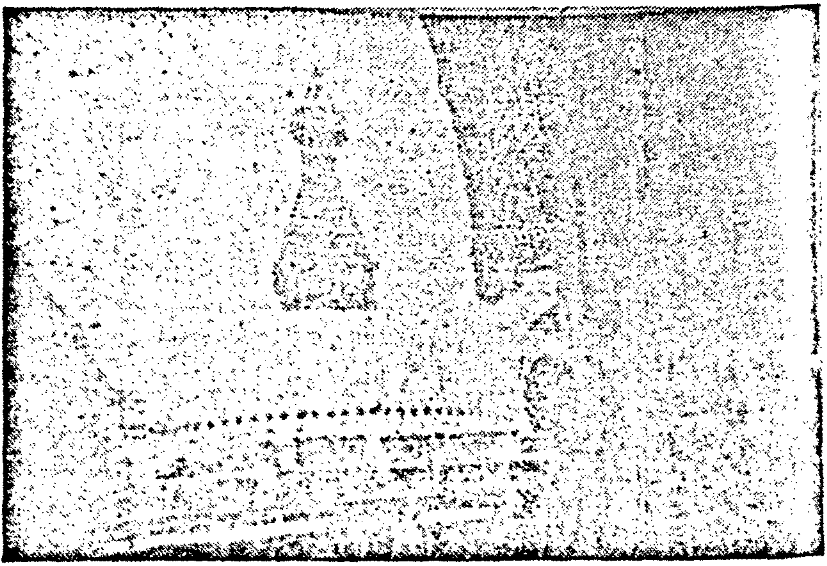

ଖାସ୍ତି — କାଠମାଣ୍ଡୁ

ସଭାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଅନୁସାରେ ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଜଳାଧାରରୁ ଜଳ ନିଃସୃତ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ପିତୃହତ୍ୟାର କଳଙ୍କରେ କଳଙ୍କିତ ରାଜପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖି ଜଳଧାରା ପୁଣି ଫେରିଗଲା । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଜଳଧାରାର ମୁଖ ସେଇପରି ପଛକୁ ରହିଚି । ରାଜପୁତ୍ର ପିତୃହତ୍ୟାର ପାପରେ କ୍ଷୁବ୍ଧ ଓ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇ ବଜ୍ର ଯୋଗିନୀଙ୍କ ଆଗରେ ଯାଇ ତପସ୍ୟା କଲେ । କାଠମଣ୍ଡୁଠାରୁ ଆଠମାଇଲ ଦୂରରେ ଏଇ ବଜ୍ରଯୋଗିନୀ ମନ୍ଦିର ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଚି । ବରଷ ବରଷର ଅନୁତାପ ଓ କଠୋର ତପଃଶୁଦ୍ଧି ପରେ ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲେ ଓ ପାପର ସମ୍ମାର୍ଜନ ପାଇଁ ଏକ ସ୍ତୂପ ତୋଳାଇବାକୁ ଆଜ୍ଞା କଲେ । ଦେବୀମନ୍ଦିରଠାରୁ ଗୋଟିଏ କୁକୁଡ଼ା ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯେଉଁଠି ଯାଇ ବସିବ, ସେଇଠି ସ୍ତୂପ ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ଦେବୀଙ୍କର ଆଦେଶ ଥିଲା । ଦେବୀନିର୍ଦ୍ଦେଶ କ୍ରମେ ଦୈବୀ କୁକୁଡ଼ା ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯାଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖାସ୍ତି ସ୍ତୂପ ଯେଉଁଠି ଅଛି, ସେଇଠି ଯାଇ ବସିଲା । ସେଇ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ତୂପ ତୋଳାଇବାର କଥା । କିନ୍ତୁ ଏଣେ ରାଜ୍ୟରେ ପିତୃହତ୍ୟାର କଳୁଷ ଲାଗିଥିବା ହେତୁ ବାରବର୍ଷ ଅବଧି ଅନାବୃଷ୍ଟି ପଡ଼ି କେଉଁଠି ହେଲେ ବିନ୍ଦୁଏ ଜଳ ନ ଥିଲା । ସ୍ତୂପ

ତୋଳାଇବାକୁ କୁଆଡୁ ପାଣି ଆସିବ ? ରାତିରେ ଥାନ ଥାନ ଲୁଗା ଖୋଲା ପଡ଼ିଆରେ ବିଛାଇ ରଖାହେଲା । ପରଦିନ ପ୍ରଭାତରେ ସେଇ ଶିଶିରସିକ୍ତ ଲୁଗାକୁ ଚିପୁଡ଼ି, ପାଣି ବାହାର କରି ସେଇ ପାଣିରେ ସ୍ତୂପର ନିର୍ମାଣକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଏଇପରି ଭାବରେ ସ୍ତୂପ ତୋଳା ହେଲା ଓ ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେଲା । ଏହାକୁ ସତ୍ୟମୂଳକ ଇତିହାସରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ, ଆଜିଯାଏ ଏହିପରି ଜନଶ୍ରୁତିଟି ରହିଆସିଚି ।

ନେପାଳର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦିର ଓ ପୁରାଣ କୀର୍ତ୍ତିପଞ୍ଜରେ ଏଇପରି ଅତି କୌତୁକପୂର୍ଣ୍ଣ ଇତିହାସମାନ ରହିଚି । ସେସବୁ ନେପାଳର 'ବଂଶାବଳୀ' ପୋଥିରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ଅଛି । ଏ ପୋଥିଟି ଅତି ଦୁର୍ଲଭ ଓ ରାଜ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ କେତେଜଣଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯାଗାରେ ଏ ପୋଥି ପାଇବା ଅସମ୍ଭବ । 'ବଂଶାବଳୀ'କୁ ନେପାଳର ମାଦଳାପାଞ୍ଜି କୁହାଯାଇପାରେ ।

ତା' ଆରଦିନ ଦିନ ଗୋଟାକ ବେଳେ ଇତିହାସବହୁଳ ପୁରାତନ ପାଟନ୍ ସହର ଦେଖିଯିବାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଥିଲା । ମଧ୍ୟାହ୍ନ ବିଶ୍ରାମ ପରେ ଠିକ୍ ସମୟରେ ସମସ୍ତେ ବାହାରି ପଡ଼ିଲୁ । ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ମାଇଲ ବାଟ ଚାଲିକରି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଗୋଟାଏ କହିରେ ପଡ଼ିଥିଲି ପାଟନ୍ ସହରରେ ପ୍ରାୟ ୬୫୦ଟି ବୌଦ୍ଧଚୈତ୍ୟ ରହିଚି । ଅଢ଼େଇଟା ବେଳେ ସେଠି ପହଞ୍ଚି ସିଧା ଆମେ ନେପାଳ ସରକାରଙ୍କର ଚିଡ଼ିଆଖାନା ଦେଖିବାକୁ ଗଲୁ । ନାନା କଦର୍ଯ୍ୟ ଗଳି ଓ ଆବର୍ଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ବସ୍ତି ଭିତରେ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଘର-ଗୁଡ଼ାକ ନିହାତି ମଇଳା, ରାସ୍ତାକଡ଼ରେ ପଙ୍କପୂର୍ଣ୍ଣ ନର୍ଦ୍ଦମା ଭିତରେ ଘୁଷୁରିପଲ ଲୋଟୁଚନ୍ତି । ଘର ଆଗରେ ମଇଁଷି ଓ ଘୁଷୁରିର ହାଡ଼ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ପଡ଼ିଚି । ବୋଧହୁଏ ଏଇଟା କାଠମଣ୍ଡୁର ମେହେନ୍ତର ବସ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ସଭ୍ୟ ମଣିଷ ପାଇଁ ରାସ୍ତା, ଘାଟ ଓ ନର୍ଦ୍ଦମା ଶୁଚି କରି ରଖନ୍ତି, ଏ ଯୁଗର ସଭ୍ୟ ମଣିଷ ସେମାନଙ୍କୁ ଅସଭ୍ୟ ଓ ହୀନ କରି ରଖିବାରେ ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ ପାଏ । ଆମ ସମାଜର ବାହ୍ୟ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା ତଳେ ଏଇ ମେହେନ୍ତରମାନଙ୍କ ପରି କେତେ କେତେ ହୀନ, ଅଖ୍ୟାତ ଏବଂ ଅବହେଳିତ ଲୋକଙ୍କର ଅଭିଯୋଗହୀନ ଶ୍ରମ, ସ୍ୱେଦ ଓ ରକ୍ତଦିଆ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ପରିଶ୍ରମ ଯେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ରହିଚି, ସେଇକଥା ଭାବିଲେ, ଏଇ ସଭ୍ୟ ସମାଜର ଉଲଗ୍ନ ରୂପକୁ ପଦାରେ ପକାଇଦେବାକୁ ମନ ହିଂସ୍ର ହୋଇ ଉଠେ । ନିଜର ଜୀବନକୁ କ୍ଷୁଦ୍ରରୁ କ୍ଷୁଦ୍ରତର କରି ସେମାନେ ଖାଲି ଖଟୁଚନ୍ତି, କାରଣ ଖଟିବା ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସେମାନଙ୍କର ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ; ଆଉ ଆମେ ସେଇ ଖଟଣୀର ଫଳ ଉପଭୋଗ କରୁଚୁ ଆମର ଯାନବାହନ, ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦ, ଅଯସ ଓ ଅମୋଦ ଭିତର ଦେଇ । ଆଜିକାର ଏଇ ସମାଜରେ ଆମର ସୌଖୀନ ଶିକ୍ଷା, ଅଳସ କବିତ୍ୱ ଓ ସହରବାସର ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ସବୁ ଚଳୁଚି, କାରଣ

ଜୀବନର ସମସ୍ତ ସୁଖ ଓ ଆରାମ ବିଷୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଜ୍ଞ ରହି ଆମ ପାଇଁ ହଜାର ହଜାର ଅଜ୍ଞାତ ନରନାରୀ ମାଟି ତାଡୁଚନ୍ତି, ବୋଝ ବୋହୁଚନ୍ତି ଆଉ କଳ ଚଳାଉଛନ୍ତି । ସେଇ ବିରାଟ ଜାତିର ଅଶିକ୍ଷାଜନିତ ତ୍ୟାଗରୁ ଆମର ଏ ଅଳସ ସମ୍ଭୋଗର ଉତ୍ପତ୍ତି ।

ନେପାଳୀ ଆଠପଇସା ଟିକେଟ କିଣି ନେପାଳୀ ଚିଡ଼ିଆଖାନା ଭିତରକୁ ଗଲୁ । ଅତି ଛୋଟ ଚିଡ଼ିଆଖାନାଟି, ଅନେକ ପିଞ୍ଜରା ଖାଲି ପଡ଼ିଚି, ଅନେକ ଜନ୍ତୁ ମରି ଉଡ଼ି ଗଲେଣି । ଗଣ୍ଡାର, ବାଘ, ସିଂହ, ଓପେକ୍ଷୀ ଏବଂ ମାନସସରୋବର ଅଞ୍ଚଳର କେତେ ରକମର ଚଢ଼େଇ ଏଠି ପ୍ରଧାନ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ବିଷୟ ।

ପାଟନ୍‌ର ମନ୍ଦିର ସଂଖ୍ୟା କାଠମଣ୍ଡୁଠାରୁ ଅନେକ ବେଶୀ । ଆଧୁନିକ ଅଟ୍ଟାଳିକା, ସହର ବଜାର, କଚେରୀ ଓ କାରବାର ହେତୁ କାଠମଣ୍ଡୁ ସହରର ରୂପ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଆଧୁନିକ ହୋଇ ଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ପାଟନ୍ ଆଜିସୁଦ୍ଧା ତା'ର ପୁରାଣତ୍ୱ ବଜାୟ ରଖିଚି । ସମସ୍ତ ସହରର ଗଳି ଓ ରାସ୍ତା ଖାଲି ମନ୍ଦିର ଓ ସ୍ତୂପରେ ଭରି ରହିଚି । ଯେଉଁଆଡ଼େ ଆଖି ପଡ଼ିବ, ଖାଲି ମନ୍ଦିରଚୂଡ଼ା ଓ କାଠପିତଳର କାରୁକାମ । ସାଧାରଣ ବସତି ଘର ଏବଂ ଦୋକାନମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଅଦ୍ଭୁତ କାଠକାମମାନ ରହିଚି । ଗଛଲତା, ନରନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ନାନା ପ୍ରକାର ମଣ୍ଡନରେ ଘରର ଦରଜା ଓ ଝରକାସବୁ ପୂରି ରହିଚି । ଏଇ ସହରରେ କୀର୍ତ୍ତିପ୍ରବର ମଲ୍ଲରାଜାଙ୍କର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ତାଙ୍କର ନଅର ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଚି । ସିଂହଦରଜାଟି ପିତଳର ସୂକ୍ଷ୍ମକାମରେ ଝଲମଲ କରୁଚି । ପ୍ରାସାଦର କୌଣସି ଝରକା ବା ଦରଜା ବା ଚୌକାଠ କାଠ କାରିଗରର ନିପୁଣ ନିହାଣମୁନକୁ ଏଡ଼ାଇ ପାରିନାହିଁ । ଠିକ୍ ଦୁଆର ସାମନାରେ ବିରାଟ ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ମଲ୍ଲ ରାଜାଙ୍କର ସୁଦୃଶ୍ୟ ପିତଳ ମୂର୍ତ୍ତି । ତା'ର ଚାରିପାଖରେ ଛୋଟ ବଡ଼ ହୋଇ ପ୍ରାୟ ପଚାଶଟି ମନ୍ଦିର ଘେରି ରହିଚି । କାରୁକଳାରେ କେହି କାହାରିକୁ ବଳେଇ ଯାଇନାହିଁ, ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଚୀନ ନେପାଳର ଶିଳ୍ପ ଚାତୁରୀର ପରିଚୟ ଦେଉଚି ।

ସବୁଠୁଁ ଅପୂର୍ବ, ସବୁଠୁଁ ସୁନ୍ଦର ହେଉଚି ପ୍ରାସାଦଫାଟକର ସନ୍ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କୃଷ୍ଣ ମନ୍ଦିର । ପଥର ଉପରେ ନେପାଳୀ କାରିଗର ଏଇଠି ତାର ଭାସ୍କର ବିଦ୍ୟାର ପରାକାଷ୍ଠା ଦେଖାଇ ଯାଇଚି । ମନ୍ଦିରଟି ପୂରାପୂରି ପଥରରେ ତିଆରି, ଏହାର ଗଠନଶୈଳୀ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମନ୍ଦିରଠାରୁ ଏକବାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥିତ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ଦିରଚୂଡ଼ାକୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଚୂଡ଼ା ଚାରିପାଖରେ ଘେରି ରହି ମନ୍ଦିରଟିକୁ ରଥାକୃତି କରି ଦେଇଚି । ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରକେ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ଅନ୍ୟତମ ଶିଳ୍ପସମ୍ପନ୍ନ ରାଜାରାଣୀ ମନ୍ଦିରଟି ମନେ ପଡ଼ି ଯାଉଚି । ମନ୍ଦିର ଆଗରେ ସମୁଚ୍ଚ ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ପିତଳର ଗରୁଡ଼ମୂର୍ତ୍ତି । ଏଠି ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦିର ଉପରେ ପିତଳର ଚୂଡ଼ା, ଚୂଡ଼ା ଉପରେ ପିତଳର ଧ୍ୱଜା । ଉପରକୁ ଯିବାର ବାଟ ମଧ୍ୟ ରହିଚି । ଉପରେ କୃଷ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜା ପାଉଚି । ଦରଜାରେ ନାନାବିଧ ସୁନ୍ଦର

ପିତଳ କାମସବୁ ହୋଇଛି । ପଥର ଉପରେ ଜୀବନ ଦେଲା ପରି ଗଛଲତା, ରାସ୍ତାଘର ଏବଂ ନାନାଦି ଦେବଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତିରେ ସମସ୍ତ ମନ୍ଦିରଟି ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଅନେକ ଚିତ୍ର କୋଣାର୍କ ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ସ୍ଥାପତ୍ୟକୁ ବଳି ପଡ଼ିଛି । ମନ୍ଦିରର ଉପର ଥାକରେ ପାଣ୍ଡବ ଜନ୍ମଠାରୁ ସ୍ୱର୍ଗାରୋହଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶତାଧିକ ଚିତ୍ରରେ ସମସ୍ତ ମହାଭାରତର କାହାଣୀକୁ ପଥର ଉପରେ ଖୋଦା ଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଚିତ୍ରର ତଳେ ଦୃଶ୍ୟର ପରିଚୟ ଦିଆ ଯାଇଛି । କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରର ସମରଦୃଶ୍ୟମାନ ସବୁଠାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ, ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଓ

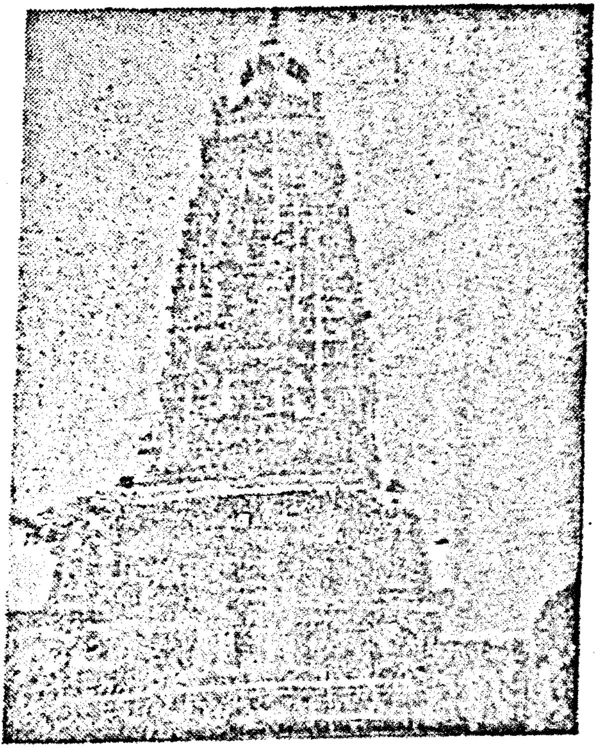

ମହାବୌଦ୍ଧ, ପାଟନ୍

ମନୋମୁଗ୍ଧକାରୀ ହୋଇଛି । ପଥରର ଶିଳ୍ପ ଭିତର ଦେଇ ସେହି ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ସତେ ଅବା ଅତୀତ ମହାଭାରତ ଯୁଗର ସମସ୍ତ କଥା କହିଯାଉଛନ୍ତି । ମନ୍ଦିରର ଢାଞ୍ଚରେ ଦଶଅବତାର ରୂପ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ତଳ ଥାକରେ ସେହିପରି ନିଖୁଣ ଭାବରେ ରାମାୟଣର ଘଟଣାବଳୀ ଖୋଦିତ ରହିଛି । ମହାଭାରତର ଚିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ପରି ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଅତି ଜୀବନ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଆଜି ମଣିଷ ସମୟକୁ ଜୟ

କରିଛି ବୋଲି ଅନେକ କହନ୍ତି । ତଥାପି ନିଜର ପରିବାର ସହିତ କିଯତ୍କାଳ ନିଶ୍ଚିତରେ ଆମୋଦ ଆହ୍ଲାଦ କରିବାକୁ, ନିଜର ଅଡ଼ିଶାପଡ଼ିଶା ସଙ୍ଗେ ଘନିଷ୍ଠଭାବେ ପରିଚିତ ହେବାକୁ, ପ୍ରାଣଖୋଲି ପ୍ରକୃତିର ବିରାଟ ଓ ବିଭବମୟ ଶୋଭା ଭିତରେ ନିଜର ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ନିମଜ୍ଜିତ କରି ରଖିବାକୁ ଏକାଳର ମଣିଷକୁ ଘଡ଼ିଏ ସୁଦ୍ଧା ଅବସର ମିଳୁନାହିଁ । ମଣିଷର ଆବିଷ୍କୃତ ମେସିନ୍ ସାଙ୍ଗରେ ତା'ର ସବୁ ସମୟ, ସବୁ ଛୁଟି ଯେପରି ବିଜୁଳୀ ବେଗରେ ଦଉଡ଼ି ପଳାଉଛି; ଅବକାଶ ଅଭାବରୁ ଆନନ୍ଦ ଓ ଉପଭୋଗର ସକଳ ପୁଞ୍ଜି ଶିଥିଳ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଛି । କଚେରୀ, କାରଖାନା ଓ କୋଟି କାରବାରର ହାଟ ସତେ ଯେପରି ମଣିଷର ସମସ୍ତ ଅବସରକୁ ଚୋରାଇ ନେଇ ଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ବିଜ୍ଞାନପୂର୍ବ ସେଇ ଅତୀତ ଯୁଗରେ ପଥର, କାଠ ଓ ପିତଳ ନେଇ ଶିଳ୍ପ ନୈପୁଣ୍ୟର ଏ ଚାତୁରୀ ଖେଳିବାକୁ ସେକାଳର ରାଜା ଓ ପ୍ରଜାକୁ କିପରି ଯେ ଏତେ ଅବସର ମିଳୁଥିଲା, ସେକଥା ଭାବିଲେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ନିକମା ପରି ନିହାଣ ବାଡ଼େଇବା ଛଡ଼ା ସେ ଯୁଗର ଲୋକର କଣ କୌଣସି ବଡ଼ ଆଶା ନ ଥିଲା ? ପଥର ଦେବତା ଗଢ଼ାଇବା ଛଡ଼ା ରାଜ୍ୟର ରାଜସ୍ୱ ବ୍ୟୟ କରିବାର ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥା କଣ ସେ ରାଜା ଜାଣି ନ ଥିଲା ? ଏ ଯୁଗର ବିଦ୍ରୋହ ଓ ବିଗ୍ରହ, ଅସ୍ୱସ୍ତି ଓ ଅଶାନ୍ତି କଣ ସେଦିନର ପ୍ରଜା ଶିଖି ନ ଥିଲା ? କେବଳ ପଥର ଉପରେ ନିଜର ମନ, ଧ୍ୟାନ ଓ ଧୀଶକ୍ତି ଅଜାଡ଼ି ଦେଇ ନିଜର ଅତୁଳନୀୟ କୀର୍ତ୍ତିକୁ ମହାକାଳର କ୍ଷୟମୁଖକୁ ସମର୍ପି ଦେବାରେ ସେ ଯୁଗର ଭାବନାଶୀଳ ମନ କି ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲା କେଜାଣି ?

ପାଟନ୍ ସହରର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ବିଷୟ ହେଉଛି ମହାବୌଦ୍ଧ ମନ୍ଦିର । ଏହି ମନ୍ଦିରଟି ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ।

ପାଟନ୍‌ର ରାସ୍ତାରେ ବଡ଼ ମତ୍ସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ରଥ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ବହିରେ ପଢ଼ିଥିଲି କୌଣସି ବୌଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କର ସ୍ମୃତିରୂପେ ମତ୍ସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ତୋଳା ଯାଇଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ବୌଦ୍ଧ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଖାଣ୍ଟି ହିନ୍ଦୁ ଦେବତା ପାଲଟି ଗଲେଣି । ମନ୍ଦିରରୁ ବାହାରି ରଥ ଉପରେ ଚଢ଼ି ମାସେ କାଳ ସେ ସହରଯାକ ବୁଲନ୍ତି । ଯେଉଁ ଛକରେ ଯେତେବେଳେ ଅଟକନ୍ତି, ସେଇଠି ତାଙ୍କୁ ନେଇ ମେଳା, ମଉଛବ, ପୂଜା ଓ ଭୋଗରାଗ ହୁଏ । ରଥଟା ଦେଖିବାକୁ ଗୋଟାଏ ଡେଙ୍ଗା ପାଲଭୂତ ପରି । ମୋଟା ମୋଟା ଶୃଙ୍ଖଳା ଲତାରେ ରଥଟକ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି — ଏବଂ ରଥ ଉପରେ ବଡ଼ ମତ୍ସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କର ଲାଲ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରାଯାଇଛି । ରଥ ଉପରେ ପାଳ ଓ କାଠ ଆଦି ବନ୍ଧାହୋଇ ରଥର ଚୂଡ଼ା ସିଧାସଳଖ ହୋଇ ଉପରକୁ ଉଠିଯାଇଛି । ରଥ ଆଗରେ ସର୍ପଭକ୍ଷୀ ଗରୁଡ଼ର ପିତଳ ମୂର୍ତ୍ତି । ରଥ ଦେହରେ ଦେବତାଙ୍କ ଚାରିପାଖରେ

ମଧ୍ୟ ପିତଳର ନାନା ସାଜସଜ୍ଜା କରାଯାଇଛି ।

ସଞ୍ଜ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା – ଦୂରର କାଠମଣ୍ଡୁ ସହରର ଆଲୋକମାଳା ଜଳି ଉଠିଲା । ପୁରାତନ ପାଟନ୍‌ର ସ୍ମୃତି ସେତେବେଳେ ମନ ଭିତରେ ଜମାଟ ବାନ୍ଧି ରହିଚି ।

ମତ୍ସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ରଥ

ସହରର ରାସ୍ତା, ଯାନବାହନ ଓ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ କେତେ ପଛରେ ପକାଇ ମନ ଚାଲି ଯାଉଥିଲା ମଲ୍ଲବଂଶର ସେଇ ପୁରାତନ ଇତିହାସକାଳକୁ, ଯେତେବେଳେ ଖଡ୍‌ଗଖେଳ ଓ ଦେଉଳତୋଳା ରାଜଗୌରବର ଏକମାତ୍ର ମାନଦଣ୍ଡ ଥିଲା । ପଥର ଉପରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂଚୀମୁନରେ କମ କାଟି ଯେଉଁ କାରିଗର ସେଦିନ ମନ୍ଦିର କବାଟରେ ଜୀବନସଭା ରଚନା କରିପାରୁଥିଲା, ସେ ଆଜି ହୁଏତ ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି ପାହାଡ଼ରୁ କାଠବୋଝ ବୋହି ପେଟ ପୋଷୁଚି, ବାବୁମାନଙ୍କର ମୋଟିଆ ହୋଇ ସାରା ଜୀବନ କଟାଇ ଦେଉଛି । ତା'ର ସେଇ ନିର୍ମାଣବିଦ୍ୟା, ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି, ସେ ସ୍ୱାଧୀନଚିନ୍ତାର ଅଶେଷ

ଅବସର କେଉଁଦିନୁ ଇତି ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ଆଉ ସେଦିନ ଯେଉଁ ରାଜା ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ପେଟପୂରା ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ଚରବାରୀ ଓ ଦେବପୂଜା ଭିତରେ ନିଜ ବଂଶମର୍ଯ୍ୟାଦାର ସ୍ମୃତିରେଖା ଆଜି ଭବିଷ୍ୟତ ଲାଗି ରଖିଦେଇ ଯାଉଥିଲା, ତା'ରି ବଂଶଧର ଆଜି ବ୍ରିଟିଶ୍ ରାଜଛତ୍ରର କୃପାଭିକ୍ଷୁ ସ୍ତାବକ ହୋଇଛି, ନିଜର ପୁରାତନ ବଂଶର ଭଗ୍ନାବଶିଷ୍ଟ ସ୍ମୃତି ଭିତରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇ ବସି ଅତୀତର ଗୌରବରେ ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରିବାର ହୀନ ପ୍ରୟାସ କରୁଛି । ସେ ଯୁଗର ବିଜୟାଭିଳାଷୀ ରାଣା ଆଜି ନେପାଳୀ କୁଲି, ନେପାଳୀ ଦରିଦ୍ର ଓ ନେପାଳୀ ଅଶିକ୍ଷିତର ମାଲିକ ବୋଲାଇ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ପାଉଛି । କାଠମଣ୍ଡୁର ମଇଳା ରାସ୍ତା ଉପରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚକିତ କରି ଯେତେବେଳେ ତା'ର ମଟର ଚାଲି ଯାଉଛି, ସେତେବେଳେ ଆଜିକାର ରାଣା ଖୁବ୍ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ନେପାଳୀ ପ୍ରଜାଠୁଁ ସେ ଅନେକ ଦୂରକୁ ଚାଲିଯାଇଛି । ସମାଜ, ଜୀବନନିର୍ବାହ ଓ ଲୋକାଚାରକ୍ଷେତ୍ରରେ ବୃହତ୍ ବ୍ୟବଧାନମାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନେପାଳୀ ଜାତି ଭିତରେ ନାନା ଭେଦବିଭେଦର ପାଚେରୀ ଠିଆ ହୋଇ ଗଲାଣି, ଗରିବର ଭଙ୍ଗା ଖପର ଘରକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖି ନଷ୍ଟଗୌରବ ରାଣାର ସାହେବୀ ବଙ୍ଗଳା ତିଆରି ହେଲାଣି, ତେବେ ନେପାଳୀ ଜାତିର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅଛି କେଉଁଠି ? ରାଣା ସମସେର ଓ ନେପାଳର ମୋଟ ବୁହା କୁଲିକୁ ଏକ ଜାତିର ଖୁଆଡ଼ରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିବା ପକ୍ଷରେ ଆଉ କି ଯୁକ୍ତି ଅଛି ? ମନୁବିଧାନର ସମାଜ ଆଜି ଲକ୍ଷ୍ମୀର ବିଧାନରେ ଚଳିଲାଣି, ସେଥିଲାଗି ସବୁଜାତିର ଜାତିତ୍ୱ କେଉଁଦିନରୁ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲାଣି । ଆଜି ଭାରତୀୟ, ବଙ୍ଗଦେଶୀ, ଉତ୍କଳୀ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଏକ କଳ୍ପନାମୂଳକ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଅବନତ ହୋଇ ସାରିଲାଣି । ଡାର୍‌ଉଇନ୍‌ଙ୍କର 'ବୀରଭୋଗ୍ୟା ବସୁନ୍ଧରା' (Survival of the fittest) ନୀତି ଦ୍ୱାରା ସମାଜ କଳୁଷିତ ହୋଇଛି, ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଛି; ଜାତି, ଧର୍ମ ଓ ଦେଶର ଏକତ୍ୱ ଖିନ୍ନ କରି କ୍ଷମତାଲୋଭୀ ମଣିଷ ଭିତରେ ଛକାପଂଝା ଖେଳ ଲାଗିଛି, ଜୀବନର ଯାବତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆତ୍ମବୃଦ୍ଧି ଓ ଆତ୍ମପୂଜା ହିଁ ମୂଲ୍ୟନିରୂପଣର ଏକମାତ୍ର ମାନଦଣ୍ଡ ହୋଇଛି । ବାରଣହକୁ ବେଖାତିର କରି ଏକହିଁ ତା'ର ଆପଣା ବିପଣିଟି ପୁଷ୍ଟ କରିବାରେ ଲାଗିଛି ।

ରାତିର ପୂର୍ଣ୍ଣବିଶ୍ରାମ ପରେ ଶରୀର ପୁଣି ନବଶକ୍ତିରେ ଭରି ଉଠିଲା । ଖାଇସାରି ସମସ୍ତେ ନେପାଳର ଯାଦୁଘର ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲୁ । ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ସବୁକଥା ବୁଝାଇ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ସେଠି କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ ଥିଲା । ଯାଦୁଘରର ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତିରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା ଯେ ନେପାଳର ବୌଦ୍ଧକୀର୍ତ୍ତି ୩୦୦/୪୦୦ ବର୍ଷର ପୁରୁଣା । ନେପାଳର ମନ୍ଦିରମାନ ୧୧୦୦-୧୯୦୦ ଭିତରେ ବିଭିନ୍ନ କାଳରେ ତିଆରି ହୋଇଛି । ପୁରାତନ ଅସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ସାଜସଜ୍ଜା ଦେଖିବାକୁ ଅତି ଚମତ୍କାର ହୋଇଛି । ଖଣ୍ଡା, ବନ୍ଧୁକ, ତୋପ

ପ୍ରଭୃତି ସ୍ମୃତି ଦ୍ୱାରା ନେପାଳର ଐତିହାସିକ ବୀରମାନଙ୍କର ଜୀବନକଥା ଅତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଉଠୁଚି । ସେଇ ପୁରୁଣା ଯୁଗର ନେପାଳୀ ବର୍ମ, ଜଙ୍ଗୀ ପୋଷାକ ଓ ରଣବାଦ୍ୟମାନ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ସାଇଟା ହୋଇ ରହିଚି । ସେଇ ସାଜସଜ୍ଜା ଭିତରେ ଶିଖ, ଇଂରେଜ ଓ ତିବ୍ବତୀ ସେନା ସହିତ ନେପାଳର ଯୁଦ୍ଧର ବିବରଣୀ ଲେଖାହୋଇ ରହିଚି ।

କେଡ଼େ ଛୋଟ ଏଠିକାର ଆକାଶ । ଚାରିଆଡ଼ର ଘନସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚ ଖପର ଘର ସବୁ ଏଠାକାର ଆକାଶକୁ ଅତି ଛୋଟ କରି ପକାଇଚି । ଖାଲି କେତୋଟି ଜୁଳୁଜୁଳୁ ତାରା ଛଡ଼ା ଆକାଶର ଆଉ କୌଣସି କଥା ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ତାର ମହନୀୟତା, ତା'ର ପ୍ରଶାନ୍ତ ପରିବ୍ୟାପ୍ତି, ତା'ର ନିତିଦିନର ଅସ୍ତ ଓ ଉଦୟପର୍ବ – କୌଣସିଟି ପ୍ରାଣଭରି ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଏଠି ଏକାବେଳେକେ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼ିଚି ।

ପ'ରିଦିନ ମୋତେ କାଠମଣ୍ଡୁ ସହର ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେବ, ସେଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟ ରାହାଦାନୀ (Passport) ଚାହି । କାଠମଣ୍ଡୁକୁ ଆସିବାକୁ ଯେମିତି ବାରସେଣାରେ ପାଣି ଉଠାଇବାକୁ ପଡ଼େ, କାଠମଣ୍ଡୁରୁ ବାହାରକୁ ଯିବାକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବାରଟା ଅଫିସରେ ଦନ୍ଦଗଞ୍ଜ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଯାହାହେଉ, ତା' ଆରଦିନ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ପରେ ପରେ ପ୍ରାୟ ୧୧ଟା ବେଳେ ପୋଲିସଥାନାକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଭିତରକୁ ଯିବାର ହୁ' ନାହିଁ, ଆମେ ପୁଣି ଖଦଡ଼ଧାରୀ ମଦ୍ଧେଶୀ, ଆମକୁ ଭିତରକୁ ଛାଡୁଚି କିଏ ? ରାସ୍ତାଉପରୁ ଝରକାବାଟ ଦେଇ ସୁବ୍ବାଙ୍କୁ ଆମର ଗୁହାରି ଜଣାଇବାକୁ ହେଲା । ଆଇନସଜ୍ଜା ସୁବ୍ବାସାହେବ ଠୋ' କରି ନାହିଁ କରିଦେଲେ । ଆଦେଶ ହେଲା, ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବରେ ରାହାଦାନୀ ନେଇ କାଠମଣ୍ଡୁକୁ ଆସିଚୁ ବୋଲି କୌଣସି ସୁବ୍ବାଠାରୁ ପ୍ରତ୍ୟୟପତ୍ର ପାଇଲେ ଯାଇ ଆମକୁ ଓଲଟା ରାହାଦାନୀ ମିଳି ପାରିବ । ସାତଦିନ ହୋଇନାହିଁ ନେପାଳ ଆସିବା, ଯା ଭିତରେ ଆମକୁ କେଉଁ ସୁବ୍ବା ଚିହ୍ନିଚନ୍ତି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟୟପତ୍ର ଲେଖିଦେବେ । ନେପାଳର ଚୀଫ୍‌ସାହେବଙ୍କଠାରୁ ଆମେ କାଠମଣ୍ଡୁ ଆସିବାର ଅନୁମତିପତ୍ର ପାଇଥିଲୁ । ଜଣେ ଭଦ୍ରଲୋକଙ୍କର ଅଯାଚିତ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ. ଚୀଫ୍‌ସାହେବଙ୍କ ଅଫିସକୁ ଗଲୁ । ରାସ୍ତା ଦୁଇ ମାଇଲରୁ ଅଧିକ । ମହାରାଜାଧିରାଜ, ମହାରାଜ ଓ କେତେ ରାଣା ସମସେରଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାସାଦପାଚେରୀ ଅତିକ୍ରମ କରି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଦୁଇଟାବେଳେ ଅଫିସ୍‌ର ଜିମାଦାର ସୁବ୍ବାଙ୍କୁ ଆମର ଚିଠି ଦେଖାଇଲୁ । ତାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର କାହିଁକି ବଡ଼ ଖରାପ ଲାଗିଲା । ବିଦେଶୀ ଓ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ବୋଲି ଜାଣି ସୁଦ୍ଧା ବସିବାକୁ କହିବାର ଉଦାରତା ସେ ଦେଖାଇପାରିଲେ ନାହିଁ । କ'ଣ ସବୁ କାଗଜପତ୍ର ଲେଖାପଢ଼ି ହେଲା, ଚିଠି ଗଲା ଚୀଫ୍‌ସାହେବଙ୍କ ଇଜ୍‌ଲାସକୁ ଦସ୍ତଖତ୍ ହେବାପାଇଁ । ଆମକୁ ସାଢ଼େ ଚାରିଟାବେଳେ ଆସିବାକୁ କୁହାଗଲା । ଆମେ ଏବେ ଏଇ ମଝି ଦୁଇଘଣ୍ଟା ସମୟ କୋଉଠି ବସି କଟାଇବୁ ?

ମାଇଲିଏ ଦୂରରେ ନାଗାର୍ଜୁନ ପର୍ବତ; ସେଇଆଡ଼କୁ ଦେଖି ବାହାରିଲୁ । ଅନେକ ବିଲ ବଗିଚା ପାର ହେବା ପରେ ଛୋଟ ପର୍ବତଟିର ପାଦଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଯାଗାଟି ଅତି ରମଣୀୟ । କୁଣ୍ଡାକାର ଗୋଟିଏ ଜଳାଶୟ ଭିତରେ ନାଗପାଶରେ ବନ୍ଧାହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ନାରାୟଣଙ୍କର ବୃହତ୍ ପଥରମୂର୍ତ୍ତି ଖୁବ୍ ସୁଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଚି । କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭୂଷଣସଜ୍ଜା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଖୁବ୍ ଭଲ ଲାଗିଲା । ଆଖପାଖରେ ଆଉ କେତୋଟି ଛୋଟ ବଡ଼ କୁଣ୍ଡ ରହିଚି । ଏଣେତେଣେ କେତୋଟି ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଚି । ଗଛଛାଇତଳେ ଏ କୁଣ୍ଡର ସମାହାର ଦେଖି କେଦାରଗୌରୀ କୁଣ୍ଡ କଥା ସ୍ୱତଃ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେଠୁ ଓହ୍ଲାଇ ତଳକୁ ଆସିଲୁ ବାଇଶଧାରା ଦେଖିବାକୁ । ଗୋଟିଏ ପାଟେରୀରୁ ବାଇଶଟି ମୁହଁ ଦେଇ ପାଣି ପଡୁଚି । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଜଳନାଳୀ ଉପରେ ଦେବତାର ମୂର୍ତ୍ତି – ପ୍ରତ୍ୟେକ ନଳରେ କମକରା ମଗରମୁହଁ । ପର୍ବତ ଉପରେ ମହାରାଜାଙ୍କର ବଙ୍ଗଳା, ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ବେଳେ ବେଳେ ସେ ଏଠିକି ରହିବା ଲାଗି ଆସିନ୍ତି ।

ସାଢ଼େ ଚାରିଟା ବେଳେ ସେଠୁଁ ଆସି ଅଫିସରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ସାଢ଼େ ଚାରିଟା ଯାଇ ପାଞ୍ଚ, ସାଢ଼େ ପାଞ୍ଚ ହେଲା, ତଥାପି ମଞ୍ଜୁରୀ ପାଇ ଆମର ରାହାଦାନୀ ଫେରି ପାରିଲା ନାହିଁ । କାଲି ସକାଳେ ଯିବାକୁ ହେବ, ଯେକୌଣସି ମତେ ଆଜି ପାସ୍‌ପୋର୍ଟ ଚାହି । ଦପ୍ତର ବାହାରେ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ମନ ନେଇ ବସି ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଛ'ଟା ପରେ ଆମର କାଗଜ ଫେରିଲା, ତିନିଯାଗାରେ ଦସ୍ତଖତ୍ ଦେଇ ଆମେ ରାହାଦାନୀ ପାଇଲୁ । ଘରକୁ ଫେରୁ ଫେରୁ ଅନେକ ରାତି ହୋଇଗଲା । ରାସ୍ତାରେ ଆସିଲାବେଳେ ବାଟଖର୍ଚ୍ଚ ପାଇଁ କମ୍ପାନୀ ଟଙ୍କା ବଦଳାଇ ନେପାଳୀ ମୋହର ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ନେପାଳୀ ଅଫିସରଙ୍କ ପାଖରେ ଏଇ ହଇରାଣ ହେବାଟା ଅନେକ ଦିନ ମନେ ରହିଥିବ । ଘରନେପାଳୀ କୌଣସି ଜଣେ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେମାନେ ଏପରି ଆତ୍ମସଚେତ ଭାବେ ନିଜର ରଥ୍ୱବ ଦେଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ଯେ, ନବାଗତ ବିଦେଶୀର ମନ ପଳେଇଯିବାକୁ ଛଟପଟ କରେ । ନେପାଳ ଯାଇ ଥରେ ଏପରି ହଇରାଣ ହେଲେ ଆଉ ଥରେ ସେଠିକି ଯିବାକୁ ମନ ସହଜରେ ରାଜି ହୁଏନାହିଁ । କୌଣସି ବିଦେଶୀ କାଠମଣ୍ଡୁକୁ ନ ଆସନ୍ତୁ, ନେପାଳର ଜଉମୁଦ ରାଜ୍ୟରେ ବାହାରର ଖୋଲା ପବନ ନ ବାଜୁ, ବୋଧହୁଏ ସରକାରଙ୍କର ଏଇ ଇଚ୍ଛା । ପ୍ରକୃତରେ ନେପାଳୀ ଦପ୍ତରର ଏ ଉଦାସୀନ ବ୍ୟବହାର ଦେଖିଲେ ନେପାଳୀ ଗୃହସ୍ଥର ଅମାୟିକ ଅତିଥିପରାୟଣତାର କଳ୍ପନା କରିହୁଏ ନାହିଁ । ନେପାଳୀ ଘରର ସରଳ ଓ ସୁନ୍ଦର ପରିବେଶଟି ଏଇ ଦପ୍ତରୀ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାରରେ ସହଜରେ ଧରାପଡ଼େ ନାହିଁ ।

ମେ' ମାସ ଷୋଳତାରିଖ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । କାଠମଣ୍ଡୁ ସହରରେ ଯା' ଭିତରେ ଛ'ଟି ଦିନ କଟିଗଲାଣି । ଜୀବନର ଏଇ ପବିତ୍ରତମ ଦିନରେ ମୋତେ କାଠମଣ୍ଡୁ ଛାଡ଼ି

ଯିବାକୁ ହେବ । ଭୋର ତିନିଟା ବେଳେ ଯେତେବେଳେ ଜିନିଷପତ୍ର ସଜାଡ଼ିବାକୁ ଉଠିଲି, ମନ ଆଗରେ ଦୀର୍ଘ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷର ସ୍ମୃତି ଗୋଟିକ ପରେ ଗୋଟିଏ ଭାସିଯିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଅନନ୍ତ ସମୁଦ୍ର—ମାନସଚକ୍ଷୁରେ କେବଳ ତା'ର ଅସୀମ ନୀଳିମାଟି ଭାସି ଭାସି ଚାଲି ଯାଉଛି । ସାଗରତଳର ଅନିର୍ବଚନୀୟ ପ୍ରଶାନ୍ତି ହୃଦୟର ଅତଳରେ ହଠାତ୍ ଅନୁଭବ କଲି । ମନ ପୂରି ଉଠିଲା, ଆଜିର ଏ ସକାଳ ସାର୍ଥକ ହେଲା ।

ଛଅ ମାଇଲ ରାସ୍ତା ଚାଲିବା ପରେ ଥାନକୋଟରେ ପହଞ୍ଚି ଗୋଟିଏ ଦୋକାନରୁ ଚୂଡ଼ା ଓ ମଇଁଷି ଦୁଧ ପେଟେ କରି ଖାଇଲି । ଆସିଲାବେଳେ ଖାଲି ପେଟରେ ଆସିଥିବାରୁ ଜର ଭୋଗିଥିଲି, ତେଣୁ ଏଥରକ ମୁଁ ବଡ଼ ହୋସିଆର ହୋଇ ଯାଇଥିଲି । ପିଠିରେ ଛୋଟ ବ୍ୟାଗଟି ପକାଇ ବାଡ଼ିର ସାହାରା ନେଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗିରିର ଚୂଡ଼ାକୁ ଉଠୁ ଉଠୁ ପ୍ରାୟ ବେଳ ନ'ଟା । ଘଡ଼ିଏ କାଳ ଚୂଡ଼ା ଉପରେ ବସି ନେପାଳ ଉପତ୍ୟକାର ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରାଣ ଖୋଲି ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲି । ଶୀତଳ ପବନର ପରଶ ଲାଗି ଶରୀର ପୁଲକରେ ଶିହରି ଉଠୁଥାଏ । ସେତେବେଳକୁ କାଠମଣ୍ଡୁ ଅନେକ ଦୂରରେ;— ଏଇଠି ସାତଦିନ ପାଇଁ ଆସି କେତେ ଆନନ୍ଦ ପାଇଲି । ହୁଏତ ପୁଣି ଏତେସବୁ କଟକଣା ଭେଦକରି ଆଉଥରେ ଆସିବାର ସୁବିଧା କେବେ ମିଳିବ ନାହିଁ ।

ଗଲା ବର୍ଷର ଠିକ୍ ଏଇଦିନଟିର ରୋମାଞ୍ଚକର ସ୍ମୃତି ଜାଗିଉଠିଲା । ସକାଳୁ ସଞ୍ଜଯାଏ ସେଦିନ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରର ପ୍ରସାରିତ ସଲିଳବକ୍ଷ ଉପରେ ଜାହାଜ ସହିତ ଭାସି ଯାଉଥିଲି । ଡାହାଣପାଖକୁ ଦୂର ହିମଗିରିର ନିବିଡ଼ ନୀଳିମା, ବାଁପାଖକୁ ଆସାମର ଗାଁଆ ଗଣ୍ଡା, ଗଛ ଗହନ । ଆଜି ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି ଉପରର ମନ ବରଷକ ତଳର ସେଇ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ଜଳଯାତ୍ରା ପାଖକୁ ଉଡ଼ି ଚାଲିଗଲା । ଗୋଟିଏ ବରଷର ଫାଙ୍କ ନିମେଷକେ ଅପସରି ଗଲା । ଜୀବନର ସଂଯୋଜନସୂତ୍ରକୁ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲି । ଦୈନନ୍ଦିନ ଘଟଣାବହୁଳ ବୈଚିତ୍ର୍ୟାଭିତରେ ସେଇ ଏକ ରସଗ୍ରାହୀ ମନ ଯେପରି ଅବିରତ ହୃଦୟର ଅପୂର୍ବ ଭଣ୍ଡାରରେ ରସ ଢାଳିବାରେ ଲାଗିଚି; ଜୀବନର ଉଠାପଡ଼ା, କୁସୁମ ଓ କଣ୍ଟକକୁ ଯେପରି ସେ ଗୋଟିଏ ରସସୂତାରେ ଗୁନ୍ଥି ରଖିଚି । କର୍ତ୍ତବ୍ୟବହୁଳ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଦିନଗୁଡ଼ିକୁ ଯେପରି ସେ ତା'ର ସସ୍ନେହ ହାତରେ ଏକ କରି ମିଳାଇ ଦେଇଚି ।

ନିବିଡ଼ ଛାୟାସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ଗହନ ଜଙ୍ଗଲର ସେଇ ତୀଖ ରାସ୍ତା ଦେଇ ତଳକୁ ଖସିଲି କାଠମଣ୍ଡୁର ପରିବେଶକୁ ପଛରେ ରଖିଦେଇ । ଶୁଖିଲା ପତର ଉପରେ ଗୋଡ଼ ଖସୁଥାଏ । ଗଛଡ଼ାଳର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ତଳକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଚିତ୍ଲାଙ୍ଗରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ଗୋଟିଏ ହୋଟେଲ୍‌ରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଲି । ହୋଟେଲ ମାଲିକର ଛୋଟ ପରିବାରଟି, ତା'ର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଝିଅ ଦୁଇଟି । ଦଶ ଓ ଆଠବରଷର ଝିଅ ଦୁହିଁଙ୍କର ବିବାହ ସରିଚି ।

ତାଙ୍କର ସୁକୁମାର ହାତରେ ଅଙ୍କିତ କପାଳର ସିନ୍ଦୂରଟୋପାରେ ସଧବାର ନିଦର୍ଶନଟି ପରିସ୍ଫୁଟ ହୋଇ ଉଠିଚି । ଘର ବୋଲି ଦୁଇ ବଖରା; ବଖରାକରେ ସଂସାରର ସମସ୍ତ ଆସବାବ, ଆରଟିରେ ହୋଟେଲ । ସେଦିନ ମହାରାଜାଙ୍କର ସାନଭାଇ ସେ ବାଟରେ ଯିବେ ବୋଲି ଛୋଟ ପରିବାରଟିର ଦାରୁଣ ଉଦ୍‌ବେଗ ଖେଳି ଯାଇଚି । ଦୁଇ ଭଉଣୀ ମୁଣ୍ଡବାନ୍ଧି, ସଜବାଜ ହୋଇ ପିତଳଗରାରେ ପାଣି ଭର୍ତ୍ତି କରି ରଖିଥା'ନ୍ତି । ଗରାଉପରେ ସିନ୍ଦୁର ଓ ଫୁଲ ସଜା ହୋଇଥାଏ । ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି ପାହାଡ଼ ତଳୁ ବାଦ୍ୟଭେରୀ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ଛୋଟ ଘରଟିରେ ଚହଲ ପଡ଼ିଗଲା । ପିତଳର ଗରା ଦୁଇଟିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ କରି ରାସ୍ତାରେ ରଖି ଦିଆଗଲା । ଚିତ୍‌ଲାଙ୍ଗ୍‌ର ରାସ୍ତା ସେତେବେଳକୁ ଲୋକାରଣ୍ୟ । ଦୁଇପାଖରେ ଦୁଇଧାଡ଼ି କରି ଠିଆ ହୋଇଥିବା ଭକ୍ତିଭୀରୁ ପ୍ରଜାଙ୍କର ସଲାମ ଗ୍ରହଣ କରୁ କରୁ ପରିବାର ଓ ସିପାହୀଙ୍କ ଗହଣରେ ସମଶେର ପାଲିରେ ଚଢ଼ି ଚିତ୍‌ଲାଙ୍ଗ୍ ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲିଗଲେ । ଶଙ୍ଖ ଓ ମାଦଳବାଜାର ପ୍ରତିଧ୍ୱନିରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗିରିର ଗାତ୍ର କମ୍ପିଉଠିଲା ।

କାଠମଣ୍ଡୁ ଗଲାବେଳକୁ କୁଲିଖାନୀଠାରୁ ଚିତ୍‌ଲାଙ୍ଗ୍ ରାସ୍ତା ବଡ଼ କଷ୍ଟ ଦେଇଥିଲା, ମାଇଲିଏ ବାଟକୁ ସେଦିନ ଅସରନ୍ତି ଯୋଜନ ପରି ମନେ ହୋଇଥିଲା । ଶୋଷ ଓ ଭୋକରେ ଆଉଟିପାଉଟି ହୋଇ ଏଇ ରାସ୍ତାରେ ଢଳରେ ପଡ଼ିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଫେରିବାବେଳକୁ ଆଦୌ ବାଧା ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଏକା ଏକା ରାସ୍ତା ଚାଲିବାରେ ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ପାଇଲି । ଅବାଧ ଓ ଅବାରିତ ଭାବରେ ଫୁଲ୍ଲା ମନ କେଉଁ ସୁଦୂରରୁ ରସର ପୁଞ୍ଜି ସଂଗ୍ରହ କରି ବୁଲୁଥିଲା । ପର୍ବତ, ଶସ୍ୟଖେତ, ଝରଣା ଆଉ ଆକାଶ ନେଇ ସେଦିନ ସେ ଗୋଡ଼ର ଦୁଃଖ ଶୁଣିବାକୁ ଏକାବେଳକେ କାଲ ପାଲଟି ଯାଇଥିଲା । ସବଳ ମନ ନେଇ ପ୍ରାୟ ତିନିଟାବେଳେ କୁଲିଖାନୀରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ପୁଣି ସେଇ ଝରଣାଟିର କୁଳୁକୁଳୁ କାନପାଖରେ ସଂଗୀତର ସଞ୍ଚାର କଲା । ବେଳ ଅନେକ ଅଛି, ଇଚ୍ଛା ହେଲା ଚିସାପାଣି ଗଢ଼ୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭିଡ଼ି ଚାଲିଯିବି । ନା, ଜରୁଆ ଦେହ ଓ ବିଶ୍ରାନ୍ତ ପାଦକୁ ବିଶ୍ରାମ ଲୋଡ଼ା । ଆଜି ରାତିଟା ଏଇ ଧର୍ମଶାଳାରେ ବିଶ୍ରାମ ନେଇ କାଲି ପର୍ବତଚଢ଼ା ଆରମ୍ଭ କରିବି ।

ଝରଣାକୂଳେ ବସି ବସି ସଞ୍ଜ ହେଲା, ରଜ୍ଜୁପଥର କାମ ବନ୍ଦହେଲା । ଏଥର ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ହେବ । ଏଠିକାର ଧର୍ମଶାଳାଟା ଅତି ମଇଳା, ରାତିରେ ପୁଣି ଚୋରଭୟ ରହିଚି ବୋଲି ଶୁଣିଲି । କେତେଖଣ୍ଡ ଲୁଗା କାମିଜ ଛଡ଼ା ପାରି ଶୋଇବା ପାଇଁ ମୋ' ପାଖରେ କିଛି ନ ଥାଏ । ହୋଟେଲରେ ବୁଝିଲି, ସେଠି ରୁଟୀ ମିଳିବ ନାହିଁ । ରୁଗ୍‌ଣ ଶରୀରରେ ରାତିରେ ଅରୁଆଭାତ ଖାଇବାକୁ ସାହସ ହେଲା ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେଇ ଚୁଡ଼ା ଓ ଦୁଧ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ । ଠିକ୍ ଏଇ ସମୟରେ ଚାରିଜଣ ନେପାଳୀ ଯୁବକ ଧର୍ମଶାଳାରେ ରାତି କଟେଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆସି

ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କଲିକତାରେ ଚପରାସୀ କାମ କରନ୍ତି । କଲିକତା ହାଣକାଟ ଯୋଗୁଁ ଛୁଟି ନେଇ ଘରକୁ ଯାଉଥାନ୍ତି । ସେଇମାନେ ମୋର ଅସୁବିଧା ବୁଝିପାରି ନିଜ କୋଠରୀରେ ମୋ'ଲାଗି ଯାଗା କରିଦେଲେ । ଏଠିକା ଦୋକାନର ମାଲିକାଣୀ ଭଲ ହିନ୍ଦୀ ବୁଝି ପାରୁନଥିବାରୁ ମୋତେ ଅତି ଅସୁବିଧା ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ମୋ' ଲାଗି ଦୋକାନରେ ଚୁଡ଼ା ଓ ଦୁଧର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ । ପିଲାଦିନେ ନେପାଳୀକୁ କେବଳ କ୍ୟାପିଟାଲ ସିନେମାର ଦରୱାନ ଓ ବାଜି ରାଉତକୁ ଗୁଳି କରି ମାରିଥିବା ରକ୍ତମୁହାଁ ରାକ୍ଷସ ଭାବରେ ଚିହ୍ନିଥିଲି । ଆଜି ତା'ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓଲଟା ପାଖ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି । ସେମାନେ ବି ମଣିଷ, ସେମାନେ ବି ମଣିଷର ଅଭାବ ବୁଝନ୍ତି । ଜୀବନଯାତ୍ରାର କୌଣସି ସହଜ ଉପାୟ ନ ଦେଖି ସେମାନେ କଲିକତା ଆସନ୍ତି ଚପରାସୀ କାମ କରିବାକୁ ବା ଫୌଜରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେବାକୁ । ଏଇ ଚାକିରୀରେ ପଶୁପରି ଖଟି ଖଟି, ନିଜର ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ହାକିମର ହୁକୁମ ଅନୁସାରେ ଗୋଡ଼ ପକାଇ ଏମାନଙ୍କର ମନ ଯନ୍ତ୍ରବତ୍ ହୋଇଯାଏ । କେବଳ ପେଟର ମାୟାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସରକାରଙ୍କର *ଅତ୍ୟାଚାରର ସାଧନ (Instrument)* ହେବାକୁ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଅତି ନିର୍ବୋଧ ମଣିଷ ପରି ଏମାନେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ କେତେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନରନାରୀଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଏମାନେ ନିଅନ୍ତି । ଯେଉଁ ଜୀବନ ଛାପରେ ପଡ଼ିଯାଇଛି, ତା'ର ଆଉ ନିସ୍ତାର ନାହିଁ । ଦୈବାତ୍ ତୁମୁଳ ବିଦ୍ରୋହର ଭୂକମ୍ପ ଆସି ସେଇ ଛାପକୁ ଭାଙ୍ଗିରୁଜି ନ ଦେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଖାଲି ମେସିନ୍‌ପରି ସବୁ କରିଯାଏ । ଏ ଦେଶର ଅମଲା, ପୋଲିସ୍ ଓ ଫୌଜ ଆଜିଯାଏ ଦାସତ୍ୱର ଛାପରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲା । ନିଜର ମନ, ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ଓ ବିଚାରଶକ୍ତିକୁ ଏ ଦେଶର ମଣିଷ କୃପାବଦନରେ ପରହାତରେ ସମର୍ପି ଦେଇଥିଲା ।

ଏ ଯୁଗର କେଉଁଠି କି ଗଳତି ରହିଚି କେଜାଣି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷର ଜୀବନ ଭିତରେ ଦ୍ୱୈତ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ରହିଚି । ମେଡ଼ାଲର ଦୁଇପାଖ ପରି ଜୀବନର ବି ସଦର ଓ ମଫସଲ ରହିଚି, ଦୁହିଁଙ୍କୁ ମିଳାଇକରି ଦେଖିବା ଏକାବେଳକେ ମୁସ୍କିଲ୍ । ଜଣେ ହୁଏତ ଉପରେ ଖୁବ୍ ଭଦ୍ର ଚିକ୍କଣପଟ୍ଟ; କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ସେ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାରେ ବୁଡ଼ିଚି । ଦୁଇ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଭିତରେ ବେଶ୍ ମଧୁର ଆଳାପ ଚାଲିଚି; କିନ୍ତୁ ଭିତରେ ହୁଏତ ଘୃଣା ଓ ବିଦ୍ୱେଷ ପୂରି ରହିଚି । ସାହିତ୍ୟ ସଭାର ସାହିତ୍ୟିକ ଦୁନିଆ ଆଗରେ ଆଗାମୀ ଆଦର୍ଶ ଯୁଗର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖାଉଚି, କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ସେ ନିଜକୁ ସେଇ ପୁରାତନ ଓ ପଚା ପରିସର ଭିତରେ ପକାଇ ରଖିଚି । ଅପର ଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ କିଏ ହୁଏତ ଜମିଦାର ସାଜି ବିଧବାର ସର୍ବସ୍ୱ ନେଇଚି, ନିରସ୍ତ୍ର ଜନତା ଉପରେ ଗୁଳି ଚଳାଇ ରକ୍ତନଦୀ ବୁହାଇ ଦେଇଚି; ଆଉ ଏଣେ ତା'ର ନିଜଘରେ

ସ୍ତ୍ରୀ ଅଛି, ଭଉଣୀ ଅଛି, ପୁଅ ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢୁଚି । ପରିବାରରେ ସେ ଶାନ୍ତ, ଶିଷ୍ଟ, ବିଚାରପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ପ୍ରତ୍ରବତ୍ସଳ । ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମଷ୍ଟିଗତ ଜୀବନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଇ ଯେ ତାରତମ୍ୟ, ତା'ର ମୂଳକାରଣ ହେଉଚି ମଣିଷ ଆଜିଯାଏ ସାରା ସଂସାରକୁ ଆପଣାର କରି ଭାବି ପାରି ନାହିଁ । ହୁଏତ ଯୁଗର ଓଲଟପାଲଟ ବେଳେ ପୃଥିବୀରେ ବୁଦ୍ଧ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଓ ଗାନ୍ଧୀର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଚି, ତଥାପି ସାଧାରଣ ମଣିଷ ସେଇ ପୁରୁଣା ଯୁଗର ସ୍ୱାର୍ଥଦୂଷିତ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପଶୁ ହୋଇ ରହିଚି । ସେ ଯୁଗର ମଣିଷ ନିଆଁ ଜାଳି ପଶୁକୁ ଦୂରକୁ ତଡ଼ି ଦେଉଥିଲା । ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ଶିକାରୀକୁ ହତ୍ୟା କରି ନିଜପାଇଁ ଶିକାରର ଅନ୍ୱେଷଣକୁ ସେ ସହଜ କରି ରଖୁଥିଲା । ବାନରଯୂଥର ପୁଂବାନର ଅନ୍ୟ ପୁଂବାନରକୁ ନ ମାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହି ପାରୁନଥିଲା । ମଣିଷ ଓ ମଣିଷ, ମଣିଷ ଓ ବାତାବରଣ ଭିତରେ ଏଇ ଶତ୍ରୁତା ଆଜିଯାଏ ରହି ଆସିଚି, ତେଣୁ ବୃହତ୍ତର ଲୋକାଳୟରେ ବିସ୍ତୃତ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷ ନିଜ ଜୀବନକୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କୂପପରି ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଓ ସଙ୍କୁଚିତ କରି ଦେଉଚି । ନିତ୍ୟ ଡର, ଜୀବନ-ଝିମିଟିରେ ହାରିଯିବାର ଚିନ୍ତା ଆଶଙ୍କା ମଣିଷକୁ କ୍ଷୁଦ୍ର, କପଟୀ ଓ ଦ୍ୱୈତ କରିପକାଇଚି । ମଣିଷ ଯେଉଁଦିନ ସଂସାର ସହିତ ଆପଣାକୁ ମିଳାଇ ପାରିବ, ଏକ ସ୍ନେହ ଓ ସଦ୍ଭାବର ଡୋର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯେଉଁଦିନ ଗୋଟିଏ କରି ବାନ୍ଧି ପାରିବ, ଯେଉଁଦିନ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବନ-ସତ୍ତାକୁ ସେ ଆପଣା ପରି ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ପାରିବ, ସେଇ ଦିନ ହିଁ ମଣିଷ-ଜୀବନକୁ ନେଇ ଚାଲିଥିବା ଏ ଦ୍ୱୈତ ଖେଳର ଶେଷ ହେବ । ରାଜନୀତି ବା ଅର୍ଥନୀତି ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ମନର ପରିବର୍ତ୍ତନର ସଙ୍ଗେ ଏହାର ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ରହିଚି । ମଣିଷର ମନ ବଡ଼ ହେଲେ ତା'ର ସଂସାର ଆପେ ଆପେ ବଡ଼ ହୋଇ ପାରିବ ।

ସକାଳ ହେଲା । ବନ୍ଧୁ ଚାରିଜଣ ରାତି ନ ପାହୁଣୁ ବାହାରି ଯାଇଥିଲେ । ମୁଁ ଉଠି ଝରଣାଆଡ଼େ ପୁଣି ଟିକିଏ ବୁଲି ଆସି ମନକୁ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କରି ନେଲି । ତା'ପରେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କଲି । କୁଲିଖାନାର ବସ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସେତେବେଳକୁ ନିର୍ଜ୍ଜନ ଓ ନିଦ୍ରାମଗ୍ନ । କୁକୁଡ଼ାର ଡାକରେ ପର୍ବତ କନ୍ଦିମାନ ଜମି ଉଠୁଥାଏ । ଆଜି ସକାଳର ରାସ୍ତାଟା ପାର ହେବା ଟିକିଏ କଷ୍ଟକର । ସିଧା ସିଧା ଖଣ୍ଡିଆ ଖାବରା ରାସ୍ତାରେ ପର୍ବତ ଉଠିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗୋଡ଼ ଖସି ପଡ଼ିଯିବାର ତ ସବୁବେଳେ ଆଶଙ୍କା ରହିଚି । ଯାହାହେଉ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉପରକୁ ଉଠି ନଅଟା ବେଳେ ଟିସାପାଣୀ ଗଡ଼ୀରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ବାଟରେ ଅନେକ ଜାଗାରେ କଣ୍ଟାବୁଦାରୁ କୋଳି ତୋଳି ଖାଇବାରେ ଖୁବ୍ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲି । କାଠମଣ୍ଡୁଠାରେ ଦୁଇଅଣା ଦେଇ ଆମେ ଏଇ କୋଳିରୁ କୁଣ୍ଡାଏ କିଣି ଖାଉଥିଲୁ ।

ଟିସାପାଣୀ ଗଢ଼ୀରେ ରାହାଦାନୀ ବଦଳାଇ ଏକ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ଆଣିବାକୁ ହେଲା । ମାଲପତ୍ରର ତଦାରଖ ମଧ ହେଲା । ସମଶେରଙ୍କର ବିଦାୟ ଉପଲକ୍ଷେ ତୋପ ଫୁଟିଲା,

ତା'ର ନିନାଦ ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତର ସେପାଖରେ ମେଘର ଗର୍ଜନ ପରି ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଶହେ କୁଲି ଓ ସିପାହୀଙ୍କ ଗହଣରେ ଡୋଲାରେ ଚଢ଼ି ସେ ଭୀମଫେଡ଼ୀ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାତ୍ରାକଲେ । ପୌନେ ଦଶଟାରେ ନିଜର ଥଳୀଟି କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେଠୁଁ ବାହାରିଲି । ଏତକ ରାସ୍ତା ପାରିହେବା ଖୁବ୍ ସହଜ, ହାତୀପରି ନାଟିନାଟି କେବଳ ପର୍ବତ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ପଡ଼େ । ଆଜି ଶନିବାର ହେତୁ ରଜ୍ଜୁପଥର କାମ ବନ୍ଦ ଥିଲା । ସଓା ଏଗାରଟାରେ ମୁଁ ଭୀମଫେଡ଼ୀରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ଦୀର୍ଘ ପଥଟା ଶେଷ ହେଲା । ସମଶେରଙ୍କ ପାଇଁ ମଟର ରିଜର୍ଭ ହୋଇ ସାରିଥିଲା, ତେଣୁ ସାଧାରଣ ଯାତ୍ରୀପାଇଁ ଆମଲେଖଗଞ୍ଜ ଯିବାଲାଗି କୌଣସି ଉପାୟ ନ ଥିଲା । ଭୀମଫେଡ଼ୀର ବଜାର ରାସ୍ତାରେ ସେତେବେଳକୁ ସିନ୍ଦୂରଛିଆ ଫୁଲ କଳସ ବସି ସାରିଲାଣି । ତା'ରି ଭିତର ଦେଇ ସମଶେରଙ୍କର କାର୍, ଅମଲାମାନଙ୍କର ଲରୀ ଓ ତିନିଚାରିଟା ମାଲ ଲଦା ହୋଇଥିବା ଟ୍ରକ୍ ଅତିକ୍ରମକରି ଚାଲିଗଲା । ଆଜି ଅଗତ୍ୟା ଏଠିକାର ଧର୍ମଶାଳାରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମଟର ଯାଇ କାଲି ସକାଳ ଆଠଟାରେ ।

ସକାଳୁ ସକାଳୁ ଅଧୁଆ ମୁହଁରେ ଶସ୍ତାରେ ଟ୍ରକ୍ ମିଳିଗଲା । ସାଢ଼େ ଆଠଟା ବେଳେ ଯାଇ ଆମଲେଖଗଞ୍ଜଠି ପହଞ୍ଚିଲି । ଗଲାବେଳକୁ ଭୀଷଣ ଜର ହୋଇଥିବାରୁ ରାସ୍ତାର ଦୁଇପାଖର ଦୃଶ୍ୟ ଭଲ କରି ଦେଖିପାରି ନ ଥିଲି । ଏଥର କିନ୍ତୁ ସବୁ ନିଖୁଣ ଓ ନର୍ମାଳ କରି ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା । ରାସ୍ତାଯାକ ଖାଲି ପାହାଡ଼ ଓ ଜଙ୍ଗଲ । ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ପର୍ବତରୁ ଫାଳେ ଛିଣ୍ଡିପଡ଼ି ଝରଣା ପାଇଁ ଉପଳଶଯ୍ୟା ତିଆରି କରି ଦେଇଚି ଏବଂ ଆଉ ଫାଳେ ପରାଭୂତ ବକାସୁର ପରି ଆକାଶକୁ ଅନାଇ ରହିଚି । ପୁଣି କେଉଁଠି କ୍ଷୀଣ ଜଳଧାରା ପର୍ବତର ଶିଖରରୁ ସାନୁଯାଏ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ପରି ତଳକୁ ଲମ୍ବିଆସିଚି ଓ ବଡ଼ ଝରଣା ସହିତ ନିଜର ଛନ୍ଦ ମିଳାଇ ଦେଇଚି । ମଝିରେ ମଝିରେ ଚମ୍ପାଫୁଲର ମହକରେ ବନସ୍ଥଳୀ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଉଠୁଚି । ମୁଖ୍ୟତଃ ଶାଳ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତର ଦେଇ ମଟର ରାସ୍ତାଟି ଆମଲେଖଗଞ୍ଜର ଢାଲୁକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଚି ।

ନେପାଳ ସରକାରଙ୍କ ରେଳଗାଡ଼ିରେ ଚଢ଼ି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ବୀରଗଞ୍ଜରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ସେଠୁଁ ଟଙ୍ଗାରେ ରକ୍ସଲ ଆସି ଠିକ୍ ସମୟରେ ସୁଗୌଲି ଗାଡ଼ି ଧରି ପାରିଥିଲି । ସେଠି ପୁଣି ଗାଡ଼ି ବଦଳ କରି ସକାଳ ଆଠଟାବେଳେ ମୁଜାଫରପୁର । ଅତି କଷ୍ଟରେ ଜଣେ ମାରବାଡ଼ୀ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ କାଟିହାର ଏକ୍ସପ୍ରେସର ଖଣ୍ଡେ ଇଣ୍ଟର କ୍ଲାସ ଡବାରେ ଉଠି ସନ୍ଧ୍ୟା ପାଞ୍ଚଟାବେଳେ କାଟିହାରରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ଗାଡ଼ିର ଭିଡ଼ରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରି ମାଲ ରଖିବାର bunkରେ ନିଜପାଇଁ ଟିକିଏ ବସିବାର ସ୍ଥାନ କରି ନେଇଥିଲି । ତେଣୁ ବାହାରର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଆଉ ଜୁ' ନଥିଲା । ସେଇ ଗୋଟାଏ ଡବାର ବିଚିତ୍ର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଓ ସେମାନଙ୍କର ବିଚିତ୍ର କୋଳାହଳ

ଶୁଣି ଆଖି ଓ କାନ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଯାହାହେଉ କାଟିହାରଠାରେ ସଫାସୁତୁରା ହୋଇ ପାର୍ବତୀପୁର ଗାଡ଼ି ଧରିଲି ଓ ପ୍ରାୟ ରାତି ସାଢ଼େ ଆଠଟାବେଳେ ରାୟଗଞ୍ଜ ଷ୍ଟେଶନରେ ଓହ୍ଲାଇଲି । ନେପାଳରୁ ଚିଠି ଆସିବାକୁ ପ୍ରାୟ ଦଶ ବାରଦିନ ଲାଗେ । ତେଣୁ ମୋ' ଆସିବାଖବର ଜାଣି ନ ଥିବାରୁ ନାରାୟଣ ଷ୍ଟେସନକୁ ଯାଇ ନ ଥିଲା । କୁଲି ମୁଣ୍ଡରେ ବୋଝଟି ଉଠାଇ ମୁଁ ରାସ୍ତା ପଚାରି ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିଲି । ରାତି ନଅଟାରେ ହଠାତ୍ ପହଞ୍ଚି ସେଦିନ ତାଙ୍କ ଘରର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୁଁ ଅବାକ୍ କରି ଦେଇଥିଲି ।

ନେପାଳରୁ ଲେଉଟା ପର୍ବ ଏଇଠି ଶେଷ ହେଲା ।

ସଂଯୋଜନ

ନେପାଳର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଇତିହାସ

ଆମ ଓଡ଼ିଶାର 'ମାଦଳାପାଞ୍ଜି' ପରି ନେପାଳରେ ବଂଶାବଳୀ ନାମରେ ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ପୋଥି ଅଛି । ଏଇ ପୋଥିଟି ହେଉଚି ଏକମାତ୍ର ଉପାଦାନ, ଯହିଁରୁ ନେପାଳ ଇତିହାସର କ୍ଷୀଣ ପରିଚୟ ମିଳି ପାରିବ । କିନ୍ତୁ କେତେକ ମୁଖ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ଛଡ଼ା 'ବଂଶାବଳୀ' ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ କାହାରି ନ ଥିବାରୁ ଅନେକ ନେପାଳୀ ମଧ ନିଜ ପ୍ରାନ୍ତର ଇତିହାସ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୁଣିଆ ନିଜର ଗୁଣିମନ୍ତ୍ର ଦେବାକୁ ଅମଙ୍ଗ ହେଲାପରି, 'ବଂଶାବଳୀ'ର ପରିଚୟରେ ଆସିଥିବା ପଣ୍ଡିତମ୍ମନ୍ୟ ଲୋକେ ବି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେ ବିଷୟରେ ପରିଷ୍କାର କରି କିଛି କହିବାକୁ ନାରାଜ । ଜ୍ଞାନଦାନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏଇ କାର୍ପଣ୍ୟ ଆମ ସମାଜର ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କଳଙ୍କ ହୋଇ ଆଜିଯାଏ ରହିଚି । ଆମଦେଶର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ପ୍ରଜ୍ଞା କେବଳ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ପଣ୍ଡିତ ଓ ପ୍ରାଜ୍ଞବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମହଲରେ ସୀମିତ ରହିଚି ।

ଏଇ 'ବଂଶାବଳୀ'ରେ ସତ୍ୟଯୁଗରୁ ମଧ ନେପାଳ ରାଜବଂଶର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ନେପାଳର ପୁରାତନ ନାମ ନାଗହ୍ରଦ । କିନ୍ତୁ ଆଜିଯାଏ ମିଳିଥିବା ଶିଳାନୁଶାସନରୁ ନେପାଳର ଇତିହାସ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୬୦୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ହୋଇ ପାରୁଚି । ଏହାର ପ୍ରଥମ ଅଧିବାସୀ କିରାତ ଜାତି ଓ କିରାତ ରାଜା । ମହାଭାରତରେ ଏଇ କିରାତ ସେନାଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧକୌଶଳର ଖୁବ୍ ପ୍ରଶଂସା କରା ହୋଇଚି । ଏବେ ମଧ ନେପାଳରେ କିରାତ ଜାତିର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଦଶଲକ୍ଷ । ସେମାନଙ୍କର ଆକୃତି ଅନେକାଂଶରେ ଉତ୍ତରବର୍ମା ଏବଂ ଆସାମର ଖାସିଆମାନଙ୍କ ପରି । ଆଜିଯାଏ ସେମାନେ ସେଇ ଅନ୍ଧାରୀ ଜଙ୍ଗଲୀ ଯୁଗରେ ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି । ଶିକାର ଯୁଗର ସମାଜ ପରି କିରାତମାନେ ଗଛ, ପଥର ଓ ଭୂତପ୍ରେତର ପୂଜା କରନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଭାଷା ଏକାକ୍ଷରୀ (monosyllabic) ଏବଂ ପୂର୍ବ-ତିବ୍ବତୀ ଭାଷା ସଙ୍ଗେ ଏହାର ଅନେକ ମେଳ ଅଛି ।

ଭାରତରେ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗର ଐତିହାସିକ ଉତ୍ଥାନପତନର ପ୍ରଭାବ ନେପାଳକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ କରିଚି । ଏ ଦେଶରେ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମଆନ୍ଦୋଳନର ଛାୟା ନେପାଳର ଜୀବନ ଉପରେ ପଡ଼ିଚି । ସବୁଠାରୁ ମଜାକଥା ହେଉଚି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ଶାଖା-ଆନ୍ଦୋଳନର ଅବଶେଷ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ନେପାଳରେ ରହିଚି । ନେପାଳର ଭୂଗୋଳ ତାକୁ ଇତିହାସରେ ଏକ ସଞ୍ଚୟଗୃହ କରି ରଖିଚି । ସେଇ କାରଣରୁ ଶତଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବର ସାମାଜିକ ଘାତାଘାତର ଚିହ୍ନ ନେପାଳରେ ଆଜିଯାଏ ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଚି ।

ପାଟନ୍ ସହରରେ ଥିବା ଅଶୋକ ନିର୍ମିତ ଚାରୋଟି ବୌଦ୍ଧସ୍ତୂପରେ ମୌର୍ଯ୍ୟକଳାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଅନୁମାନ କରାଯାଉଚି, ତତ୍କାଳୀନ କିରାତ ରାଜା ଅଶୋକଙ୍କର ପ୍ରଚାରିତ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ମୌର୍ଯ୍ୟ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କୁ ନେଇ ନେପାଳରେ ବୌଦ୍ଧ ସ୍ତୂପମାନ ତିଆରି କରାଇଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୨୫ ସାଲର ପାଖାପାଖି କିରାତବଂଶ ଲୁପ୍ତ କରି ଲିଛବୀମାନେ ନେପାଳର ଶାସକ ହେଲେ । ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ ନେପାଳ ଜୟ କରିଥିଲେ ବୋଲି 'ବଂଶାବଳୀ'ରୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏଇ ଗୁପ୍ତପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବା ପରେ ନେପାଳରୁ ଗଣତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ଯାଇ ରାଜତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଲିଛବୀରାଜା ନିଜକୁ ନେପାଳର 'ରାଷ୍ଟ୍ରପତି' ବୋଲାଉଥିଲେ ଓ ନିଜର ନାଁ ପୂର୍ବରୁ କେବଳ 'ଶ୍ରୀ' ଲଗାଉଥିଲେ । ଚୀନ୍-ପରିବ୍ରାଜକ ହୁଏନ୍‌ସାଂ ନେପାଳର ଗଣାଧିପତି ଅଂଶୁବର୍ମାଙ୍କର ପ୍ରତାପ, ନ୍ୟାୟବିଚାର, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଓ ସୁଶାସନର ଖୁବ୍ ପ୍ରଶଂସା କରିଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ରାଜତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ସମୟରେ ନେପାଳ ଚୀନ ଓ ତିବ୍ବତ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସିଥିଲା । ନେପାଳର କଳା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟର ବହୁଳ ପ୍ରଚାର ହୋଇଥିଲା ।

ଏହାପରେ ନେପାଳର ଇତିହାସରେ ନାନା ଅଦଳବଦଳ ଓ ଆକ୍ରମଣ ହୋଇଥିଲା । ରାଜପୁତ ଓ କର୍ଣ୍ଣାଟକମାନେ ମଧ୍ୟ ଏଠାକୁ ଆସି ନିଜ ନିଜର ଆଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ୧୩୪୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବଙ୍ଗର ପଠାଣ ସୁଲତାନ କାଠମଣ୍ଡୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ରାଜ୍ୟର ଅନେକ ମନ୍ଦିର ଓ ସ୍ତୂପ ଏବଂ ପଶୁପତିନାଥଙ୍କର ଲିଙ୍ଗ ସେ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଶିଳାଲିଖନରୁ ମିଳେ । ବଙ୍ଗନବାବ ଏଇ ନିର୍ମମ ଲୁଟତରାଜ କରି ଚାଲିଯିବା ପରେ ରାଜ୍ୟର ଦୁର୍ବଳତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଗୋରଖପୁରର ମଲ୍ଲ ରାଜା ନେପାଳ ଅଧିକାର କରିନେଲେ । ଏମାନେ ଶୈବ ଥିଲେ । ମୁସଲମାନ ଆକ୍ରମଣର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସ୍ୱରୂପ ଏଇ ସମୟରୁ ନେପାଳର ବର୍ଣ୍ଣହୀନ ବୌଦ୍ଧ ସମାଜରେ ବର୍ଣ୍ଣବିଭେଦର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଏହି ବଜ୍ରଯାନ ବୌଦ୍ଧ ରାଜତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ନେପାଳରେ ବୌଦ୍ଧ ଓ ଶୈବଧର୍ମର ଅପୂର୍ବ ସମାବେଶ ହୋଇଥିଲା; ନେପାଳର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦିରରେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ତା'ର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

ତା'ପରେ ମୋଗଲ ଆକ୍ରମଣ ଓ ଅରାଜକତା । ଏଇସବୁ ଅଶାନ୍ତି ହେତୁ ସମାଜର ଏକସୂତ୍ରତା ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନେକ ଛୋଟ ବଡ଼ ନେତା ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଘୋଷଣା କରି ନେପାଳକୁ ବିଭକ୍ତ କରି ପକାଇଲେ । ସବୁବେଳେ କ୍ଷମତାପାଇଁ ଲଢ଼େଇ ଓ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଚାଲିଲା । ୧୭୪୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗୁର୍ଖାରାଜ୍ୟର ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଜା ପୃଥ୍ୱୀନାରାୟଣ ସବୁ ସାମନ୍ତଙ୍କୁ ଜୟ କରି ପୁଣି ନେପାଳକୁ ଏକ କଲେ । ଏଇ ଗୁର୍ଖାବଂଶର ଶାସନ ସମୟରେ ନାନା ଯୁଦ୍ଧ ଓ ବିଗ୍ରହର ମଧ୍ୟଦେଇ ନେପାଳର ଗୌରବ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ନବାଗତ ବିସ୍ତାରପ୍ରୟାସୀ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଏମାନେ ନିତ୍ୟବିରୋଧ କରି ଆସିଥିଲେ ।

୧୮୧୬ର ନେପାଳ ଯୁଦ୍ଧରେ ନେପାଳ ଇଂରେଜମାନଙ୍କଠାରେ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ହରାଇ ବସିଲା । ନେପାଳର ଗୌରବ, ତା'ର ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷ ଦାସତାର କଳଙ୍କରେ କଳଙ୍କିତ ହୋଇଗଲା । ନିଜ ନିଜ ଭିତରେ ଈର୍ଷା ଦ୍ୱେଷ, ଅନ୍ତଃପୁରରେ ହତ୍ୟାର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର, ଭାଇବିରାଦର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜର ଅନୁଗ୍ରହପ୍ରାର୍ଥନା, ଏଇସବୁ ଲଜ୍ଜାକର ଘଟଣା ନେପାଳର ବଳ ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଲା । ୧୮୪୬ ମସିହାରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଜଙ୍ଗ୍‌ବାହାଦୁରଙ୍କର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଫଳରେ ଅନେକ ନିରୀହ ସର୍ଦ୍ଦାର ପ୍ରାଣ ହାରାଇଲେ । ନେପାଳରେ ରାଣାବଂଶର ଏକାଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ସେଇଦିନଠୁଁ ପୃଥ୍ୱୀନାରାୟଣଙ୍କ ବଂଶର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ନାଁକୁ କେବଳ ମହାରାଜାଧିରାଜ ଉପାଧି ନେଇ କଣ୍ଢେଇପେଡ଼ୀର ସଖୀ କଣ୍ଢେଇ ହୋଇ ରହିଲେ ଓ ରାଣାବଂଶର ଲୋକେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବା 'ମହାରାଜ' ଉପାଧି ନେଇ ରାଜ୍ୟର ସର୍ବେସର୍ବା ହେଲେ । ଏମାନଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାର ନିୟମ ପରସ୍ପରଠୁ ଭିନ୍ନ । ମହାରାଜାଧିରାଜଙ୍କ ଅନ୍ତେ ତାଙ୍କ ପୁଅ ଗାଦୀରେ ବସିବ; କିନ୍ତୁ ଜଣେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ମରିଗଲେ ତାଙ୍କର କ୍ଷମତା ପୁଅକୁ ଦିଆ ନ ହୋଇ ଛୋଟ ଭାଇକୁ ଦିଆଯିବ । ନେପାଳର ମହାରାଜାଧିରାଜଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚୋଟି 'ଶ୍ରୀ' ଓ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ତିନୋଟି 'ଶ୍ରୀ'ର ସମ୍ମାନ ଦିଆଯାଏ । ଲୋକମୁଖରେ ଏମାନେ 'ପାଞ୍ଚସରକାର' ଓ 'ତିନିସରକାର' ନାଁରେ ସବୁଠି ସୁପରିଚିତ ।

ନେପାଳ ଇଂରେଜଙ୍କର ମିତ୍ରରାଜ୍ୟ । ସାମ୍ରାଜ୍ୟଲୋଭୀ ଇଂରେଜ ସରକାର ପର୍ବତ କନ୍ଦିରେ ହଠାତ୍ ଏପରି ଅଯାଚିତ ଭାବେ ମିତ୍ରତାର ନିଦର୍ଶନ ଦେଖାଇଛନ୍ତି, କଥାଟା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ତାଙ୍କର ସାଧୁତାରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ବିଲେଇ ମାଛ ନ ଖାଇ ତିତାଚଇତନ କଲେ ସନ୍ଦେହ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ନେପାଳର ଖଣିଜ ଓ ବନଜ ସମ୍ପଦ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାମରେ ଲଗାଯାଇ ନାହିଁ, ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶର ଅଜ୍ଞାତ ବନାନୀ ଭିତରେ ଲୁହା, ତମ୍ବା, ଅଭ୍ର ଓ ରୁପାର ଗୁପ୍ତ ଭଣ୍ଡାରମାନ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଡ଼ି ରହିଚି । ଏହାହିଁ ଇଂରେଜର ଇଚ୍ଛା । ମୋର ଯଦି ଦରକାର ନାହିଁ, ତେବେ ଯେପରି ଆଉ କାହାରି

ଦରକାରରେ ନଆସୁ, ଏଇପରି ମତଲବ ଆଜିକାଲି ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜନୈତିକ ସଭାରେ ନିତି ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଚି । ଗୋଟାଏ ବଣିକ ରତ୍ନ ଦେଖୁଚି, ତା'ର ନିଜର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲେ ମଧ ଅପର ବଣିକଙ୍କର ଆଖିରୁ ତାକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାର ସବୁପ୍ରକାର କୌଶଳ ଓ କାରସାଦି ସେ କରିଚି; ଏପରିକି ସେ ଧନ ଯାହାର ବା ଯେଉଁ ଦେଶର, ସେ ମଣିଷ ବା ସେ ଦେଶ ମଧ ତାକୁ ଉପଭୋଗ କରି ପାରିନାହିଁ ।

ଇଂରେଜୀ ବଣିକବାଦ ଓ ନେପାଳର ରାଜତନ୍ତ୍ର ଦୁହେଁ ମିଶି ନେପାଳକୁ ପୃଥିବୀରୁ, ବିଶେଷ କରି ଭାରତରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ରଖିଚନ୍ତି । ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଗୋଳିପାଣି ଖୁବ୍ ଭଲ ସୁହାଉଚି । ମିତ୍ରରାଜ୍ୟର ଡିଣ୍ଡିମ ବଜାଇ ଧନଲୋଭୀ ଇଂରେଜ ନେପାଳକୁ କୁକ୍ଷିଗତ କରି ସାଇତି ରଖିଚି । ଅନ୍ଧଗୌରବର ଅଧିକାରରେ ଅପମାନିତ ନେପାଳର ରାଜଶକ୍ତି ମଧ ସେଇ ଅର୍ଥହୀନ ମିତ୍ରତାର ଚିରଦିନ ବଡ଼େଇ କରି ଆସିଚି । ନେପାଳର ରାଣା ଓ ମହାରାଣାମାନେ ମଟରେ ଚଢ଼ନ୍ତି, ଇଂରେଜୀ ସମାଜରେ ନିଜ ଗୌରବର ଗରିମା ଦେଖାନ୍ତି, ସମ୍ମାନ ପାଇବା ଆଶାରେ ଅଳଙ୍କାର ଓ ଆଡ଼ମ୍ବରର ପାପବୋଝ ନେଇ ବିଲାତ ଦଉଡ଼ନ୍ତି, ନେପାଳର ଖଜଣା ଖରଚ କରି ନିଜକୁ ଆଧୁନିକ ଓ ସଭ୍ୟ ବୋଲାଇବାର ସମସ୍ତ ପୁଞ୍ଜି ହାସଲ କରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ନେପାଳର ପ୍ରଜା କେତୋଟି ପାହାଡ଼ଘେରରେ ଆବଦ୍ଧ ବିରାଟ ଜେଲ୍‌ଟି ଭିତରେ ପଡ଼ି ରହିଥାଏ । ସେ ଇସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ିପାରେ ନା, ସିନେମା ଦେଖିପାରେ ନା, ଖବର କାଗଜ ପଢ଼ି ବିରାଟ ପୃଥିବୀର ବିରାଟ ପ୍ରବାହର ସ୍ପର୍ଶ ପାଇପାରେ ନା । ଏଇ ହେଉଚି ନେପାଳୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାର ବଶୀକରଣ ବଟୀ ।

ନେପାଳର କଳା ଓ ସଂସ୍କୃତି :

ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ନେପାଳର କଳା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଯେ କେବଳ ସ୍ଥାନୀୟ ହୋଇ ରହିଚି, ନେପାଳର ଭୂଗୋଳ ଓ ବିଶେଷତଃ ରାଜନୀତି ସେଥିଲାଗି ଦାୟୀ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନେପାଳର ଚିତ୍ରବିଦ୍ୟା ଓ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କୌଣସି ବିଧିବଦ୍ଧ ଗବେଷଣା ହୋଇନାହିଁ । ନେପାଳର ପୁରୁଣା ପୋଥି ସବୁ ସାଇତା ରତ୍ନ ପରି ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ପାଖରେ ସଞ୍ଚିତ ରହିଚି । ତା'ର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ଐତିହାସିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ତଥ୍ୟାଲୋଚନା କରିବାର କୌଣସି ଉଦ୍ୟମ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇନାହିଁ । ନେପାଳର ମନ୍ଦିର ସବୁ କେବେ, କାହାଦ୍ୱାରା ତିଆରି ହୋଇଚି, ସେକଥା ଅନେକ ନେପାଳୀ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ମନ୍ଦିର ସଂଖ୍ୟା ଏତେ ବେଶୀ ଯେ, ସବୁଗୁଡ଼ିକର ନାଁ ମଧ କେହି କହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କାଠମଣ୍ଡୁ ଓ ପାଟନ୍‌ର ଏଠି ସେଠି ମନ୍ଦିରଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ଦୂଷିତ ଓ ଅବହେଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଚି ଦେଖିଲେ ଏଠିକା ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକଙ୍କର ଜିଜ୍ଞାସୁତା ପ୍ରତି ସ୍ୱତଃ ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହୁଏ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ତୀର୍ଥର କେତେ ମନ୍ଦିର ଭାଙ୍ଗି ଯାଉଚି, କେତେ ଭଙ୍ଗା ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ରାତିବାଗୋଇ ଶଗଡ଼ିଆ ବୁଲାଝିଙ୍କୀ

କରି ବ୍ୟବହାର କରୁଚି, ଆମର ଗୌରବମୟ ଅର୍କତୀର୍ଥ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଖିର ଅନ୍ତରାଳରେ ନିଶୂନ୍ ବାଲିଭିତରେ ପଡ଼ି ରହିଚି । ନେପାଳରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେମିତି ଗୋଟାଏ ପରମ୍ପରାଗତ ମାନସିକ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ମୂର୍ତ୍ତି ଓ ମନ୍ଦିର, ଭାଷା ଓ ଆଚାରବିଚାର ଭିତର ଦେଇ ଯେପରି ନେପାଳ କେତେ ଧର୍ମ ଓ କେତେ ସଂସ୍କୃତିର ସମନ୍ୱୟ କରି ଆସିଚି । ଏଡ଼େ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପର୍ବତ ଭୂଇଁଟିରେ ମଧ୍ୟ ସବୁ ଧର୍ମ, ସବୁ ଜାତି ଓ ସବୁ ଭାଷାର ମିଳନପୀଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ର ମିଳିପାରିଚି । ଇତିହାସର ଆରମ୍ଭରୁ ଚୀନା, ତିବ୍ବତୀ, ରାଜପୁତ, କର୍ଣ୍ଣାଟୀ ଓ ମଲ୍ଲ ପ୍ରଭୃତି ବିଦେଶୀମାନେ ଏହି ଉପତ୍ୟକାକୁ ଆସିଚନ୍ତି, ବସବାସ କରିଚନ୍ତି । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ହୀନଯାନ, ମହାଯାନ ଓ ବଜ୍ରଯାନ ଶାଖାମାନଙ୍କର ସମାନ ପ୍ରବାହ ନେପାଳ ଉପରେ ବହି ଯାଇଚି । ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଏଠାରେ ଶୈବଧର୍ମ ହିଁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଚି । କିନ୍ତୁ ଗଣତନ୍ତ୍ର ବା ରାଜତନ୍ତ୍ରଶାସିତ ନେପାଳରେ କେବେହେଲେ ସଂସ୍କୃତିଗତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଲାଗିନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନ୍ଦିରରେ ଶୈବ ଓ ବୌଦ୍ଧ ଭକ୍ତିର ସମନ୍ୱୟ ହୋଇଚି । ଭକ୍ତିଭାରୁ ନେପାଳୀ କାରିଗରର ସରଳ କଳ୍ପନା ଭଗବାନ ସିଦ୍ଧାର୍ଥଙ୍କୁ ଏଠି କର୍ଣ୍ଣକୁଣ୍ଡଳବିଭୂଷିତ, ଚତୁରାୟୁଧଧାରୀ, ଚତୁଷ୍ପାଣି ମୂର୍ତ୍ତି କରି ସଜାଇ ପାରିଚି, ବୌଦ୍ଧ ମନ୍ଦିରରେ ସିଦ୍ଧିଦାତା ଗଣପତିଙ୍କୁ ଦ୍ୱାରପାଳ କରି ରଖି ପାରିଚି । ନେପାଳର ମଲ୍ଲରାଜାମାନେ କେବଳ ପ୍ରତିଭା ଦେଖିଚନ୍ତି, ପୁରୁଷକୁ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରତିଭାର ରୂପାୟିତ ପୂଜା କରି ସେମାନେ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରିଚନ୍ତି । ପାଟନ୍‌ରେ ଥିବା ମଲ୍ଲପ୍ରାସାଦର ଫାଟକ ପାଖରେ ପୁରାତନ କାରିଗରର ମିଳନକଳ୍ପନା ଦେଖିଲେ ମନ ଆପେ ଆପେ ନତ ହୋଇଯାଏ । ଚାରିପାଖରେ ବୌଦ୍ଧ ଚୈତ୍ୟ, କୃଷ୍ଣ ମନ୍ଦିର ଓ ଶିବ ମନ୍ଦିର ଘେରି ରହିଚି; ମଝିରେ ବିରାଟ ସ୍ତମ୍ଭ ଉପରେ ଭକ୍ତି-ପ୍ରଣତ ତତ୍କାଳୀନ ମଲ୍ଲରାଜାଙ୍କର ଉପାସକ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଚି । ବାହାର ଜଗତର ଅତି ଅଳ୍ପ କଥା ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଉଦାର ସମନ୍ୱୟର ଏଇ ମହାମନ୍ତ୍ର ସେମାନେ ସରଳ ଭକ୍ତିମାର୍ଗ ଦେଇ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ; ଆଉ ଆମେ ଏ ଯୁଗରେ ବିଶାଳ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ କୋଣ କୋଣାନ୍ତର ତଲାସ କରି ମଧ୍ୟ ନିଜର ଜାତି, ନିଜର ପ୍ରଦେଶ ଓ ନିଜର ଧର୍ମ ନେଇ ନାନା ସମସ୍ୟାର ଉତ୍ଥାପନ କରି ଜୀବନକୁ ଜଟିଳ କରିପକାଉଚୁ ।

୬୪୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗୋଟିଏ ଚୀନା ପ୍ରତିନିଧିଦଳ ନେପାଳ ବାଟେ ଭାରତକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେମାନେ ନେପାଳର କଳା ଓ ସଂସ୍କୃତି ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା ଲେଖି ଯାଇଚନ୍ତି । ଚୀନ ଦେଶର ଟାଙ୍ଗ୍ ଇତିହାସରୁ ତା'ର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ''ନେପାଳୀମାନେ ଆଖିପତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଳ ରଖନ୍ତି .... ଏମାନେ କାନରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ମୁଦ୍ରାମାନ ପିନ୍ଧନ୍ତି । ସେମାନେ ନିଜ ହାତରେ ଭୋଜନ କରନ୍ତି, ଚାମଚ ଆଦି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ରାଜ୍ୟର ସର୍ବୁଠି ତାମ୍ରପାତ୍ରର ପ୍ରଚଳନ ରହିଚି । ଏ ଦେଶର ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ବେପାର ବଣିଜ କରନ୍ତି – ଚାଷୀସଂଖ୍ୟା ଖୁବ୍ କମ୍ । ଏମାନେ ଦିନରେ ତିନିଥର ସ୍ନାନ କରନ୍ତି ଓ ଖଣ୍ଡିଏମାତ୍ର ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ତା'ର ଗୋଟିଏ ଅଂଶକୁ କାନ୍ଧରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏଠିକାର କାଠ ତିଆରି ଘରସବୁ ନାନାପ୍ରକାର ଚିତ୍ର ଓ ପଥର ମୂର୍ତ୍ତିରେ ସଜା ହୋଇଥାଏ । ନେପାଳୀମାନେ ଖୁବ୍ ନିପୁଣ ଅଭିନୟ କରି ଜାଣନ୍ତି ।"

ତିବ୍ବତ ଓ ଚୀନଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ନେପାଳୀ କଳାର ପ୍ରସାର ହୋଇଥିଲା । ପାଗୋଡ଼ାର ନିର୍ମାଣଶୈଳୀ ଏଇ ନେପାଳରୁ ଉଦ୍ଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ନେୱାର କଳାବିତ୍‌ମାନେ ଚୀନ ଯାଇ ନେପାଳୀ ବାସ୍ତୁଶୈଳୀରେ ସେଠି ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିର ତିଆରି କରିଥିଲେ, ଚୀନ ଇତିହାସରେ ତାହାର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନେପାଳୀ ଭାଷାବିତ୍‌ମାନେ ତିବ୍ବତ ଯାଇ ନେପାଳୀ ଲିପିଦ୍ୱାରା ସେଠିକା ଭାଷାର ସଂସ୍କାର କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ ଇତିହାସରୁ ମିଳେ ।

ନେପାଳରେ ଦୁଇଟି ଭାଷା, ନେପାଳୀ ଓ ନେୱାରୀ । ନେପାଳୀ ଭାଷାର ଲିପି ଦେବନାଗରୀ ଓ ବ୍ୟାକରଣ ସଂସ୍କୃତମୂଳ । କିନ୍ତୁ ନେୱାରୀ ଭାଷାର ଅଧିକାଂଶ ଶବ୍ଦ ଏକାକ୍ଷରୀ ଓ ଏଥିରେ ମଙ୍ଗୋଲୀୟ ଲକ୍ଷଣ ଅନେକ ରହିଚି । ଏ ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ଭାଷା ଛଡ଼ା ବିଭିନ୍ନ ଜଙ୍ଗଲୀ ଜାତିଙ୍କ ଭିତରେ ବିଭିନ୍ନ କଥିତ ଭାଷାର ପ୍ରଚଳନ ଅଛି । ନେପାଳରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରୀ ଓ ନେୱାରମାନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଲିମ୍ବୁ, କିରାତୀ, ଗୁରୁଙ୍ଗ୍ ଓ ତାମାଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ଜାତି ବାସ କରନ୍ତି । ପାହାଡ଼ର ବାଧା ଭେଦ କରି ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଶିକ୍ଷାର ଆଲୁଅ ଆଜିଯାଏ ପଶି ପାରିନାହିଁ ।

ନେପାଳର ସାହିତ୍ୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନୁନ୍ନତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଚି । ଆମ ଦେଶର ସରକାର ଚିନି, କିରାସିନି ବା କପଡ଼ା କଣ୍ଟ୍ରୋଲ କରନ୍ତି, କଥାଟା ସହଜରେ ବୁଝିହୁଏ । ମାତ୍ର ନେପାଳ ମୁଲକରେ ସରକାର ମଣିଷର ମଥା, ମଗଜ ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ବି କଣ୍ଟ୍ରୋଲ କରି ରଖିଚନ୍ତି । ସେଠିକାର ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ଅନେକ ଭଲ ଭଲ ବହିର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । କୌଣସି ବହି ଛପାଇବା ଆଗରୁ ସରକାରଙ୍କୁ ତା'ର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଦେଇ ମଞ୍ଜୁରୀ ପାଇବାକୁ ହୁଏ । ଏଇ କଟକଣାର କଷାକଷିରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଲେଖା ନେପାଳର ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇପାରି ନାହିଁ । ଏପରିକି ରାଜ୍ୟର ସାଧାରଣ ସମାଜିକ ଜୀବନରୁ ଚିତ୍ରଣ କରାଯାଇ ଗୋଟିଏ ହେଲେ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ଉପନ୍ୟାସ ଆଜିଯାଏ ଲେଖା ହୋଇ ନାହିଁ । କେତେକ ଉତ୍ସାହୀ ଯୁବକ ଅସୁବିଧା ଭିତର ଦେଇ କେତୋଟି ବିଖ୍ୟାତ ବଙ୍ଗଳା ଓ ହିନ୍ଦି ଉପନ୍ୟାସର ଅନୁବାଦ କରିଚନ୍ତି ମାତ୍ର ।

ବିଦେଶୀ ଶିକ୍ଷା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିକ୍ଷିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରୁ ଦେଶୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯିବାକୁ ବେଶୀ ଦିନ ଲାଗେ ନାହିଁ । ଆମ ଦେଶରେ ସେଇଆ ହୋଇଚି;

ବିଦେଶୀର ପୋଷାକ, ରୀତିନୀତି ଓ ମେଳାମଉଚ୍ଛବର ଅନ୍ଧ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତ ବର୍ଗ କୋଉଦିନୁଁ ଦେଶର ସଂସ୍କୃତିକୁ ଭୁଲି ସାରିଲେଣି । କେବଳ ଅନଭିଜ୍ଞ ଅସଂକ୍ରାମିତ ପଲ୍ଲୀସମାଜରେ ନିଜର ବୋଲି କହିବା ଭଳି ଦେଶୀୟ ସଂସ୍କୃତିର କ୍ଷୀଣ କୀଟଦଷ୍ଟ ଅବଶେଷ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଚି । ନେପାଳରେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ ସେଇଆ ହୋଇଚି । ସହରର ଯୁବକମାନେ ସାହେବୀ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଲେଣି, ଘରେ ସାହେବୀ ଖିଆପିଆ ସୁରୁ କଲେଣି, ସିଗାରେଟ ଟାଣିଲେଣି । କେବଳ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାଟାକୁ କଣ୍ଠାୟତ୍ତ କରି ପାରିଥିଲେ ଆମ ଦେଶର ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କଠାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପୃଥକ୍ କରି ଚିହ୍ନିବାର ଆଉ କୌଣସି ଉପାୟ ନ ଥାନ୍ତା । ଏବେ ପୁଣି ଆମେରିକା ସଙ୍ଗେ ନେପାଳ ସରକାର କଣ ସବୁ ବାଣିଜ୍ୟ ଚୁକ୍ତି କରିଚନ୍ତି । ଭାରତର ବଜାର ପରି କାଠମାଣ୍ଡୁର ବଜାର ମଧ୍ୟ ଆମେରିକାର ସମ୍ମୋହନ ଓ ପ୍ରସାଧନ ସାମଗ୍ରୀରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଯିବ । ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଥିବା ନେପାଳୀକୁ ସଂସ୍କୃତି (?) ଶିଖିବାକୁ ଆଉ ବେଶୀଦିନ ଲାଗିବ ନାହିଁ ।

ନେପାଳର ନବ ଜାଗରଣ :

ଏଇଠୁଁ ଆମେ ସିଧା ନୂଆ ନେପାଳକୁ ଚାଲି ଆସିବା । ନେପାଳ କ'ଣ ହେବ, ସେହି କଥା ହିଁ ଆମର ବିଚାର ବିଷୟ ହେବ ।

ବ୍ରିଟେନର କୂଟନୀତି, ନେପାଳ-ଶାସକର ଗୌରବ-ଲୋଭ, ଏଇ ଦୁଇଟି କଳଙ୍କ ହେତୁ ନେପାଳ ଆଜିଯାଏ ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲା । ମୋଗଲପୀଡ଼ିତ ହିନ୍ଦୁର ରାଜଦର୍ଶନ-ଆକାଂକ୍ଷା ପରି ଦୈନ୍ୟକ୍ଲିଷ୍ଟ ନେପାଳୀ ପ୍ରଜା ଅଟଳ ରାଜାନୁରାଗ ଦେଖାଇ ଆପଣା ଭାଗ୍ୟକୁ ନେଇ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଓ ଶାନ୍ତ ଭାବରେ ଚଳି ଆସୁଥିଲା ।

ନେପାଳୀ ମନର ଗତାନୁଗତିକ ଆବର୍ଜ୍ଜନାଗଦାରେ ପ୍ରଥମେ ନିଆଁ ଜୁହୁଳିଲା ତରାଇ ଅଞ୍ଚଳର ବିରାଟନଗରରେ । ଏଇ ସ୍ଥାନର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ କୋଇରାଲା ପ୍ରଥମେ ଲୋକସଂସ୍କାର ଓ ସମାଜ ସୁଧାରର ନୂତନ ବାଣୀ ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରକୁ ବହନ କରି ଆଣିଥିଲେ । ସେଇଦିନୁଁ ନାନା ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ ଭିତର ଦେଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଭାରତ ସଙ୍ଗେ ନେପାଳର ସମ୍ପର୍କ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବିଦେଶୀ ସରକାର ସଙ୍ଗେ ଏକାଧିକବାର ସଂଗ୍ରାମ କରି ଭାରତ କିପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ସଜାଗ ଓ ସଚେତନ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା, ନେପାଳର ଯୁବକ-ସମାଜ କେବଳ ନୀରବରେ ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଆସୁଥିଲା ।

ନେପାଳର ସୁରୁଖୁରୁ ନିଶଙ୍କ ଶୋଷଣରେ ପ୍ରଥମ ଆଘାତ ବାଜିଲା ୧୯୪୧ ମସିହାରେ । ସ୍ୱାଧୀନ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ଅଧିକାର ଦାବୀ କରି କେତେକ ଯୁବକ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରଚାର କରି ବୁଲିଲେ । ଏଇସବୁ ରାଜଦ୍ରୋହର ମୁଣ୍ଡ ବନ୍ଦ କରିଦେବାକୁ

ନାନା ପ୍ରକାର ସରକାରୀ କଟକଣା ଜାରୀ ହେଲା । ସେଇ କଟକଣା ଅମାନ୍ୟ କରିଥିବା ଅପରାଧରେ ପାଞ୍ଚଜଣ ଯୁବକଙ୍କୁ ଗିରଫ କରାଗଲା ଏବଂ ଏକତରଫା ବିଚାର ହୋଇ ଏମାନଙ୍କ ବେକରେ ଫାଶୀ ଲଟକାଇ ଦିଆଗଲା । ଯିଏ ଧରି ଆଣିଲା, ସେଇ ନ୍ୟାୟ କଲା, ପୁଣି ସେଇ ଶୂଳୀରେ ବସାଇଲା । ଆଗରୁ ନେପାଳ ସରକାରଙ୍କ ଆଇନ୍ ପୋଥିରେ ଫାଶୀଦଣ୍ଡ ନ ଥିଲା, କେବଳ ଏଇ ରାଜଦ୍ରୋହର ଉଚିତ ଶାସ୍ତି ବିଧାନ କରିବାକୁ ତା'ର ପୁନର୍ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଦରକାର ପଡ଼ିଲା ।

ଏଇ ପ୍ରଥମ ଜାଗରଣର ଆଞ୍ଚ ଲୋକସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ପହଞ୍ଚି ପାରି ନ ଥିଲା । ରାଜାଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଏପରି ଅମାନିଆ ହେବାଦ୍ୱାରା ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ମଙ୍ଗଳମୟ ହେବ, ସେତେବେଳେ ଏକଥା ସବୁ ଲୋକେ ବୁଝିପାରି ନ ଥିଲେ । ଅସଲ ନିଆଁର ବାରୁଦ ଟିକକ ରକ୍ତମେଦର କେଉଁ ଶୀତଳ ଗର୍ଭ ଭିତରେ ଭବିଷ୍ୟତର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥିଲା ।

୧୯୪୭ ମସିହାର ଆରମ୍ଭରେ ବିରାଟନଗରର ଲୁଗାକଳରେ ଶ୍ରମିକମାନେ ଧର୍ମଘଟ କରିଥିଲେ । ନିଜର ଅର୍ଥାନଟନ, ଅଳ୍ପମଜୁରୀ, ଅତିବେଶୀ ଖଟଣୀ, ଏଇସବୁ ସେମାନଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ଥିଲା । ହଠାତ୍ ଦିନେ ଦେଖାଗଲା, ନେପାଳ ସରକାର କଳମାଲିକଙ୍କ ପକ୍ଷ ନେଇ ଧର୍ମଘଟ ଦବେଇବାକୁ ଆସିଲେ ଗୁଳି ବନ୍ଧୁକ ଧରି । ଯା'ରି କାରଣରୁ ଗୋଟାଏ ଲୁଗାକଳର ଧର୍ମଘଟ ସମଗ୍ର ନେପାଳର ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଗଲା । ଚମମାଂସ ଭିତରର ନିଆଁ ଟିକକ ସମଗ୍ର ରାଜସଭାକୁ ଜାଳିପୋଡ଼ି ଦେବାକୁ ଜାତିର ଛାତିତଳେ ଗର୍ଜନ କରି ଉଠିଲା । ବିରାଟନଗରରେ ନିତି ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଚାଲିଲା, ପୋଲିସ ନିତି ଲୋକଙ୍କୁ ମାଡ଼ ମାରିଲେ । ମାଡ଼ର ଆଘାତ ଯେତେବେଳେ ଯୁଗଯୁଗର ଭୟ ଓ ରାଜଭକ୍ତିର ପାଚେରୀକୁ ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଲା, ସେତେବେଳେ ଜାତିର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଅଥୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା; ଚରମ ମରଣକୁ ବରଣ କରି ଯମଯାତନାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାକୁ ସେ ନୂଆ ଶକ୍ତିର ରୂପନେଇ ଜନ୍ମଲାଭ କଲା । ଲାଠିମାଡ଼ ହଟିଯିବାରୁ ସରକାର ଗୁଳିର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ଥରେ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଉପରେ ବନ୍ଧୁକ ଫୁଟାହୋଇ ତିନିଜଣ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କୁ ମାରି ଦିଆଗଲା, ଅନେକ ଲୋକ ଖଣ୍ଡିଆ ଖାବରା ହୋଇଗଲେ । ଆନ୍ଦୋଳନର ମୁଖ୍ୟ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ନେଇ ରାଜ୍ୟରେ ଅନ୍ଧାରୀ ଅତ୍ୟାଚାର ଚାଲିଲା । ମୃତ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କର ବଂଶରୁ ଆଉ କେହି ବାକୀ ପଡ଼ିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ବୃଦ୍ଧା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ ପୋଲିସର ଲାଠି ପାହାର ବସିଲା, ଝିଅ ଓ ବୋହୂଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କୁ ବିରାଟନଗରର ଜେଲଖାନାରେ ବନ୍ଦ କରି ରଖାଗଲା । ପୁଅ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱର ପ୍ରସାଦଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ତାଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚର କରାଗଲା — ଶତାଧିକ ମାଇଲ ରାସ୍ତାର ଦୁରୂହ ପାର୍ବତ୍ୟ ପଥରେ ଚଲାଇ ଚଲାଇ ତାଙ୍କୁ କାଠମଣ୍ଡୁ

ନିଆଗଲା ଓ ସେଇଠି ଜେଲରେ ରଖାଗଲା । ଏବେ ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ସେ ଜେଲରୁ ଖଲାସ ହୋଇ ଆସିଚନ୍ତି ।

ରକ୍ତଲୋଭୀ ବନ୍ଧୁକର ବାରୁଦ ଶେଷ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ମୁକ୍ତିକାମୀ ମଣିଷର ମୁକ୍ତିକ୍ଷୁଧା ମେଣ୍ଟିଲା ନାହିଁ । ନେପାଳର ଚାରିଆଡ଼କୁ ଏଇ ବିଦ୍ରୋହୀମନର ସଂକ୍ରମଣ ହେଲା – ଅଜ୍ଞାନ ଅନୁରକ୍ତ ଚାଷୀ କ୍ରମେ ସବୁ କଥା ବୁଝିଲା, ତା'ର ରୁଦ୍ଧ ଅଭିଶାପ ପ୍ରତିଶୋଧର ଭାଷା ପାଇ ଭୁବନମୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । କାଶୀ ଓ କଲିକତାରେ ନେପାଳୀ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ନେପାଳ ସରକାରଠାରେ ଲୋକତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ଦାବୀକରି ଦଳ ଦଳ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ରାଜ୍ୟ ଭିତରକୁ ପଶିଲେ । ନେପାଳର ରାଜଧାନୀ ଖାସ୍ କାଠମଣ୍ଡୁରେ ମଧ ପିକେଟିଂ ଆଦି ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏଇ କୁହୁଳା ନିଆଁକୁ ସମ୍ଭାଳି ରଖିବାକୁ ସରକାରଙ୍କର ମୁଣ୍ଡ ଘୁରିଗଲା । ମେଁ ମାସ ୧୬ ତାରିଖରେ ସରକାର ଏକ ସାଧାରଣ ଘୋଷଣା ଦ୍ୱାରା ଜଣାଇ ଦେଲେ ଯେ ନେପାଳରେ ପ୍ରତିନିଧିମୂଳକ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏକ ନୂତନ ଶାସନ ଖସଡ଼ା ତିଆରି ହେବ । ସରକାର ଏଥିଲାଗି ପଣ୍ଡିତ ଜଓ୍ୱାହରଲାଲଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଚାହିବାରୁ ସେ ଦୁଇଜଣ ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କୁ ନେପାଳ ପଠାଇଚନ୍ତି । ଏଇସବୁ ନୂତନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆପାତତଃ ବନ୍ଦ ଅଛି । ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କଲାଭଳି ଶାସନଖସଡ଼ା ତିଆରି ନ ହେଲେ ପୁଣି ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିବ ବୋଲି ନେପାଳ କଂଗ୍ରେସ ଜଣାଇ ଦେଇଚି ।

ନେପାଳର ରାଜା ହିନ୍ଦୁ, ନେପାଳର ରାଜା ସ୍ୱାଧୀନ । ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରି ଶେଷ ସ୍ୱାଧୀନ ହିନ୍ଦୁଶାସନର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିବା ଅନୁଚିତ ବୋଲି ବଙ୍ଗଳାର କେତେଜଣ ହିନ୍ଦୁନେତା ନେପାଳ କଂଗ୍ରେସ ପାଖକୁ ଏକ ଆପତ୍ତିପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ । କି ନିର୍ବୋଧତା ! ମଣିଷକୁ କେବଳ ମଣିଷ ରୂପେ ଚିହ୍ନିନେବାର ଶାଳୀନତା ଏ ନେତାମାନଙ୍କର କଣ ଏଯାଏଁ ଆସିଲା ନାହିଁ ? ମଣିଷର ମଣିଷପଣିଆକୁ ଯେଉଁଠି ନାନା କୂଟ କୌଶଳ ଓ ଆର୍ଥିକ ପେଷଣ ଦ୍ୱାରା ଦବାଇ ଦିଆ ହେଉଚି, ସେଠି ମଣିଷଲାଗି ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିବାର ବିବେକ କଣ ଏଇ ଲୋକମାନଙ୍କଠାରେ ନାହିଁ । ଖାଲି ବର୍ଣ୍ଣଗତ ସାମ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ନିରୀହ ନିର୍ବୋଧ ଛେଳିଛୁଆ ପରି ଗରିବ ମଣିଷ ଆଉ କେତେଦିନ ନିଜ ଭିତରେ ମଣିଷବାଘକୁ ପୋଷୁଥିବ ? ଜାତିକୁ ଏକ କରି ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ହେଲେ ଯେଉଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ବନ୍ଧନ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ, ସେଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇବ କିଏ ? ଗରିବ ହିନ୍ଦୁ କୁଲି ନା ଧନୀ ହିନ୍ଦୁ ମହାରାଜା ? ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଅଶିକ୍ଷିତ ଓ ଅଜ୍ଞ କରି ରଖି, ହିନ୍ଦୁଜାଗରଣର ସବୁପ୍ରକାର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନ କରି, ଅହିନ୍ଦୁ ଇଂରେଜ ଶାସନର ସୁରକ୍ଷା ଲାଗି ଗୋଳା ବାରୁଦ ଓ ଦରମାଖିଆ ସୈନ୍ୟ ଯୋଗାଇ ନେପାଳର ମହାରାଜା ଆପଣା ହିନ୍ଦୁତ୍ୱର ଯଥେଷ୍ଟ ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇ

ଆସିଚନ୍ତି । ଆଜି ଦେଶେ ଦେଶେ ସବୁ ଉପାସୀ ଲୋକ ଆପଣା ଭାତ, ବସ୍ତ୍ର ଓ ବସତିର ଅଧିକାର ହାସଲ କରିବାକୁ ତିଆର ହେଉଥିବା ବେଳେ ନେପାଳର ନିପୀଡ଼ିତ ପ୍ରଜା ଆଉ କେତେଦିନ ଶୁଷ୍କ ହିନ୍ଦୁତ୍ୱର ଅନୁରାଗୀ ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଥାନ୍ତା ?

ଆଉ ବଙ୍ଗୀୟ ହିନ୍ଦୁ ନେତାମାନଙ୍କର ଜାତିତ୍ୱଲୋଭ ! ଏଇ ପୁରୁଣାକୁ ଭଲ ପାଇବା, ସିଧା ଯୁକ୍ତିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ପ୍ରାଚୀନ ଗୌରବର ଅଗୌରବକୁ ଯାବୁଡ଼ି ଧରି ପଡ଼ି ରହିବାର ଦୈନ୍ୟ ଏ ଦେଶରେ କେତେଦିନଯାଏ ରହିଥିବ ? ନୂଆଖାଲିର ପଳାୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମର ଯଥେଷ୍ଟ ଶକ୍ତିପରୀକ୍ଷା ହୋଇ ସାରିଚି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ ମଣିଷକୁ ନିର୍ଭୀକ କରେ, ବଳବାନ୍ କରେ, ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନକୁ ଉଦାର ଓ ଉଚ୍ଚସ୍ତରକୁ ଉଠାଇବାର ବାଣୀ ବହନ କରି ଆଣେ । ଆଜି ଆମେ ମୁସଲମାନ ଆତତାୟୀଙ୍କୁ ଡରୁଚୁ, ଆମରି ଭିତରୁ ଅନେକ ଅକ୍ଷମ, ଅସମର୍ଥ ଓ ଅସହାୟ ହୋଇ ପଶୁ ଖଟଣୀ ଖଟୁଚନ୍ତି, ଆଉ ଏଇ ଅନ୍ଧ ଧର୍ମଭୀରୁତାର ମରୁ ଉପରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ, ହିନ୍ଦୁ ସାହିତ୍ୟ ଓ ହିନ୍ଦୁ ସଂସ୍କୃତିର ଫିସାଦି କରି ହିନ୍ଦୁ ବଡ଼ଲୋକ ଗବଗଛର ବାହାଦୁରୀ କରୁଚି, ଏଇ ହେଉଚି ଆମ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ !

ଭାବପ୍ରବଣତାର ଅଫିମ ଖୁଆଇ ମଣିଷକୁ ପୋଷମନାଇ ରଖିବାର ଦିନ କ୍ରମେ ସରି ଆସୁଚି । ଦିନ ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ଭାରତକୁ ଧର୍ଷିତା ରୂପରେ ସଜାଇ ବା ଉତ୍କଳକୁ କବନ୍ଧା ନାରୀମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରତିରୂପ ଦେଇ ଅପ୍ରବୀଣ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ମଣିଷର ଅନ୍ତରସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ନାନା ରକମର ପ୍ରତୀକ ଓ ପ୍ରତିକୃତିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ, ମଣିଷର ଦୁର୍ବଳ ଆବେଗର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଖାଲି ପଶୁପରି ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ତାକୁ କୁହା ଯାଉଥିଲା । ଏଇ ପ୍ରତୀକ ପଛରେ ମଣିଷକୁ ଅନ୍ଧପରି ଦଉଡ଼ାଇ ତା'ର ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଚାରଶକ୍ତିକୁ ଅକର୍ମା କରି ଦେବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସବୁ ଦେଶର ଇତିହାସରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେ ଗୋଟାଏ ଯୁଗ ଥିଲା । ଆଜି ବିବେକ ଓ ସରଳ ଯୁକ୍ତି ଉପରେ ଆମର ନୂଆ ଯୁଗର ନିର୍ମାଣ ହେବ । ଆଜି ମଣିଷ ଭୁଲିବା ଆଗରୁ ବୁଝିବ, ନେତାପଛରେ ଧାଇଁବା ଆଗରୁ ନିଜର ବାଟ ସେ ନିଜେ ଠିକ୍ କରିବ । ସବୁ ଜାତି, ସବୁ ଦେଶ ଓ ସବୁ ସ୍ୱାର୍ଥର ମୋହ ତୁଟିଯାଇ କେବଳ ଯୁକ୍ତି ଓ ସଦ୍‌ଭାବନାର ଡୋର ଏଣିକି ମଣିଷ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିବ । ଆଗାମୀ ମୁକ୍ତି ଯୁଗରେ ସମସ୍ତେ ମୁକ୍ତ ହେବେ — ଦେଶ ଓ ଜାତିର ସୁନାପଞ୍ଜୁରୀ ଭିତରେ କେହି ମଣିଷକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିପାରିବ ନାହିଁ ।

ଇଂରାଜ କବି ରୁଡ୍‌ୟାର୍ଡ଼ କିପ୍‌ଲିଂ ସାହିତ୍ୟରେ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲେ । କାଠମଣ୍ଡୁର ଦୃଶ୍ୟ ଓ ରହସ୍ୟ ସବୁକୁ ପଦ୍ୟର ରୂପ ଦେଇ ଗୋରା ସିଭିଲିଆନ୍‌ଙ୍କ ପାଇଁ ବିନୋଦନସାହିତ୍ୟ ଲେଖି ସେ ନାଁ' କମେଇଚନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏଇ ସେବାକୁ ଇଂରେଜ

ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ଶେଷ ହେବାଯାଏ ମନେ ରଖିଥିବ । ମୋର କିନ୍ତୁ ନା ଥିଲା କବିର ଆଖି, ନା ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ର ଧୈର୍ଯ୍ୟ । ନେପାଳୀ ରମଣୀର କିଞ୍ଚିତ୍‌ବକ୍ର ଭୂରୁ, ତା'ର ଅପୂର୍ବ ଗତିଛନ୍ଦ, ତା'ର ଓଠରେ ହାସ୍ୟକାଳୀନ ମାଧୁରୀ ଦେଖି ତା' ବିଷୟରେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ମୋର କେବେ ହୋଇନାହିଁ । ଏଇ ମାଟିସଂସାରର ଜଣେ ମଣିଷ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ ମୁଁ ସେଇ ମାଟିର ମଣିଷ କରି ଚିହ୍ନିଚି । ସେଥିପାଇଁ ନେପାଳ ଗାଁଗରର ସେଇ ପାର୍ବତୀ ଭିତରେ ମୁଁ ଖାଲି କ୍ଲିଷ୍ଟ, ବ୍ୟଥିତ ଏବଂ ମୂକ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱର ଆଭାସ ପାଇଚି । ତା'ର କ୍ଲାନ୍ତି-କୁଞ୍ଚିତ କପୋଳ, ତା'ର କର୍ମଦିବସାନ୍ତ ଶ୍ରମସ୍ୱେଦ ବେଣୀ ମୋ' ନଜରରେ ପଡ଼ିଚି । ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି ପର୍ବତର ଅମଡ଼ା ଉଠାଣି ବାଟରେ ନେପାଳର ମା' ଓ ନେପାଳର ଭଉଣୀ ଯେତେବେଳେ କୋଇଲା ଆଉ କାଠବୋଝ ଲଦି ଖରନିଶ୍ୱାସ ଗଣି ଗଣି ଜୀବନର ଅଶ୍ୱସ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ ବିତାଇ ଦେଉଥାଏ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ତା'ର ନିଷ୍ପ୍ରଭ ନୟନର ବହୁ ଗଭୀରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଚି, କିପରି ଚର୍ମମାଂସତଳର ତା'ର ସୁକୁମାର କମଳକଳିଟି ଫୁଟିବାର ବ୍ୟାକୁଳ ଅଭିଯୋଗ ନେଇ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଚି । କେତେ ଯୁଗର ସଞ୍ଚିତ କେତେ ସ୍ନେହ ପ୍ରେମ, କେତେ ଶିଳ୍ପୀର କେତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଯେପରି ତା'ର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ନିଶ୍ୱାସରେ ନିଜର ମାର୍ମିକ ବେଦନା ଜଣାଇ ଯାଉଚି । ଯଦି ସେ ଆଜି ବମ୍ବେ ସେଠ ବା ଅହମଦାବାଦର କଳମାଲିକ ଘରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ତାକୁ ଦୁନିଆ ସଭ୍ୟ କହିଥାନ୍ତା । ତା'ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସ୍ତୁତି ଗାଇଥାନ୍ତା, ତା' ପାଇଁ ସମ୍ମାନର ଆସନ ସଜାଇଥାନ୍ତା । ତା'ର ରାୟବାହାଦୁର ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗେ ସେ ମଧ ଶାସକ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜରେ 'ଦେଶସେବା' ଓ 'ଜନକଲ୍ୟାଣ' କରି ବୁଲୁଥାନ୍ତା — ସେଇ ହୁଏତ ସଭ୍ୟତାର ଭାଷା ପଢ଼ି ଦେଶର ବାଣୀ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ସନ୍ଦେଶ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ପ୍ରଚାର କରି ବୁଲୁଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ତାକୁ ସେ ରୌପ୍ୟ-ମୃତ୍ତିକାରେ ଗଢ଼ିବାର ମତଲବ ବୋଧହୁଏ ବିଧାତାର ନ ଥିଲା । ସେ କୋଠାରେ ନ ବଢ଼ି, ପର୍ବତ ତଳର କୁଡ଼ିଆରେ ମଣିଷ ହେଲା; ସେଥିଲାଗି ସେ ହେଲା ଗରିବ । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ କାଠବୋଝ ବୋହି ଜୀବନ ବିକିଲା, ହିନ୍ଦୁ ନେତାର ଗୌରବମଣି ମହାରାଜାଙ୍କର ଅୟସ ଓ ଉଆସ ଲାଗି ସେ ଖଜଣା ଗଣିଲା । କିନ୍ତୁ ତା'ର ଅନ୍ତର ଭିତରର ଯେଉଁ କମଳ କଳିଟି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାତ ସୂର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ବସି ରହିଚି, ତା' ଲାଗି କଣ ରାତି ଆଉ ପାହିବ ନାହିଁ ? ଏଇ ଜୀବିତ ମୃତ୍ୟୁର ମୋହପାଶକୁ ପୋଡ଼ିବା ଲାଗି କଣ ପୂର୍ବଗଗନରେ ଉଦୟନିଆଁ ଜଳି ଉଠିବ ନାହିଁ ?

ସେଦିନ ସେଇ ଧୂସର ସକାଳେ ଯେତେବେଳେ ଆମେ ପ୍ରଥମ କରି ନେପାଳ ଭିତରକୁ ପଶିଲୁ, ସେଦିନ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନକୁ ପଛରେ ଛାଡ଼ିଗଲି ବୋଲି ମନେ ମନେ ଗୋଟାଏ ବିଷଣ୍ଣ ଭାବ ଅନୁଭବ କରିଥିଲି । ତା'ର ପଚିଶ ଦିନପରେ ରକ୍ସଲ୍‌ଠାରେ ପୁଣି

ଭାରତର ମାଟିରେ ପାଦ ପକାଇ ପରମ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କଲି । କିନ୍ତୁ ଏଥରର ଆନନ୍ଦଟା ଏକ ନୂତନ ଆବିଷ୍କାରର ଆନନ୍ଦ । ଭାରତରେ ମଣିଷ ଓ ଅମଣିଷ ଭିତରେ, ପ୍ରୀତି ଓ ସ୍ୱାର୍ଥ ଭିତରେ ଯେଉଁ ମୁକ୍ତି ଲଢ଼େଇ ଚାଲିଚି, ତା'ର ଶିବିର ମୁଁ ନେପାଳରେ ମଧ ଦେଖି ଆସିଲି । ସମାଜର ନାନାକ୍ଷେତ୍ରରେ କୋଟି କୋଟି ଲୋକଙ୍କୁ ଜବରଦସ୍ତି ଉପାସୀ ରଖା ଯାଇଚି । ସେମାନେ ସବୁ ଦେଶର । ଗରିବର ଦେଶ ନାହିଁ, କାଙ୍ଗାଳର ଜାତି ନାହିଁ, ବଞ୍ଚିତ ବର୍ଗଲାଗି କୌଣସି ଭୌଗୋଳିକ ସୀମା ନାହିଁ; ସବୁ ଦେଶର ବାବୁ, ସବୁ ଦେଶର ବଡ଼ଲୋକ ଆପଣାର ସୁଖସୁବିଧା ପାଇଁ ଏସବୁ ଭିଆଣ କରିଚି । ଏଇ ମେଣ୍ଢାଙ୍କୁ ଚିରଦିନ ମେଣ୍ଢା କରି ରଖି ସେ ନିଜର ସାହିତ୍ୟ, ନିଜର ସଂସ୍କୃତି ଓ ନିଜର ସଭ୍ୟତା ଚଷି ରସ ଆହରଣ କରୁଚି । ନେପାଳୀ କୁଲି ସେଇ କୁଲି ହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଚି; ସେଥିପାଇଁ ନେପାଳର ମହାରାଜା ମହାରାଜା ହୋଇ ବଞ୍ଚି ରହିଚି ।

ଭାଗ୍ୟ କାହାକୁ ମେଣ୍ଢା ବା କାହାକୁ ମଣିଷ କରେ ନାହିଁ । ମଣିଷର ଅଜ୍ଞାନତା ହିଁ ତାକୁ ଅଧଃପତନର ମୁହଁକୁ ଟାଣିନିଏ । ଗୋଡ଼ ଦମ୍ଭ କରି ଜୀବନଭରା ସୁଖ ଓ ସମୃଦ୍ଧିରେ ଦିନ ବଞ୍ଚିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ସବୁ ମଣିଷ ଭିତରେ ରହିଚି । ଏଇ ନିଷ୍ଠୁର ସତ୍ୟକୁ ମଣିଷ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୁଝିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ଯିଏ ବୁଝୁଚି, ତା'ର ଅନ୍ତରର ଅଗ୍ନି ପୁଣି ପର୍ବତ ଫୁଟାଇବା ପାଇଁ ଗର୍ଜି ଉଠୁଚି । ଯିଏ ନାନା ପ୍ରକାର କାନୁନ୍ ଗଢ଼ି ଏଇ ଅଗ୍ନିକୁ ବନ୍ଦ କରି ରଖିଥିଲା, ସେ ମଧ ଏଇ ବିସ୍ଫୋରଣର ଆଶଙ୍କାରେ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲାଣି, ତେଣୁ ସେ ମଧ ସଜ ହେଉଚି ତା'ର ଶେଷ ମରଣଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ।

ଏଇ ଆଗାମୀ ଯୁଦ୍ଧରେ ସବୁ ଦେଶ ଓ ସବୁ ଜାତିରେ ମୁକ୍ତି ପକ୍ଷର ଶିବିର ଚୋଳାହେବ । ଆଲୋକର ବିପୁଳ ପିପାସା ଏ ଯୁଗର ସବୁ ଭେଦ ଓ ବିଦ୍ୱେଷକୁ ନିର୍ମୂଳ କରି ନୂଆ ନିର୍ମାଣର ପ୍ରେମାସ୍ତ୍ର ତିଆରି କରିବ । ସେଦିନ ଭାରତ ଓ ନେପାଳର ଗରିବ ଭିତରେ କୌଣସି ବ୍ୟବଧାନ ରହିବ ନାହିଁ ।

ଯୁଗ ଯୁଗର ବନ୍ଧୁରତାକୁ ଭାଙ୍ଗିବା ପାଇଁ ଏକ ତୁମୁଳ ତୋଫାନ ଆସୁଚି – ତାହା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । କୌଣସି ରକମର ଅଫିମ ବା ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇ ତା'ର ଫୌଜକୁ କେହି ଅଟକାଇ ରଖିପାରିବ ନାହିଁ । ସୃଷ୍ଟି-ଚକ୍ରରେ ନିର୍ମାଣ ପରି ପ୍ରଳୟର ମଧ ସମାନ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଚି । ରାତ୍ରି ଶେଷର ଝଡ଼ ଅନ୍ଧାର ପରି ଏଇ ତୋଫାନ ମଣିଷ ସମାଜରେ ଅରୁଣ ଯୁଗର ଚେତନା ଜଗାଇଦେବ । ତେଣୁ ସକାଳ ଲାଗି ଅପେକ୍ଷା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏଇ ଝଡ଼ତୋଫାନକୁ ମଧ ସବୁ ଦେଶର କବିକୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିବାକୁ ହେବ ।